

Fylkesmannen i Hedmark

Regionalt bygdeutviklingsprogram for Hedmark 2013–2016

Innhold

Regionalt bygdeutviklingsprogram for Hedmark, 2013–2016

Forord

1.1 Bakgrunn og formål	5
1.2 Nasjonale føringer	7
1.2.1 Meld. St. nr 9 (2011–2012) – Landbruks- og matpolitikken	7
1.2.2 Andre nasjonale føringer for Regionalt bygdeutviklingsprogram	8
1.3 Organisering, prosess og oppfølging	10
1.4 Synergier	11

Landbruket i Hedmark

2 Visjon, mål og strategier	12
Visjon, mål og overordnet strategi for utviklingen av landbruket i Hedmark	13
3 Status og utfordringer for landbruket i Hedmark	14
3.1 Jordbruksproduksjon i regionene	15
3.2 Økologisk jordbruk	18
3.3 Bygdenæringer	18
3.4 Forurensing og klima i jordbruket	18
3.5 Kulturlandskap	23
3.6 Jordvern og avgang av jordbruksareal	27
3.7 Skogproduksjon	28
3.8 Skog og klima	28
3.9 Skog og miljø	29
3.10 Kompetanse, rekruttering og omdømme	30
4 Mulighetenes Hedmark	32

Regionalt næringsprogram for landbruket i Hedmark (RNP), 2013–2016

Regionalt miljøprogram for jordbruket i Hedmark (RMP), 2013–2016

Regionalt skog- og klimaprogram for Hedmark (RSK), 2013–2016

Forord

Velkommen til Hedmarks første Regionale bygdeutviklingsprogram! Programmet er Hedmarks svar på oppdraget i den nye landbruks- og matmeldinga (Meld.St. nr 9) om å styrke og samordne det regionale arbeidet innenfor områdene landbruksbasert næringsutvikling, miljø og skog/klima.

Økt produksjon er hovedbudskapet i den nye landbruks- og matmeldinga. Hedmark har det som skal til for å svare på denne utfordringen. Vi er landets største jord- og skogbruksfylke, med stor verdiskaping i produksjon av mat, skog, energi og i bygdenæringene. Videre har vi sterke produsentmiljøer, en solid foredlingsindustri, et sterkt veiledningsapparat, er verdensledende på avl og har landbruksfaglige læresteder fra videregående til fagskole- og høyskolenivå. Mulighetene og handlingsrommet dette gir for vekst i landbruket vårt, har utgjort premissene for styringsgruppas utforming og valg av mål, strategier, kriterier og virkemidler på alle programområder.

På miljøsidan er virkemidlene i større grad enn før innrettet mot økt produksjon. Tilsvarende er det på næringsområdet i større grad lagt vekt på miljøhensyn ved utforming av strategier og kriterier for bruk av virkemidlene. Dette er viktige grep for å bidra til økt produksjon samtidig som miljøhensyn ivaretas. Styringsgruppa mener programmet vil gi et godt grunnlag for næring, kommuner og det regionale partnerskapet i å bygge opp under et fortsatt livskraftig og attraktivt landbruk i Hedmark – et landbruk som bidrar til vekst og utvikling i hele fylket!

Programmet har blitt til i et tett samarbeid mellom Hedmark fylkeskommune, Innovasjon Norge, landbrukets faglag og Fylkesmannen (det regionale partnerskapet), men supplert med representanter fra fylkets fire regionråd. Sistnevnte er en "Hedmarksvri" som har gitt god forankring også i fylkets 4 ulike regioner. Innspillrunden sommeren 2012 og høringsrunden vinteren 2013 ga også mange og verdifulle bidrag i prosessen. Vi vil gjerne takke alle som har bidratt i utformingen av programmet.

Styringsgruppa for Regionalt bygdeutviklingsprogram, Løten 12. april 2013

Fylkesmannen i Hedmark
v/Haavard Elstrand
leder

Hedmark fylkeskommune
v/Lasse Juliussen

Hedmark Bondelag
v/Einar Myki

Hedmark Bonde og
Småbrukarlag
v/Ståle Støen

Kontaktforum for skogbruk
i Hedmark
v/Mikael Løken

Regionrådet for Fjellregionen
v/Ragnhild Aashaug

Glåmdal regionråd
v/Niels F. Rolsdoph

Regionrådet for
Hamarregionen
v/Nils A. Røhne

Regionrådet for
Sør-Østerdal
v/Ole Martin Norderhaug

KRISTIN Ø. BRYHN

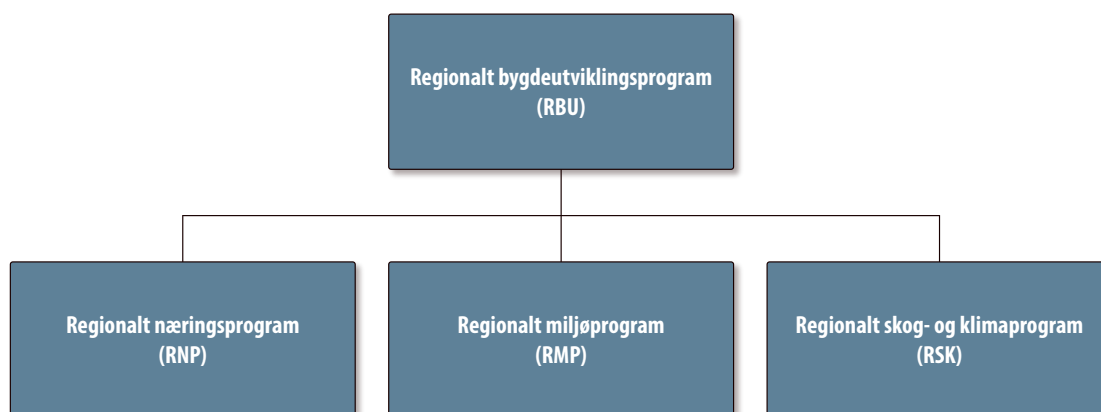

Regionalt bygdeutviklingsprogram 2013–2016

1.1 Bakgrunn og formål

I Meld. St. 9 (2011–2012) Landbruks- og matpolitikken (Velkommen til Bords) er et av hovedbudskapene at det regionale handlingsrommet skal styrkes. For å bidra til dette skal det opprettes Regionale bygdeutviklingsprogram (RBU) i alle fylker, etter følgende modell:

Formålet med RBU er å styrke og samordne det regionale nærings- og miljøarbeidet på landbruks- og matområdet, og derved bidra til økt mobilisering av lokale ressurser og bygge opp under den lokale vekstkraften. Regjeringen har videre signalisert at det innen disse rammene skal legges vekt på særlige utfordringer i områder med store distriktpolitiske utfordringer, og hvor landbruket har stor betydning. Det skal også legges vekt på å utnytte lokale fortrinn og lokale mattradisjoner. Potensielle synergier mellom de ulike aktivitetene/programmene skal synliggjøres. RBU utgjøres av og bygger på følgende tre delprogrammer:

Regionalt næringsprogram (RNP): RNP består av de tidligere fylkesvise BU-midlene, men styrket gjennom overføring av sentrale BU-midler. På områdene mat, reiseliv og innlandsfisk vil de overførte midlene inngå som en ordinær del av de fylkesvise midlene, mens på området bioenergi vil midlene være øremerket. For Hedmark vil RNP avløse dagens strategi for næringsutvikling «Ta Hedmark i bruk» (2008). RNP vil danne grunnlaget for det årlige oppdragsbrevet til Innovasjon Norge i Hedmark.

Regionalt miljøprogram (RMP): RMP består av midler til generelle miljøtiltak for jordbruket i Hedmark. Midlene skal bidra til å løse regionale miljøutfordringer. Programmet skal videreføres som i dag, men med forsterket klimaformål. Nytt program vil avløse Regionalt miljøprogram 2009–2012. RMP danner grunnlaget for Tilskudd til generelle miljøtiltak for jordbruket i Hedmark.

Regionalt skog- og klimaprogram (RSK): RSK bygger på eksisterende ordninger for skogbruket. Programmet skal bidra til å forsterke skogens positive verdiskapings- og klimabidrag gjennom aktivt, bærekraftig skogbruk. Programmet består av tilskudd til skogbruksplanlegging med miljøregistreringer, tilskudd til skogsveier og drift med taubane og hest.

Det strategiske ansvaret for å utvikle og gjennomføre RBU har Regjeringen lagt til Fylkesmannen. For å sikre økt målretting og bedre regionale tilpasninger av innsatsen, er det forutsatt at arbeidet skal skje i nært samarbeid med det regionale partnerskapet. I Hedmark er det regionale partnerskapet, i denne sammenheng, fylkeskommunen, Fylkesmannen, Innovasjon Norge, landbrukets næringsorganisasjoner og de 4 regionrådene.

RBU er forutsatt å ha en god kobling mot fylkeskommunens arbeid for regional utvikling for øvrig. Behovet for tett samarbeid er blitt enda viktigere etter forvaltningsreformen i 2010, da mye av oppgavene knyttet til kompetanse i landbruket ble overført fylkeskommunene.

RBU bør forankres i regionale planer/strategier. I den regionale planstrategien for Hedmark, er det lagt til grunn at det skal utformes en egen delplan/strategi for jordbruket innenfor en regionalplan for kompetanse og næringsutvikling. For skogbruket foreligger det allerede en «Strategi for skog- og tresektoren i Hedmark og Oppland, 2013–2016» vedtatt av de to fylkesting i desember 2012, og med status av regionalplan. Denne strategien er lagt til grunn, spesielt for RSK. Fylkeskommunen og Fylkesmannen i Hedmark er enige om å forankre RBU også i en jordbruksstrategi/-plan så snart den er vedtatt i Fylkestinget.

FAKSIMILE: LANDBRUKS- OG MATDEPARTEMENTET

1.2 Nasjonale føringer

RBV skal utformes innenfor de rammer, mål og premisser som er trukket opp i Meldinger til Stortinget, St.proposisjoner, jordbruksavtalen, nasjonale forskrifter, nasjonale strategier, programmer, rundskriv m.v. I det følgende er det gitt en oversikt over de viktigste nasjonale dokumentene, og hovedføringene i disse.

1.2.1 Meld. St. nr 9 (2011–2012) – Landbruks– og matpolitikken

Meld. St. 9 (2011–2012) landbruks– og matpolitikken «Velkommen til Bords» fastlegger mål og hovedlinjene for den nasjonale landbruks– og matpolitikken. Meldingen peker ut en kurs med økt vekt på produksjon både i jord– og skogbruket, og at en offensiv landbruks– og matpolitikk må ta utgangspunkt i og hensyn til både globale, nasjonale og regionale utviklingstrekk, muligheter og begrensninger for å lykkes.

Meldinga fremholder at landbrukets viktigste oppgave gjennom alle tider har vært å produsere mat, og at menneske og samfunn er avhengig av et landbruk som kan bidra til en stabil tilførsel av nok og trygg mat, tømmer og energi. Norsk landbruks– og matsektor skal bidra til samfunnsnytte på kort og lang sikt. Den store betydningen for samfunnet henger sammen med at sektoren gjennom bruk av jord, skog og utmarksressurser anvender store arealer, og at den produserer viktige goder og tjenester, fellesgoder og bidrar til verdiskaping direkte og indirekte. Landbruket bidrar også til bosetting og sysselsetting over hele landet, og derved til bevaring av mange lokalsamfunn. Videre er landbruket en stor kulturbærer. Utfordringer knyttet til miljø, klima, helse og dyrevelferd vil være sentrale premisser for å sikre en bærekraftig utvikling.

Meldinga har fire overordnede mål for norsk landbruks– og matpolitikk, jfr. tabellen under. Samtidig framholdes matsikkerhet som det mest sentrale målet og som meldingas hovedbudskap:

«Regjeringen vil, innenfor de gitte handelspolitiske rammer, legge til rette for økt produksjon av jordbruksvarer som det er naturgitt grunnlag for og som markedet etterspør, slik at selvforsyningsgraden kan opprettholdes om lag på dagens nivå.»

Produksjonsmålet er tallfestet til et mål om å øke matproduksjonen i Norge med 20 % innen 2030.

Tabell 1. Mål for norsk landbruks– og matpolitikk. Meld. St. 9 (2011–2012) Landbruks– og matpolitikken.

Matsikkerhet	Landbruk over hele landet	Økt verdiskaping	Bærekraftig landbruk
Økt bærekraftig matproduksjon	Sikre bruk av landbruksarealer	Konkurransedyktige verdikjeder og robuste enheter	Beskytte arealressursene
Trygg mat og fullverdig kosthold	Styrke og bidra til sysselsetting og bosetting	Gode kompetansemiljø	Produksjon av miljøgoder
Ivareta forbrukerinteresser	Politikk tilpasset regionale muligheter og utfordringer	Konkurransedyktige inntekter	Sikre naturmangfold
Norge som konstruktiv internasjonal aktør			Klimautfordringene – landbruket er en del av løsningen
Videreutvikle Norge som matnasjon			Redusere forurensingen fra jordbruket

Oppsummert fremholder Regjeringen følgende som meldingens viktigste fokusområder:

- Legge til rette for økt produksjon av landbruksvarer som det er naturgitt grunnlag for
- Bedret kapitaltilgang investeringsvirkemidlene skal, innenfor jordbruksavtalens ramme, gis økt prioritet, og bidra til en variert bruksstruktur over hele landet

- Bygge opp skogressursene for å møte eventuell økt etterspørsel etter råstoff fra skogen
- Utvikle skogbrukets infrastruktur
- Utvikle matnasjonen Norge og ha produksjon av mat med lokal identitet
- Bruke bygdenæringer som en fellesbetegnelse på næringsvirksomhet og utvikling av næring som baserer seg på landbrukets ressurser
- Videreføre forskningsinnsatsen på landbruks- og matområdet
- Gjennomføre tiltak for å øke rekrutteringen til landbruket
- Beskytte arealressursene og begrense omdisponeringen av jordbruksjord
- Legge til rette for bærekraftig produksjon gjennom sikring av naturmangfold og redusert forurensing fra jordbruket
- Bidra til å oppfylle Norges forpliktelser om reduserte utslipp av klimagasser

1.2.2 Andre nasjonale føringer for Regionalt bygdeutviklingsprogram

I brev fra LMD av 8.11.2012 gis overordnede nasjonale føringer for arbeidet med RBU. De generelle føringene på form, innhold, prosess m.v. er innarbeidet og ligger til grunn for dette dokumentet.

I brevet fra LMD gis imidlertid også mer konkrete føringer for bruk og utforming av programmets virkemidler. Spesielt gjelder dette for RNP, hvor føringene i brevet erstatter den tidligere nasjonale strategien for næringsutvikling «Ta landet i bruk». Hovedpunktene for RNP er som følger:

- Næringsutviklingsarbeidet i landbruket må sees i sammenheng med de generelle rammebetingelsene for landbruket og matindustrien, herunder tollvernet
- Strategiene for vareproduksjon må løpende vurderes ift. marked og mål for politikken
- Det skal legges vekt på et aktivt og variert jordbruk, og med økt prioritet til investeringer
- Lønnsomhetsvurderinger skal ligge til grunn
- Ulike eierformer skal likestilles ved prioritering av søknader
- Dyrevelferd og fornyelse av driftsapparat skal vektlegges
- BU-midlene skal bidra til utvikling både av bygdenæringer og tradisjonelt landbruk, men fylket overlates å finne en hensiktsmessig fordeling mellom formålene
- Fylket avgjør om det er «landbruksavhengige områder» som bør gis særskilt oppmerksomhet
- Fylket gis handlingsrom til å fastsette satser for tilskudd innen rammen av føringer/forskrifter

For bioenergi er det gitt nærmere føringer som omtales i RNP. For RMP og RSK gir brevet fra LMD ingen nye føringer spesifikt rettet mot bruken av virkemidler innenfor disse to programområdene.

Nasjonalt miljøprogram 2013–2016

Nasjonalt miljøprogram 2013–2016 skal bidra til økt målretting av miljøarbeidet i jordbruket, og bedre synliggjøring av jordbrukets miljøinnsats både på nasjonalt og regionalt nivå. Nasjonalt miljøprogram inneholder målsettinger og strategier for miljøoppnåelse, samt rammer for de regionale miljøprogrammene. Sentrale miljøtema for de regionale miljøprogrammene er; kulturlandskap, biologisk mangfold, kulturmiljøer og kulturminner, friluftsliv og tilgjengelighet, avrenning til vassdrag, utslipp til luft og plantevernmidler.

Vanndirektivet og vannforskriften

Vanndirektivet er et av EUs viktigste og mest omfattende og ambisiøse miljødirektiver. Vanndirektivet har fokus på vannforekomstene, deres tilhørende nedbørfelt og hvilke aktiviteter innenfor nedbørfeltet som påvirker vannkvaliteten. Vannforskriften i Norge ble vedtatt i 2007 og gir rammeverket for en helhetlig forvaltning av vann og vannressursene. Regionale forvaltningsplaner for vannområdene skal sikre at alt vann i Norge oppnår miljømålene om god økologisk og god kjemisk tilstand innen 2021.

Norsk klimapolitikk («Klimameldingen») – Meld.St. 21 (2011–2012)

Meldingen behandler klimatiltak og påvirkningsfaktorer i en helhetlig sammenheng. Det pekes også på ulike tiltak i landbruket for å redusere klimagassutslippene slik som å stimulere til

- Økt produksjon av biogass
- Tiltak for å redusere lystgassutslipp slik som miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel
- Økt kunnskap om mulige tiltak for å redusere utslippene blant annet gjennom klima- og miljøprogrammet
- Økt utbygging av bioenergi

Økonomisk, agronomisk – Økologisk! (LMD – Handlingsplan 2009)

Økonomisk, agronomisk – Økologisk! Er regjeringens handlingsplan for å nå målet om 15 % økologisk produksjon og forbruk i 2020. Viktige strategier for å bidra til å nå målet er

- Legge grunnlag for at størst mulig andel av forbruket av økologiske matvarer kan fylles med norsk produksjon
- Bidra til markedsutvikling og økt forbruk av økologiske matvarer i privat og offentlig sektor
- Bidra til at arbeidet med å utvikle økologisk matproduksjon og – forbruk forankres i flere sektorer enn i landbrukssektoren

Strategi for likestilling i landbrukssektoren (2007)

Strategien peker på utfordringer og hovedstrategier det må jobbes mot for at kvinner og menn skal ha like muligheter innenfor landbruket. Hovedstrategiene er

- Øke kvinners eierandel av landbrukseiendommer og økt bosetting på landbrukseiendommer
- Øke kvinners deltakelse i næringslivet i og i tilknytning til landbruket
- Styrke kvinners innflytelse og makt i landbrukssektoren

Nasjonal strategi for Inn på tunet (2012)

LMD og KRD har sammen utarbeidet strategien. Målet er å utvikle kvalitetssikrede og samfunnsnyttige velferdstjenester med gården som arena. Viktige strategier for å bidra til å nå målet er

- Prioritering av utvalgte tjenestesektorer
- Dialog mellom bestiller og tilbyder
- Langsiktige relasjoner
- Kvalitetssikring
- Samfunnsnytte

Strategien skal følges opp av en nasjonal handlingsplan.

Destinasjon Norge – Nasjonal strategi for reiselivsnæringen (2012)

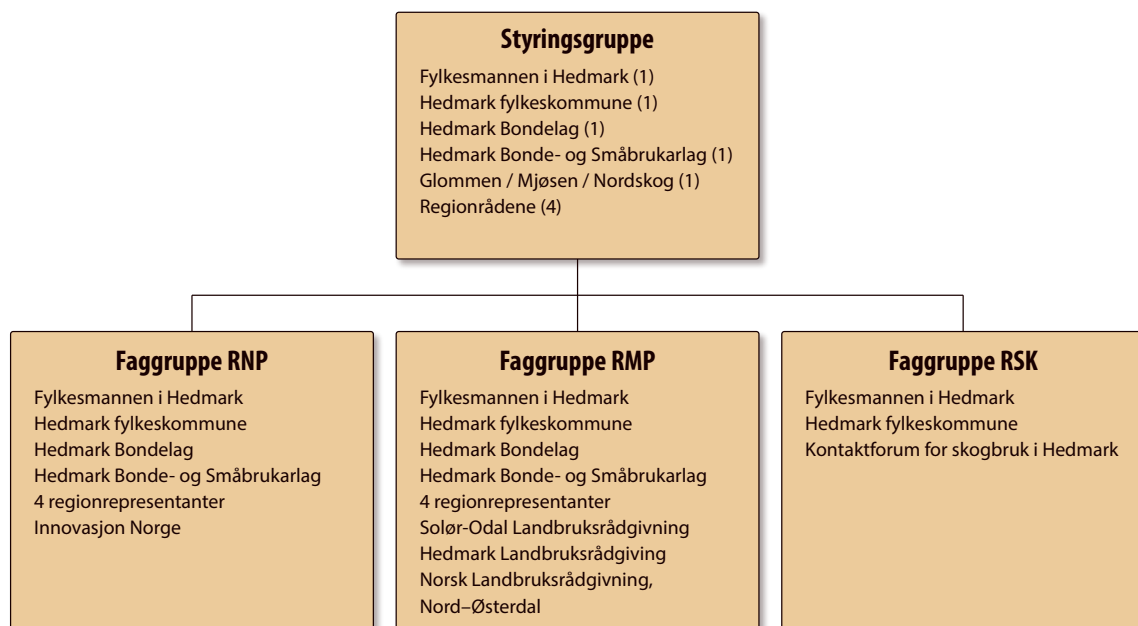
Det er formulert tre mål for arbeidet med reiselivsnæringen

- Økt verdiskaping og produktivitet i reiselivsnæringen
- Flere helårs arbeidsplasser og mer solide bedrifter, særlig i distrikts-norge
- Flere unike og kvalitativt gode opplevelser som tiltrekker seg flere gjester med høy betalingsvillighet

Målene skal nås gjennom en langsiktig og effektiv satsing på reiselivsnæringen, satsing på bærekraftig utvikling og økt samarbeid.

1.3 Organisering, prosess og oppfølging

Programmene er utformet innenfor rammen av det regionale partnerskapet, dvs. i samarbeid med Hedmark fylkeskommune, Innovasjon Norge, Hedmark Bondelag, Hedmark Bonde- og Småbrukarlag og de fire regionrådene i Hedmark. For å sikre en helhetlig strategi og samordning mellom delprogrammene er det opprettet én felles styringsgruppe, men med faggrupper på hvert programområde for å ivareta fagspesifikke behov. Styringsgruppa hadde sitt første møte i mai 2012. Fylkesmannen har ivaretatt sekretariatsfunksjonen, og er formell eier og prosjektansvarlig.

Arbeidet med det regionale skog- og klimaprogrammet (RSK) startet opp senhøsten 2012, grunnet manglede sentrale avklaringer. Representanten fra skogbrukets faglag ble derfor først oppnevnt som medlem av styringsgruppen i desember 2012. Kontaktforum for skogbruket i Hedmark, som er et samarbeidsorgan mellom næringsorganisasjonene i skogbruket, Fylkesmannen og fylkeskommunen i Hedmark, har utgjort faggruppa for utforming av RSK.

Det har vært lagt vekt på å gjennomføre en bred og inkluderende prosess. I oppstarten av arbeidet ble det avholdt samlinger i alle fire regioner for både RMP og RNP. Videre ble alle regioner, kommuner og faglag på et tidlig tidspunkt invitert til å gi skriftlige innspill. Programmene ble sendt på høring til alle berørte aktører, og Fylkesmannen mottok i alt 29 høringsuttalelser. Styringsgruppa har avholdt fem møter. I tillegg er det avholdt flere møter i faggruppene.

I de nasjonale føringene fra LMD, legges det vekt på at det også i oppfølgingen av programmet lages gode møteplasser som bidrar til at innsatsen innen næringsutviklings- og miljøarbeidet sees i sammenheng med innovasjon, forskning og øvrig regionalt utviklingsarbeid. Disse møteplassene forutsettes å gi en mulighet til å drøfte status, muligheter og prioriteringer innen virkemiddelbruk. Oppfølgingen av dette forutsettes å skje ved at styringsgruppa leder arbeidet, understøttet av faggruppene.

I de nasjonale føringene fra LMD signaliseres at en fremtidig rullering av RBU skal tilpasses arbeidet med rullering av regionale planstrategier slik at dette blir harmonisert.

1.4 Synergier

Gjennom utviklingen av RBU er og vil det bli hentet ut synergier på følgende måte:

Utviklingsarbeidet

En felles styringsgruppe og sekretariatsfunksjon har lagt til rette for tverrgående vurderinger mellom de tre programområdene.

Virkemidler

En felles beskrivelse av status, utfordringer og muligheter har dannet grunnlaget for felles hovedmål og strategier som de enkelte delprogrammene bygger på. Videre har dette lagt grunnlaget for en felles prosess med utforming av kriterier for bruk og innretning av virkemidlene. På miljøsidan har en innrettet virkemidlene mot å fremme produksjonsmålet. På samme måte har næringsprogrammet lagt vekt på miljøhensyn ved utforming av strategier og kriterier for tildeling av BU-midlene.

Møteplasser

Fylkesmannen og styringsgruppa vil etablere arenaer og møteplasser for å sikre gjennomføring og oppfølging av programmet. Møteplassene skal bidra til at innsatsen innen næringsutviklings- og miljøarbeidet ses i sammenheng med innovasjon, forskning og øvrig regionalt utviklingsarbeid. Møteplassene skal videre gi mulighet til å drøfte status, muligheter og prioriteringer innen virkemiddelbruk, og dermed styrke mulighetene for å nå felles mål.

KRISTIN Ø. BRYHN

Landbruget i Hedmark

Landbruket i Hedmark

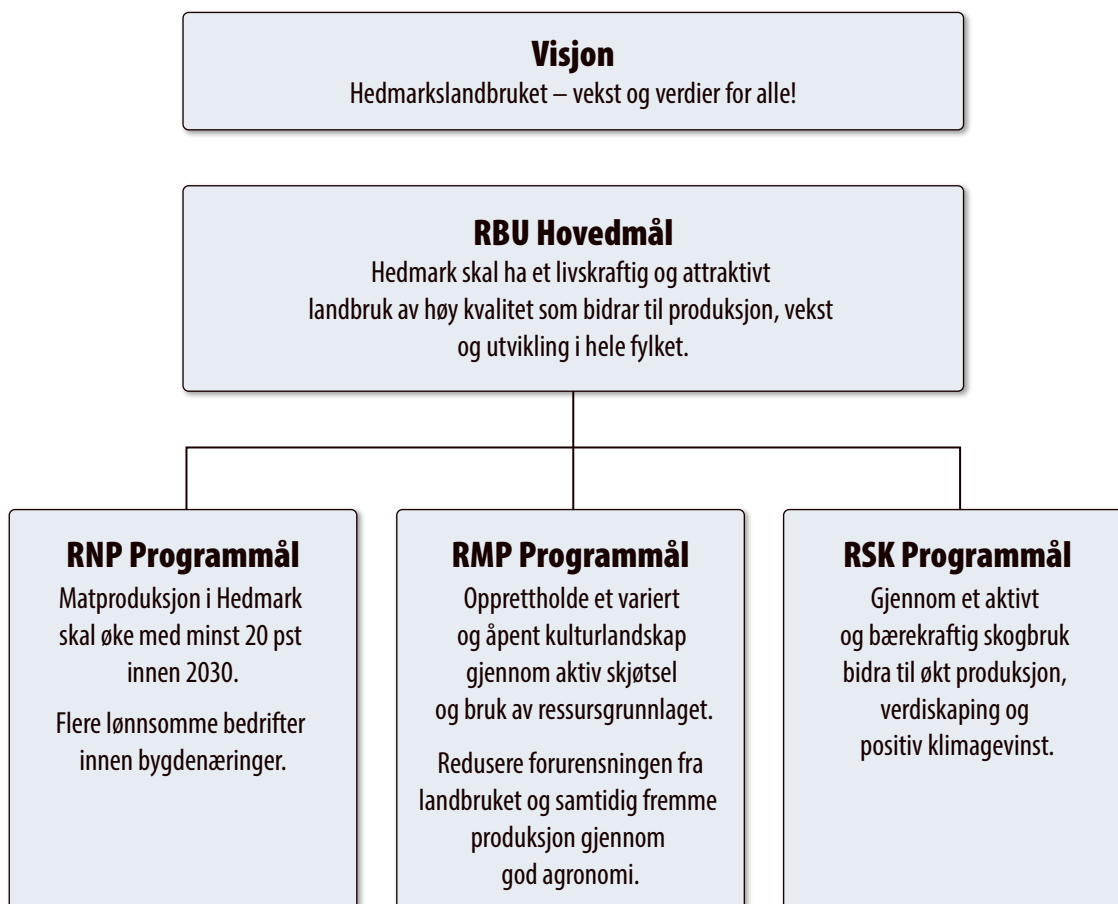
2 Visjon, mål og strategier

Hedmark er det største landbruksfylket og ambisjonen er at Hedmark minst skal ta sin andel av den nasjonale økningen i mat- og skogproduksjonen. Dette krever at det legges til rette for omstilling og videreutvikling av det tradisjonelle jord- og skogbruket i hele fylket. Samtidig må det skapes flere nye og lønnsomme bedrifter innen alle våre prioriterte bygdenæringer.

SHUTTERSTOCK

Visjon, mål og overordnet strategi for utviklingen av landbruket i Hedmark

Hovedstrategier for å nå målene

- Satse på det tradisjonelle landbruket og den aktive bonden
- Opprettholde og øke volumproduksjonen
- Styrke og utvikle flere lønnsomme bygdenæringer
- Stimulere til investeringslyst, kompetanseheving og rekruttering
- Aktivt, variert og bærekraftig landbruk i hele fylket

3 Status og utfordringer for landbruket i Hedmark

Hedmark har 1,1 mill. dekar jordbruksareal og 12,8 mill. dekar produktivt skogareal. Variasjonen i naturtyper og landskap er stor. Fra ravinelandskap i sør, videre gjennom skogkledde områder, produktive dalfører og flatbygder, til rike fjellbeiter og seterområder lengst nord.

Hedmark er landets største landbruksfylke

- 10 pst av landets produktive jordbruksareal og 12 pst av landets fulldyrka areal
- 20 pst av landets produktive skogareal og 25–30 pst av den årlige avvirkningen
- 38 pst av potetproduksjonen
- 18 pst av kornarealet
- 20 pst av slaktekyllingproduksjonen
- 10 pst av landets økologiske areal

Det ble i 2012 gjennomført en verdiskapingsanalyse for landbruket i Hedmark på oppdrag fra Fylkesmannen i Hedmark og Hedmark fylkeskommune¹. Rapporten belyser landbrukets betydning for verdiskaping og sysselsetting innenfor jordbruk, skogbruk og tilleggsnæringer, samt ringvirkninger av landbruket. Rapporten viser betydningen av landbruket for regionene og den enkelte kommune.

Medregnet undervisning, avlsmiljø, offentlig og privat tjenesteyting samt ringvirkninger på øvrig næringsliv, gir primærnæringene og den landbruksbaserte industrien totalt sett grunnlag for arbeid til 14 000 personer i Hedmark. Dette tilsvarer drøye 16 prosent av sysselsettingen i fylket. Verdiskapingen innen landbruksbasert virksomhet som helhet var i 2010 på totalt 5,1 mrd. Dette tilsvarer 11 prosent av samlet verdiskaping i fylket.

Store næringsmiddelbedrifter er lokalisert i fylket og en av tre industriarbeidsplasser i Hedmark er innen landbruksbasert næringsmiddelindustri. Hedmark har også en betydelig industrivirksomhet skogområdet, spesielt treteknisk industri. Verdikjedene for mat og skog er blant de få gjenværende og komplette vareproduserende verdikjedene innenlands – fra produksjon av råvarer, via foredlingsindustri og fram til forbrukerne. Verdikjeden omfatter også småskala produsenter med råvareproduksjon og foredling på egen gård.

Norsk landbruk har gjennomgått store strukturelle endringer, og i de senere årene har strukturrasjonaliseringen vært sterkere i Hedmark enn i andre fylker. Hedmark har i dag 8 prosent av landets aktive jordbruksforetak og 9 prosent av landets landbrukseiendommer. I Hedmark var gjennomsnittlig jordbruksareal i drift per jordbruksforetak 182 dekar i 1999, mens det var økt til 282 dekar i 2010.

Hedmark deles både landskaps- og forvaltningsmessig inn i fire større regioner; Nord-Østerdal, Sør-Østerdal, Glåmdalen og Hedmarken. I det videre omtales de enkelte regionene.

¹ Verdiskaping i landbruk og landbruksbasert virksomhet i Hedmark. Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning, 2012.

Hovedutfordringer i Hedmarkslandbruket knytter seg til

Jordbruket

- Fornøyelse av driftsapparatet
- Svak lønnsomhet i mange produksjoner
- Press på dyrket/dyrkbar jord
- Marginalisering i enkelte områder
- Gjengroing/arealer ute av drift
- Rekruttering og kompetanse
- Rovvilt

Skogbruket

- Utnytte produksjonsmulighetene
- Utvikle infrastruktur og et effektivt transportsystem
- Avsetning/videreforedling/økt bruk av tre
- Rekruttering og kompetanse

3.1 Jordbruksproduksjon i regionene

Nord-Østerdal

Regionen består av kommunene Os, Tolga, Tynset, Folldal, Alvdal og Rendalen. Regionen har 20 prosent av det dyrkede arealet i fylket, mens grovforproduksjon dominerer og utgjør 95 prosent av det dyrkede arealet. Landbruket har stor betydning for regionen. Regionen står for 25 prosent av verdiskapingen i primærjordbruket i Hedmark og 30 prosent av sysselsettingen.

Regionen kan deles i to geologiske områder. I grove trekk ligger områdene nord for Grimsa/Folla, vest for Glomma og videre nord for ei linje over mot Hodalen og Narbuvoall på næringsrike bergarter fra Kambrio–Silur (Trondhjemsfeltet) og har av den grunn jordsmonn som gir gode forutsetninger for jordbruk. I tillegg hentes store ressurser i utmarka. Området har spesielt rike fjellbeiter og aktiv seterdrift. Dette bidrar til å gjøre Hedmark til landets nest største seterfylke og gir grunnlag for et omfattende og aktivt husdyrmiljø. Mange av seterdalene ligger i dag innenfor eller i randsona til større verneområder. Områdene sør for Trondhjemsfeltet har næringsfattig skogdekt grunnfjell som omkranser elvesletter med silt- og sandjord. Barskogen dominerer, mens jordbruket dekker deler av arealet i dalbunnen.

Mjølkeproduksjon med ku og geit, ammeku og sauehold er av stor betydning. Mandelpotetdyrking har lange tradisjoner i regionen. Det samme gjelder pelsdyroppdrett. De senere årene er det også etablert et fjørfamiljø i regionen.

Generelt har regionen sterke produsentmiljøer innenfor de dominerende jordbruksproduksjonene. Solide setertradisjoner gir potensial for utvikling av ettertraktede mat- og reiselivsprodukter (opplevelsesprodukter). Det er også muligheter for næringsutvikling i tilknytning til verneområdene. Husdyrholdet i deler av regionen er konsentrert og behovet for arealer både til forproduksjon og som spredeareal for husdyrgjødsel er en utfordring og fører i noen tilfeller til lange transportavstander. Det foregår en del nydyrking og det er et visst potensial for å dyrke mer.

Sør-Østerdal

Regionen består av kommunene Stor-Elvdal, Åmot, Elverum, Trysil og Engerdal. Barskogen dominerer, mens jordbruket dekker deler av arealet i dalbunnen. Regionen har ti prosent av det dyrkede arealet i fylket. Grovforproduksjonen dominerer, mens $\frac{1}{3}$ av det dyrkede arealet nyttes til kornproduksjon og en mindre del til potetproduksjon.

Mjølkeproduksjon, korn og potetproduksjon, kjøttproduksjon på storfe, sau og gris og fjørfeproduksjon (egg og slaktekylling) er godt representert i regionen. Også bærproduksjon er av en viss betydning. I nordre del av Stor-Elvdal er det et aktivt geitmiljø.

Regionen står for ca. 10 prosent av både verdiskapingen og sysselsettingen innen jordbruket i fylket. Det har vært en negativ utvikling i husdyrholdet, som er bærebjelken for jordbruket i regionen. Jordbruket har likevel stor næringsmessig betydning. Deler av regionen omfattes av forvaltningssona for ulv. Rovvilt innebærer en ekstra utfordring for utviklingen av det grovforbaserte husdyrholdet i regionen. Produsentmiljøet, blant annet i melkeproduksjonen, er i enkelte områder kommet på et kritisk lavt nivå.

KRISTIN Ø. BRYHN

Glåmdalen

Regionen består av kommunene Våler, Åsnes, Grue, Kongsvinger, Eidskog, Sør-Odal og Nord-Odal. Glåmdalen består av næringsfattig skogdekt grunnfjell som omkranser elvesletter med silt- og sandjord i Solør og leire i Odalen. Mye av dalbunnen er oppdyrket, og preges av stor korn- og potetproduksjon. Regionen har 36 prosent av det dyrkede arealet i fylket.

En stor andel av næringsutøverne henter en betydelig andel av inntektene utenom landbruket. Nesten 80 prosent av det dyrkede arealet nyttes til kornproduksjon, mens ti prosent nyttes til

potetproduksjon. Potetproduksjon står spesielt sterkt i regionen og utgjør omlag 70 prosent av potetproduksjonen i Hedmark og 25 prosent av landets potetproduksjon, og en vesentlig del av landets settepotetproduksjon. Regionen har også grønnsakproduksjon, storfekjøttproduksjon, svineproduksjon og fjørfeproduksjon av betydning.

Regionen står for 25 prosent av verdiskapingen i primærjordbruket i Hedmark og 22 prosent av sysselsettingen.

Deler av regionen omfattes av forvaltningssona for ulv. Rovdyrsituasjonen har hatt negativ innvirkning på utviklingen i det grovforbaserte husdyrholdet, spesielt sau. Å opprettholde og videreutvikle den omfattende planteproduksjonen i regionen, under varierende klimatiske forhold og i takt med strukturelle endringer, er både en utfordring og en mulighet.

KRISTIN Ø. BRVHN

Hedmarken

Regionen består av kommunene Hamar, Løten, Stange og Ringsaker. Flatbygdene på Hedmarken er av landets mest produktive jordbruksområder med godt jordsmonn og gunstig klima. Dyrkningsvilkårene er mindre gunstige i randsonene av regionen og i høyereliggende områder.

Regionen har 34 prosent av det dyrkede arealet i fylket. Av dette nyttes 60 prosent til kornproduksjon, 35 prosent til gras og grovforproduksjon og fem prosent til poteter, grønnsaker og andre produksjoner. Regionen har betydelig mjølkeproduksjon, spesielt i Ringsaker, kjøttproduksjon på ammeku, fjørfe- og svineproduksjon og sauehold. I de klimatisk gunstige områdene nærmest Mjøsa er det også en betydelig grønnsak- og bærproduksjon.

Regionen har 40 prosent av verdiskapingen i primærjordbruket i fylket og har en betydelig andel av fylkets verdiskaping innenfor alle driftsformer. Regionen er dominerende på lyse kjøttslag, kjøttproduksjon på ammeku og produksjon av grønnsaker og bær. Regionen står for 37 prosent av sysselsettingen i primærjordbruket i Hedmark.

Selv om regionen har gode klimatiske forhold, godt jordsmonn og gode fagmiljø innefor de fleste produksjoner, er det likevel utfordringer i forhold til å opprettholde og videreutvikle flere av produksjonene. Dette gjelder særlig mjølkeproduksjonen, saueholdet og produksjonen av grønnsaker, frukt og bær. For sau spesielt er mye av utfordringene knyttet til utviklingen i rovviltbestanden. Nedbygging av de mest produktive jordbruksarealene er en utfordring i forhold til å opprettholde og øke matproduksjonen.

3.2 Økologisk jordbruk

Hedmark og Oppland har siden 2002 hatt en felles handlingsplan for økologisk landbruk som bygger opp under målsettingene i nasjonale handlingsplaner og strategier. Målsettingen er at 15 prosent av produksjonen og forbruket i Innlandet skal være økologisk innen 2020, tilsvarende det nasjonale målet. I dag er omlag fem prosent av jordbruksarealet i Hedmark økologisk eller under omlegging. Det grovforbaserte husdyrholdet har økt, mens produksjon av økologisk korn, potet og grønnsaker har falt. Foruten utfordringer på etterspørselssiden er det bekymringsfullt at areal under omlegging i Hedmark har gått kraftig ned i de senere år.

3.3 Bygdenæringer

Begrepet *bygdenæringer* omfatter et mangfold av produkter og tjenester til enkeltpersoner og samfunnet. Det er et overordnet landbrukspolitisk mål å videreutvikle lønnsomme bygdenæringer gjennom økt næringsutvikling basert på landbrukets ressurser.

Innenfor bygdenæringer har det vokst frem nye næringer særlig knyttet til reiseliv, helse og omsorg og mat med lokal identitet. I Hedmark har det også vært en positiv utvikling innenfor disse næringene. Det er utviklet flere nettverk hvor tilbyderne samarbeider om produktutvikling og markedsføring. Ut fra markedsbehov og trender er det fremdeles et stort potensial innenfor disse næringene. Utfordringen er å få flere av de eksisterende etableringene mer lønnsomme og samtidig utvikle nye næringer.

I Hedmark er det registrert 322 årsverk innenfor bygdenæringer. Dette utgjør i underkant av ti prosent av sysselsettingen i jordbruket, mens verdiskapingen utgjør 286 mill. kr. i året (2010). Åmot, Hamar, Ringsaker og Elverum er de kommunene som har størst verdiskaping fra bygdenæringer.

Satsingsområdet innenfor bygdenæringer i Hedmark omfatter landbruksbasert reiseliv og opplevelser, lokal mat, inn på tunet, bioenergi og trebasert innovasjon. Disse er beskrevet nærmere i Regionalt næringsprogram.

3.4 Forurensing og klima i jordbruket

Avrenning av jord og næringsstoffer til vassdrag

Tap av næringsstoffer til vann skjer hovedsakelig gjennom erosjon og avrenning av nitrogen og fosfor fra jord. Fra jordbruk er det alltid en risiko for uønsket tap, men selv næringsfattige økosystemer som for eksempel skogområder har næringstap. Tap av spesielt fosfor, kan føre til algeoppblomstring (eutrofiering) i ferskvann, mens avrenning av nitrogen vil ha størst konsekvenser når det kommer ut i havområdene.

Tap av nitrogen og fosfor skjer gjerne i form av utvasking i perioder med store nedbørsoverskudd, eller i forbindelse med snøsmelting om våren da en ofte kan få omfattende overflateavrenning. Bratt terreng, milde og nedbørrike vintre øker risikoen. Jordas fosforstatus har stor betydning for risikoen for fosfortap. Enkelte jordarter slik som sandjord er mer utsatt for utvasking av både nitrogen og fosfor. Det er særlig i områder med intensiv grønnsaksproduksjon og på husdyrgårder vi finner de høyeste verdiene av lett tilgjengelig fosfor i jorda, og der risikoen for avrenning er størst².

Alt vann i Norge skal forvaltes ihht. vannforskriften³. Det vil si at alle vannforekomster skal ha god økologisk tilstand innen 2021. Forvaltningen skal være nedbørfeltorientert på tvers av kommune- og fylkesgrenser. Det meste av arealet i Hedmark tilhører Vannregion Glomma

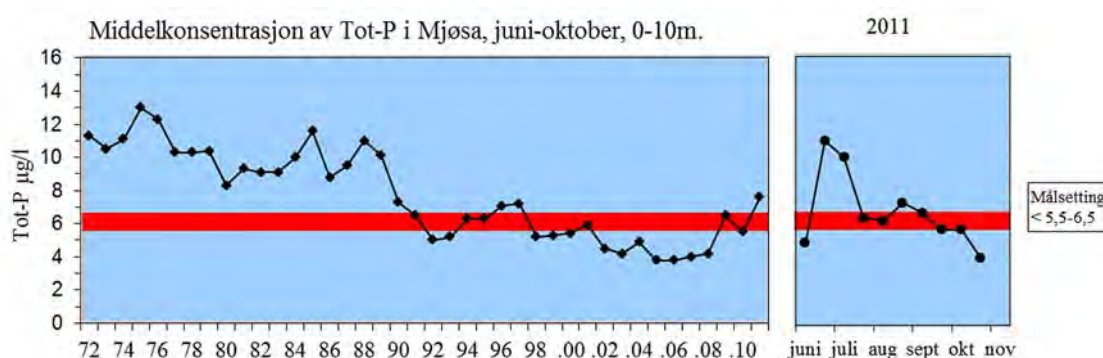
² Bioforsk TEMA Vol. 3 Nr. 10 2008. Gjødslingsplanlegging.

³ Jfr. Forskrift 15.12.2006 nr. 1446 om rammer for vannforvaltningen (vannforskriften).

der Østfold fylkeskommune er vannregionmyndighet. Hedmark har tre vannområder innen denne regionen, Mjøsa, Glomma og grensevassdragene. I Nord-Østerdal er det noe areal som tilhører vannregion Trøndelag. Spesielt vannområdene Glomma og Mjøsa preges av utstrakt jordbruksvirksomhet.

Tilførsel av næringsstoffer til Mjøsa

Konsentrasjonen av fosfor i Mjøsa har stor innvirkning på algeveksten. Norsk Institutt for Vannforskning (NIVA) har undersøkt vannkvalitet og biologiske forhold i Mjøsa i 2011, og sett på tilstanden i forhold til utviklingen i vassdraget i perioden 1972–2011⁴. Konsentrasjonen av fosfor har avtatt betraktelig fra først på 1970-tallet (før Mjøsaksjonene) til nå. Figur 2 viser konsentrasjonen av total-fosfor i Mjøsa i perioden juni–oktober for årene 1972 til 2011. Konsentrasjonen var noe høyere i 2009–2011, noe som skyldes store nedbørsmengder og dertil stor avrenning og tilførsel av næringsstoffer. Den røde streken viser målsettingen for konsentrasjonen av total-fosfor i Mjøsa (Vassdragsforbundet for Mjøsa med tilløpselver/NIVA, 2012).

Figur 2. Arealveid middelkonsentrasjon av total-fosfor i de øvre vannlag (0–10 m) for hele Mjøsa i perioden juni 1972–2011 (venstre panel). Høyre panel viser sesongutviklingen ved hovedstasjonen (utenfor Skreia) i juni–oktober 2011. Kilde: NIVA-rapport 6316-2012.

En stor del av tilførselene av fosfor kommer nå fra naturlig avrenning. I Hedmark er likevel utslipp av boligkloakk (kommunale utslipp og spredt bebyggelse) og næringssaltutslipp fra industri og landbruk viktige kilder til utslipp av fosfor⁵.

Konsentrasjonen av total-nitrogen (tot-N) på sen vinteren og i vekstsesongen økte noe fram til slutten av 1980-tallet, for deretter å flate ut⁴. Den nordlige delen av Mjøsa har vesentlig lavere konsentrasjoner av nitrogen-forbindelser enn de sentrale og søndre delene. Årsakene til de regionale forskjellene er først og fremst at de nordlige områdene påvirkes sterkt av vannet fra Gudbrandsdalslågen som normalt har lave konsentrasjoner, mens de sentrale delene påvirkes mer av tilførselene fra jordbruk og befolkning i de lokale nedbørfeltene.

I all hovedsak kan Mjøsas tilstand karakteriseres som god, men tilstandsvurderinger viser likevel at algemengden er noe høy. Tilførselene av fosfor bør derfor reduseres ytterligere dersom Mjøsa skal ha stabil god økologisk tilstand i tråd med vannforskriften. Denne konklusjonen er basert på målinger i siste treårsperiode der en periodevis har hatt veldig stor avrenning. Klimaframskrivninger antyder at en fortsatt vil få en økt nedbørmengde i framtida sammenlignet med «normalperioden» 1961–1990⁶. Dette vil i sin tur kunne medføre økt arealavrenning av næringsstoffer, økt belastning på avløpssystemene og negative konsekvenser for miljøtilstanden i Mjøsa.

⁴ Tiltaksorientert overvåking i vannområde Mjøsa Årsrapport/datarapport for 2011. NIVA-rapport 6316_2012

⁵ Løvik, J.E., Eriksen, T.E. og Kile, M.R. 2012. Tiltaksorientert overvåking i vannområde Mjøsa. Årsrapport/datarapport for 2011. NIVA-rapport 6316–2012.

⁶ Hassen-Bauer, I. m.fl. Klima i Norge 2100. Norsk klimasenter, sept. 2009, Oslo.

God vannkvalitet i Glomma

NIVA har undersøkt Glomma ved åtte stasjoner i 2010⁷. Analyser av bunndyr og begroingsprøver viser at tilstanden er god til meget god ved stasjonene i Hedmark. Tilstanden har vært ganske stabil siden uttak av biologiske prøver startet i 2007. Lenger sør i Akershus og Østfold er imidlertid situasjonen en annen.

Konsentrasjon av husdyr – lagring og bruk av husdyrgjødsel

Husdyrgjødsel inneholder alle de næringsstoffer plantene trenger. Brukt på riktig måte er husdyrgjødsel et av bondens viktigste driftsmidler. I tillegg til å tilføre jord og planter næringsstoffer, virker husdyrgjødsel positivt inn på jordstruktur og vannhusholdning. Riktig lagring og bruk av husdyrgjødsel er imidlertid viktig for å hindre avrenning av næringsstoffer til vassdrag og utslipp av klimagasser til luft.

Fordelingen av husdyr er ujevn i Hedmark. De største konsentrasjonene av husdyr har vi i Nord-Østerdal og på Hedmarken med i hovedsak melk- og kjøttproduksjon i Nord-Østerdal, og mjølk, svin og fjørfe på Hedmarken. Tall fra SSB basert på landbruksstillingen i 2010 viser at 84 prosent av all husdyrgjødsel i Hedmark ble spredt i Nord-Østerdal og på Hedmarken.

Gjennom observasjoner og kontroller i kommunene erfarer vi at «utegangerdyr» mange steder er en utfordring. Slike områder får ofte en opphoping av næringsstoffer samtidig som de er dårlig skjermet for overflateavrenning. Dette er også tilfellet for åpne lagringsplasser for talle.

Bruk av plantevernmidler

Det er et mål at kjemiske plantevernmidler i størst mulig grad skal forsvinne fra det biologiske systemet når de har hatt sin tilsiktede virkning på skadegjørere. De skal dermed ikke finnes igjen i mengder av betydning i jord, grunnvann eller overflatevann. Overvåking av spesielt utsatte vannressurser i Norge gjennom JOVA-programmet viser imidlertid mange funn av plantevernmiddelrester. De aller fleste prøvene ligger imidlertid under grenseverdien (indeks for miljøfarlighet, MF), men det er også overskridelser⁸.

MARGRETE NØKLEBY

⁷ Overvåking av Glomma, Vormo og Øyeren 2010. NIVA-rapport 6142–2011.

⁸ Rød m.fl. 2009. Årsrapport 2008/09 for jord- og vannovervåking i jordbruket (JOVA) Bioforsk rapp. nr 4(165).

Plantevernmidler blir transportert og vasket ut gjennom alle typer jord, men de lette jordartene er betydelig mer utsatt⁹. Dette fordi plantevernmidlene sin binding til jordpartikler øker med minkende partikkelstørrelse. Således er det størst lekkasje fra sand (områder som domineres av elveavsetninger) og minst fra leire. Ved nedbør kort tid etter sprøyting er risikoen for tap stor. I Hedmark er Glåmdalen det området med jordarter som har størst risiko for utlekking av plantevernmidler. Det er også i denne regionen en relativt sett har størst forbruk av plantevernmidler i forbindelse med at dette er ett av landets kjerneområder for potetdyrking. I 2011 ble det dyrket poteter på litt over 30 000 dekar i denne regionen. Somre med mye nedbør og fuktig klima forsterker behovet for bruk av plantevernmidler, spesielt midler for å hindre soppangrep i korn og angrep av tørråte i potet.

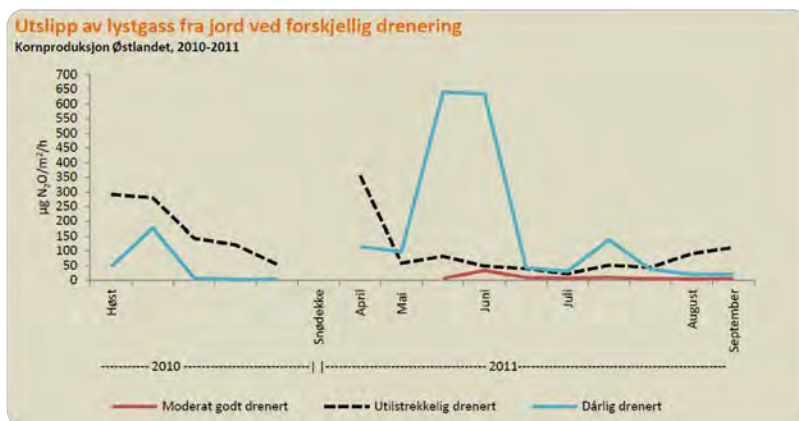
Utslipp til luft

Jordbruksdrift er opphav til direkte utslipp av klimagassene karbondioksid (CO_2), metan (CH_4) og lystgass (N_2O). Jordbruket står for ni prosent av de norske totalutslippene hvorav 47 prosent er metan, 43 prosent lystgass og ti prosent karbondioksid¹⁰.

Lystgass

Det er mange kilder til utslipp av lystgass; spredning av handels- og husdyrgjødsel, håndtering av husdyrgjødsel, husdyr på beite, biologisk nitrogenfiksering, dekomponering av restavlinger, oppdyrking av myr og nedfall av ammoniakk. Utslippene blir pr. nå beregnet ut fra tilført mengde nitrogen, selv om også mange andre forhold påvirker utslippene. Usikkerhetene knyttet til selve utslippene av lystgass er derfor stor. Blant annet vil jordpakking bidra til å øke utslippene av lystgass på grunn av mindre oksygentilgang ved nedbryting av organisk materiale i jorda. Forsøk viser at under perioder med høy vannstand i jorda (nedbørsperioder) kan utslippene av lystgass fra dårlig drenert jord være mangedoblet sammenlignet med utslippene fra moderat drenert jord figur 3¹¹.

Ammoniakk (NH_3) fører til indirekte utslipp av klimagasser ved at ammoniakk omdannes til lystgass. Det er hovedsakelig tre kilder til utslipp av ammoniakk fra jordbruket; husdyrgjødsel, bruk av handelsgjødsel og ammoniakkbehandling av halm. Husdyrgjødsel står for rundt 89 prosent av utslippene. Ammoniakkutslippene fra jordbruk har de siste 15 årene utgjort omtrent 90 prosent av de totale utslippene av ammoniakk i Norge.

Figur 3. Utslipp av lystgass fra jord med forskjellig dreneringsgrad ved kornproduksjon på Østlandet, september 2010 til september 2011. Kilde: Bioforsk rapport 128/2011.

⁹ Jord og vannovervåking i landbruket (JOVA). Resultater fra overvåking av pesticider i bekker og elver i Norge 1995–2008. Bioforsk rapport vol. 5 nr 84 2010

¹⁰ Rapport Jordbruk og miljø – Tilstand og utvikling 2012, SSB

¹¹ Bioforsk Rapport Vol. 6 Nr. 128 2011 Dreneringsbehov i norsk landbruk – økonomi i grøftingen

Metan

Nesten alle utslippene av metan fra jordbruket er knyttet til husdyr. Husdyra slipper ut metan både direkte fra fordøyelsessystemet og indirekte gjennom gjødsla som produseres. I 2010 sto jordbruket for 51 prosent av det totale metangassutslippet i Norge¹¹.

Karbon

Landbruket slipper ut CO₂ i forbindelse med bruk av fossile energikilder. Samtidig bidrar jordbruket til lagring av karbon. Jorda har et stort karbonlager, og bruken av jorda har stor betydning for lagringen. Åpen åker med mye jordarbeiding bidrar til stor nedbryting av organisk materiale, og kan dermed tappe jorda for karbon. Redusert jordarbeiding, direktesåing og bruk av flerårige vekster med godt rotsystem vil redusere tapet¹².

Beregningene av utslipp av klimagasser fra produksjon, foredling og forbruk av mat er usikre, og usikkerheten er større jo nærmere primærproduksjonen man kommer. Utslipp er koblet til ulike naturforhold som jordsmonn, nedbør, temperatur og biologi, samt hvordan jorda drives. Usikkerheten vanskeliggjør arbeidet med å finne frem til effektive og treffsikre tiltak. Likevel er det flere tiltak som vi vet vil ha en reduserende effekt på utslippene.

Tilpasning til klimaendringer

Klimaet har store naturlige variasjoner mellom år. Det som er nytt er at omfanget av endringene og endringshastigheten ser ut til å bli vesentlig større i fremtiden. I følge rapporten Klima i Norge 2100 som ligger til grunn for NOU 2010:10 vil Innlandet mest sannsynlig få høyere temperaturøkning enn resten av Sør-Norge, og spesielt er det antall mildværsdager på vinteren som vil øke. Det kan bli hyppigere tilfeller av intens nedbør og kraftig vind. Hedmark vil kunne oppleve et økt antall flom- og skredtilfeller, som kan opptre på steder som ikke tidligere har vært utsatt. Flommer kan også forventes på andre tidspunkter av året. I forhold til produksjon av mat og trevirke er det nødvendig å ha en bred tilpasning og beredskap både for å redusere de negative konsekvensene, men også for å utnytte de mulighetene endrede klimaforutsetninger gir.

Mer nedbør vil kunne forsterke erosjon og avrenning og øke risikoen for tap av jord og viktige næringsstoffer. Flere episoder i Hedmark senere år viser at ulike hydrotekniske tiltak ikke er dimensjonert for å ta unna store vannmengder på kort tid. Hydrotekniske tiltak krever også jevnlig tilsyn og vedlikehold for å fungere etter hensikten. Fylkesmannen i Hedmark har etter de to siste årenes store nedbørsmengder (2011 og 2012) hatt en markant økning i henvendelser og søknader om avlingsskadeerstatning innen planteproduksjon.

CHRISTOFFER HORSFORD NILSEN

¹² St.meld.nr. 39 (2008–2009). Klimautfordringene – landbruket en del av løsningen.

Grøfteaktiviteten i jordbruket er de senere årene halvert fra aktiviteten på 70 og 80-tallet¹³. God og riktig drenering av jorda er vesentlig for jordbruksproduksjon, og vil også virke forebyggende i forhold til kjøreskader (jordpakking).

Et endret klima kan øke risikoen for og utbredelsen av ulike plante- og dyresykdommer. Innen planteproduksjon vil et varmt og fuktig klima øke risikoen for angrep av sopp (fusarium) som produserer giftstoffer (mykotoksiner). Mykotoksiner i korn kan føre til at kornet ikke kan nyttes til mat eller for. Når det gjelder dyresykdommer vil de som overføres med vektorer (eks. knott, flått eller mygg) kanskje være den største utfordringen fremover.

Utfordringer – forurensing og klima

- Fortsatt høye verdier av fosfor i Mjøsa. Tilførslene av fosfor bør derfor reduseres ytterligere dersom Mjøsa skal oppnå akseptabel tilstand i tråd med vedtatte miljømål.
- Ujevn fordeling av husdyr som fører til stor fosforbelastning/opphoping av fosfor i jordsmonnet på den enkelte landbrukseiendom/område eller nedbørfelt.
- Uheldig plassering og dårlig skjerming av åpne lagerplasser for talle og områder med «utegangerdyr».
- Stort tap av nitrogenet fra det skilles ut av dyra i fjøset og fram til det blir utnyttet som plantenæring.
- Somre med mye nedbør og fuktig klima forsterker behovet for bruk av plantevernmidler, spesielt midler for å hindre angrep av tørråte i potet og sopp i korn.
- Dårlig fungerende eller manglende grøftesystemer og endret værtype med mer nedbør gir økt risiko for jordpakking og dermed økt risiko for utslipp av klimagasser (lystgass).
- Mye åpenåkerkulturer i enkelte regioner (spes. Hedmarken og Glåmdalen) som kan bidra økt nedbryting av organisk materiale og dermed tapping av jorda for karbon.
- Dårlig vedlikehold og tilsyn av hydrotekniske tiltak og vesentlig mindre grøfteaktivitet.
- Økt risiko for store nedbørsmengder, ekstremvær og ulike skadegjørere som kan føre til økt risiko for avlingsskader.
- Økt risiko for angrep av sopp (fusarium) i korn som utvikler giftstoffer (mykotoksiner).

3.5 Kulturlandskap

Gjengroing

Gjengroing trekkes fram i de aller fleste regionene som den største utfordringen for kulturlandskapet i Hedmark. Gjengroinga skjer både på fulldyrka arealer i utsatte områder, på innmarksbeite og i utmark som følge av at arealene høstes eller beites mindre intensivt enn tidligere. Gjengroing er en trussel mot eksisterende plante- og dyreliv, kulturminner og kulturmiljøer. Samtidig endres landskapsbildet og områdene blir mindre tilgjengelig for ferdsel og friluftsliv.

Endringer i bruken av utmarka både til beite og høsting av brensel har hatt stor betydning for gjengroingen de siste 50 åra. Denne prosessen vil fortsette og store arealer i fjellregionene vil gro til med skog. Sammenlignet med effektene av gjengroing, har temperaturendringer de siste 50 årene hatt minimal effekt på utbredelse av skogen. Undersøkelser viser imidlertid at eventuelle framtidige klimaendringer vil kunne ha store effekter for skogens utbredelse¹⁴.

Kulturlandskapet er i stadig forandring. I 1998 startet 3Q programmet (Tilstandsovervåking og resultatmåling i jordbrukets kulturlandskap). Programmet er en utvalgsbasert undersøkelse med flyfotografering av prøveflater hvert femte år. Gjennom oppskalering av informasjon

¹³ SSB – landbrukstellingene.

¹⁴ Bryhn, Anders. Doktoravhandling «Vegetation mapping and landscape changes. GIS-modelling and analysis of vegetation transitions, forest limits and expected future forest expansion. UIB, 2009

fra prøveflatene er det mulig å skissere utviklingstrekk i et fylke. 3Q-overvåkingen gir oss også en indikasjon på grad av gjengroing i landskapet. Fra 1999–2004 skjedde det en netto avgang av jordbruksareal i Hedmark på 3,14 prosent¹⁵. I første omgang kan det synes som om jordbruksarealene som går ut av drift i all hovedsak går over til «villeng», dvs. et mellomstadium mellom areal i drift og skog.

Stor avstand mellom aktive landbruksforetak er en utfordring i enkelte områder i Hedmark. En gårdbruker kan skjøtte ei hel grend, men det er ikke sikkert noen vil overta når tiden er inne for et generasjonsskifte. Lange avstander vil ofte også gjøre det for kostbart og tidkrevende for andre aktive jordbruksforetak å ta over drifta av arealene.

Mange distrikter har ikke lenger grovføretende husdyr, og det er lite interessant å dyrke grovfor. Dette fører til at det dyrkes korn på arealer der det fortsatt burde vært eng i forhold til at arealet er lite egnet for kornproduksjon. Nedgangen i grovforetende husdyr skaper også utfordringer i forhold til gjengroing og biologisk mangfold.

Hedmark er landets eneste fylke med fast tilhold av og bestandsmål for alle de fire store rovdyrene ulv, bjørn, jerv og gaupe. Tilstedeværelsen av de fire store rovdyrene berører mange og ulike interesser. I Hedmark er det konfliktfylt blant annet på grunn av skader på og tap av husdyr på beite – spesielt sau. I mange områder spesielt Glåmdalen og Sør-Østerdal er det en stor nedgang i antall sau på utmarksbeite.

Biologisk mangfold

Slåtte- og beitemarker

Et stort arts mangfold finnes i kulturpåvirkede områder slik som gamle slåtteenger og beitemarker. Artsrike slåttemarker har vært holdt i hevd gjennom regelmessig slått. Slåttemarkene er blant Norges mest artsrike naturtyper og kan inneholde flere truede arter. Variasjonen i slåttemarker er fremdeles stor, men mange slåttemarkstyper forsvant i løpet av 1900-tallet blant annet som følge av økt bruk av mineralgjødsel og mer rasjonell drift. Artsrike slåtte- og beitemarker registreres i Naturbase (miljøforvaltningens databaser over registrerte miljøkvaliteter). Kartlegging av naturtyper er imidlertid tidkrevende og kostbart, og det er fortsatt mange områder i Hedmark med mangelfull kartlegging. Flest artsrike slåtte- og beitemarker er registrert på Hedmarken og i Nord-Østerdal¹⁶.

Dammer i jordbrukslandskapet

Gårdsdammer og åpne bekker er viktige for det biologiske mangfoldet i jordbrukslandskapet, og er også av betydning for opplevelsen av landskapsvariasjon. Mer intensive driftsmetoder og rasjonaliseringen i jordbruket har ført til at åpent vann og våtmarker gradvis har forsvunnet. Mange plante- og dyrearter knyttet til disse områdene er redusert i antall. Det er gjort en stor innsats med restaurering og nyetablering av dammer i Hedmark, både av hensyn til dyre- og fugleliv og for å fange opp erosjon og avrenning fra jordbruksarealer (fangdammer/økologiske rensetiltak). 3Q-overvåkingen i Hedmark viser en klar økning i antall gårdsdammer¹⁵. Til sammen er det de siste 20 årene etablert mer enn 150 dammer for biologisk mangfold i Hedmark. De fleste av disse er etablert med støtte fra SMIL-ordningen. Det er flest dammer på Hedmarken. Dammer med relativt stillestående og næringsrikt vann vil preges av en naturlig gjengroingsprosess og regelmessig vedlikehold/rensking er nødvendig for å ivareta disse naturområdene.

¹⁵ Fjellstad, W, Dramstad W og Huso, B. 2007. 3Q: Jordbrukets kulturlandskap – status og utviklingstrekk. Fylker: Hedmark og Oppland. Skog og landskap. Rapport 04/2007.

¹⁶ DN sin naturbase

Bevaringsverdige husdyrraser

Husdyr genetiske ressurser er en vesentlig del av det biologiske grunnlaget for verdens matvaresikkerhet. Situasjonen for de bevaringsverdige husdyrrasene er i følge Norsk genressurssenter alvorlig. Oppdaterte tall for populasjonsstørrelse viser at situasjonen i 2012 er mer alvorlig enn tidligere antatt.

Når det gjelder de bevaringsverdige småferasene har det til nå ikke vært mulig å kontrollere hvilke raser den enkelte produsent har. Raselagene starter i 2012 arbeidet med å registrere dyr og rasegodkjenne dem i Sauekontrollen. Dette arbeidet vil i følge Norsk genressurssenter være godt i gang i 2013, og vil gi en bedre oversikt også for de bevaringsverdige småferasene.

Kulturminner og kulturmiljøer

Bonden er kanskje vår viktigste kulturminneforvalter. En stor del av de automatisk freda kulturminnene, drøyt 40 prosent av landets fredete bygninger og 80 prosent av bygninger registrert i SEFRAK ligger på landbrukseiendommer. Forfall, gjengroing, fjerning og nedbygging anses gjerne som de største truslene mot kulturminner i jordbrukslandskapet. 3Q har sett nærmere på utviklingen av arealene som omgir gamle bygninger og automatisk freda kulturminner. Resultatene viser en økende tendens til gjengroing rundt disse elementene, og at de blir mindre synlige i jordbrukslandskapet¹⁷. Av bygningstyper fra det «gamle jordbruket», som ikke lenger har noen funksjon i dagens drift, er det bare stabburet som finnes i et større antall og i god stand. Andre førindustrielle bygningstyper som smier, bryggerhus, jordkjellere, løer og sommerhus, er det få igjen av og tilstanden på bygningene er bare middels bra. Sommerfjøsene utpeker seg som særlig utsatt; bare 23 prosent av disse er vurdert til å være i god stand. Samtidig blir de større bygningene – enhetslåvene – stadig mer utsatt eller stående til nedfalls fordi de har utspilt sin tradisjonelle rolle i landbruket.

Aktiv setring og helhetlige setermiljøer

Setring har gjennom lange tider vært en viktig del av ressursutnyttelsen i fjell og utmark. Variasjonen av typer setrer er mange i fylket vårt. Setrene er viktige som levende miljøer, men også som kilder til tidligere tiders bruksmåter og ressursutnyttelse i utmark. Seterområdene har i tillegg stor landskapsverdi, og et stort arts mangfold. Randsonene mellom innmarks- og utmarksbeitene i seterområdene i Nord-Østerdal peker seg ut med spesielt stort arts mangfold¹⁸.

Hedmark er landets nest største seterfylke etter Oppland. Skogsetrene var vanligst i søndre del av fylket og er nå så å si helt ute av bruk. Tyngdepunktet for setringa ligger i Nord-Østerdal der utnyttelsen av seterområdene fortsatt er et viktig ressursgrunnlag. I Folldal har vi landets lengste seterdal, Einunndalen. Seterdalene Vangrøftdalen og Kjurrudalen i Os er av de mest aktive setermiljøene i fylket og er også Hedmarks Utvalgte kulturlandskap.

Automatisk freda kulturminner

Automatisk freda kulturminner er faste kulturminner som er fredet direkte etter lov uten særskilt vedtak. Både kjente og ukjente kulturminner fra tiden før 1537 (Reformasjonen) er automatisk fredet. For jordbruket i Hedmark er gravminnene av de mest synlige og framtreddende.

Gravhaugene er enten plassert alene på gården eller de er lagt sammen i gravfelt. Ofte finnes gravminnene i tilknytning til åsrygger og gamle ferdselsveier. I likhet med resultatene fra det 3Q viser fastslår også Hedmark fylkeskommune at mange gravhauger i dag er gjengrodd og lite synlige i terrenget selv om en fortsatt kan se mange monumentale gravhauger særlig på Hedmarken¹⁹. Hedmark fylkeskommune trekker i sin fylkesdelplan for vern og bruk av kulturminner og kulturmiljøer fram viktigheten av å synliggjøre gravhaugene i landskapet.

¹⁷ Wendy Fjellstad, Wenche Dramstad og Bjørn Huso.: 3Q: Jordbrukets kulturlandskap – Status og utviklingstrekk. Fylker: Hedmark og Oppland. Skog og landskap rapport 04/2007

¹⁸ DN sin naturbase.

¹⁹ Fylkesdelplan for vern og bruk av kulturminner og kulturmiljøer. Kulturminner for Hedmarks framtid. Hedmark fylkeskommune 2005.

Husmannsplasser og skogfinske kulturmiljøer

Både husmannsplasser og finnetorp representerer viktige deler av jordbrukets historie og kulturminner. I Fylkesdelplan for vern og bruk av kulturminner og kulturmiljøer for Hedmark er husmannsplasser og skogfinske kulturmiljøer (finnetorp) valgt ut som spesielt tema/verneområde.

Landbruksbygg og kulturlandskap

Eldre landbruksbebyggelse er i dag ofte lite egnet mht. arbeidsmiljø og dyremiljø. Utviklingen har gått mot større og mer effektive produksjonslokaler. Parallelt med dette skjer det en utvikling der den eksisterende og ofte kulturhistorisk verdifulle bygningsmassen går tapt eller blir stående til nedfalls fordi de har utspilt sin tradisjonelle rolle i landbruket. Disse bygningene er likevel viktige for det landskapet de står i, og kan også utgjøre en betydelig ressurs ved hensiktsmessig ombygging samtidig som en tar hensyn til de antikvariske verdiene.

Friluftsliv og tilgjengelighet

Ferdselsveier er viktige elementer i jordbrukets kulturlandskap. Spesielt i tettstedsnære områder kan jordbruksområder være viktige for friluftsliv og rekreasjon. Ved at gamle ferdselsårer holdes åpne ivaretas historiske verdier og allmennheten gis mulighet til ferdsel og rekreasjon. Statens landbruksforvaltning (SLF) har laget en oversikt som viser hvordan tilgjengeligheten i jordbrukslandskapet er for de ulike jordbruksregionene uttrykt i meter ferdselsveg pr dekar jordbruksareal²⁰. Lavest andel ferdselslinjer pr dekar finner vi i Østlandets og Trøndelags lavlandsbygder. Disse regionene har store jordstykker dominert av kornproduksjon. De samme regionene har imidlertid også den største prosentvise økningen i antall turstier etablert gjennom SMIL-ordningen.

Utfordringer – kulturlandskap

- Gjengroing av dyrka arealer, innmarks- og utmarksbeite som følge av at arealene høstes eller beites mindre intensivt enn tidligere
- Nedleggelse av drift, spesielt i områder med lang avstand til nabobruk som kan ta over drifta
- Etablering av åpenåkerkulturer på arealer som er lite egnet for kornproduksjon på grunn av mangel på grovføretende husdyr og problemer med avsetning av grovfôr
- Forringelse av biologisk mangfold i artsrike slåtte- og beitemarker på grunn av opphør av bruk, rasjonalisering, oppgjødsling av arealene eller nedgang i antall beitedyr spesielt i områder med store utfordringer i forhold til rovvilt
- Lukking av bekker og gjengroing av dammer og våtmarker med stor betydning for artsmangfold og landskapsbilde
- Tap av husdyrgenetiske ressurser – storfe- og småferaser som står på norsk genressurssenter sin liste over bevaringsverdige raser
- Forfall, gjengroing, fjerning og nedbygging av landbrukets kulturminner og kulturmiljøer, spesielt bygninger som ikke lenger har noen funksjon i dagens drift
- Gjengroing av automatisk freda kulturminner
- Hensiktsmessig og rasjonell bruk av kulturhistorisk verdifull bygningsmasse som har utspilt sin tradisjonelle rolle i landbruket
- Ivareta seterdrifta og setermiljøene gjennom tradisjonell drift
- Gjengroing og forringelse av antikvarisk verdifulle bygninger på finnetorp og husmannsplasser
- Sikre allmennhetens tilgang til jordbrukslandskapet

²⁰ Miljøstatus i landbruket 2012. Tematisk vurdering av miljøstatus og miljøutvikling i landbruket. SLF. Rapp.nr. 8/2012

3.6 Jordvern og avgang av jordbruksareal

Under tre prosent av arealet i Norge er dyrka jord. I Hedmark er denne andelen på fire prosent. På landsbasis er kun en prosent av det dyrka arealet egnet for matkornproduksjon, mens de gode jordbruksarealene på Hedmarken og i Glomma-dalføret gjør at det i dag dyrkes mathvete på ca. 10 prosent av den dyrka jorda i Hedmark.

Selv med et sterkt fokus på jordvern bygges det ned viktige jordbruksarealer. Dyrka og dyrkbar jord omdisponeres til andre samfunnsnyttige formål som bolig-, industri- og samferdselstiltak m.m. Avgang av dyrka jord varierer fra år til år avhengig av hvilke utbyggingstiltak som gjennomføres. I Hedmark står generelt sett avgang av dyrka jord til samferdselstiltak for en betydelig andel.

I 2010 ble det i Hedmark omdisponert ca. 330 daa dyrket jord og 1000 daa dyrkbart areal. For å nå det nasjonale målet om halvering av omdisponeringen av matjord, er målsettingen at omdisponeringen av dyrket jord i Hedmark ikke skal overstige 300 dekar pr. år. Det blir en stor utfordring å holde omdisponeringen på det nivået som er vedtatt, spesielt med tanke på de store samferdselsprosjektene som pågår i tilknytning til utbygging av ny E6, Rv 25 og Dovrebanen. Det vil være behov for fortsatt fokus på jordvern og arbeid for langsiktige utbyggingsstrategier som i mindre grad legger beslag på verdifulle jordbruksarealer, særlig i områder med stort utbyggingspress. I tillegg kommer en tiltagende avgang av jordbruksareal fordi marginale arealer går ut av drift. I Hedmark er dette så langt mest utpreget i Trysil og Engerdal der jordbruksarealet i drift er redusert med 25–30 prosent fra 2001 til 2012.

Tall på landsbasis viser at landbruket selv står for om lag 20 prosent av netto nedbygd jordbruksareal (driftsbygninger m.v). Det er grunn for å anta at dette også er et estimat for Hedmark.

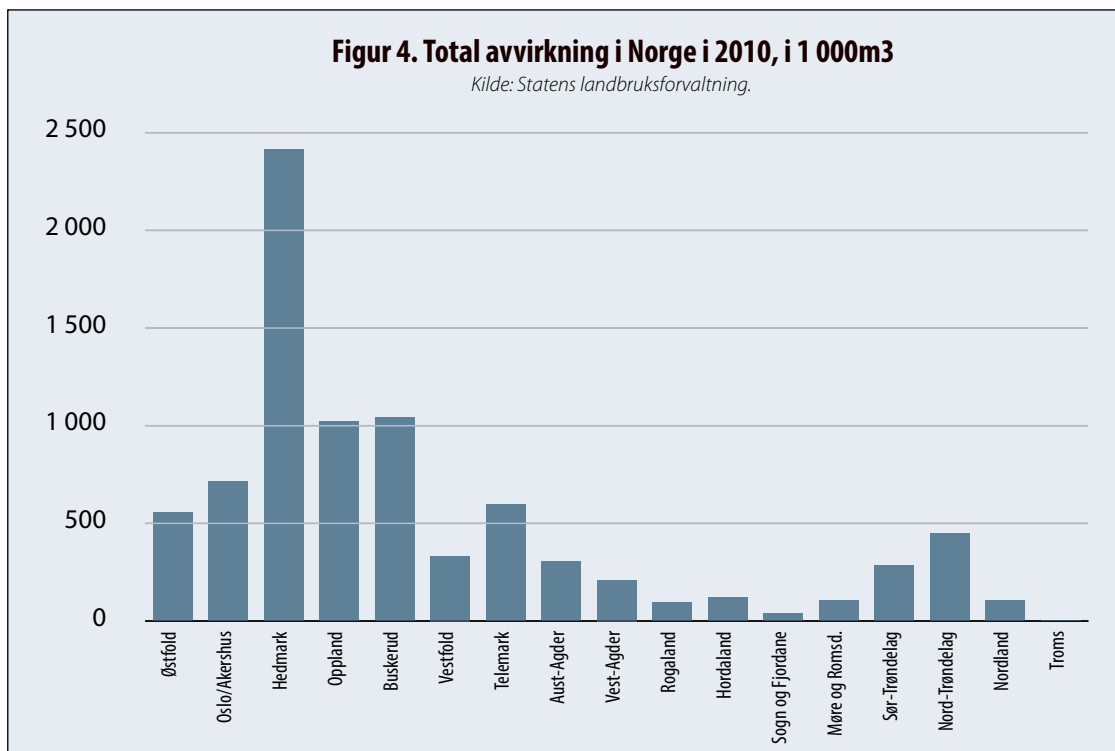
Svært mye av nedbyggingen av dyrka jord finner sted i områder hvor jordressursene har høy verdi som dyrkingsareal. Selv om det nydyrkes betydelige arealer i Hedmark, vil ikke dette kunne kompensere for nedbyggingen fordi det meste av nydyrkingen finner sted i mer marginale områder der jorda i hovedsak vil bli nyttet til grovforproduksjon.

Utfordringer – avgang på jordbruksarealer og jordvern

- Press på omdisponering av dyrka mark til bolig-, industri- og samferdselsformål
- Utbyggingspresset er størst på arealer som har den beste jordkvaliteten og de beste klimatiske forholdene
- Aktivitet knyttet til jordbruksdrift som også bidrar til avgang av jordbruksareal
- Marginale jordbruksarealer går ut av drift

3.7 Skogproduksjon

Skogbruket i Hedmark har stor betydning som næring og for samlet verdiskaping. Produktivt skogareal er 13 mill. daa, og stående volum er 125 mill. m³. Avvirkningen i 2010 utgjorde 29 prosent av landets samlede avvirkning for salg (figur 4). I tillegg kommer verdien av jakt for salg, energiflis og juletre- og pyntegrøntproduksjon. Produksjon av tjenester i skogbruket omfatter investeringsarbeider i skogkultur, tømmermåling, driftsplaner, skogsplanter og entreprenør-tjenester. Sammen med verdien av eget arbeid ved skogkultur og bygging av skogsveger er verdien av samlet produksjon innenfor skogbruksnæringen i Hedmark 1,5 mrd. kr. Verdiskapingen av skogbruket, målt som bruttoprodukt, er beregnet til ca. 900 mill. kr. (2010), mens verdiskapingen av skogindustrien er beregnet til ca. 1 mrd. kr.²¹.

3.8 Skog og klima

Skogen har i dag en viktig rolle i klimasammenheng i forhold til opptak og lagring av CO₂. På nasjonal basis tar skogen opp omlag halvparten av våre samlede årlige utslipp av klimagasser, og det er et stort potensial i å øke denne andelen gjennom en langsiktig bærekraftig forvaltning av skogen. Regjeringen vil, med bakgrunn i internasjonale klimaforhandlinger og skogens betydning for binding av karbon i Norge, føre en aktiv skogpolitikk gjennom tiltak som øker skogens karbonlager. Samtidig som man bygger opp karbonlagre i stående skog skal skogressursene blant annet brukes til å produsere mer fornybar energi, klimavennlige byggematerialer og nye videreforedledede produkter.

Skogen i Hedmark, som har en tilvekst på ca. 4,3 mill. m³ i året, binder ca. 2,9 mill. tonn CO₂ ekv. per år²². Dette lagt til grunn betyr at skogen i Hedmark binder 3,5 ganger samlet utslipp av klimagasser fra Hedmark. Skogbruket i Hedmark vil gjennom aktiv forvaltning kunne gi et viktig bidrag til å nå nasjonale klimamål. Dette kan i første rekke gjøres gjennom arbeid for å øke den skogbaserte verdiskapingen i form av økt skogproduksjon, økt bruk av tre i bygg, økt bruk av

²¹ NILF Rapport 2012-2.

²² Landskogtakseringen 2005-2009

bioenergi og økt videreforedlingsgrad av skogråstoff i form av f.eks. biodrivstoff. Kostnads- og miljøeffektiv transport av skogråstoff er en utfordring. Både offentlige veger og skogsvegnettet må utbedres for å kunne utnytte framtidig økt skogproduksjon. Mer skogråstoff bør over på jernbane. Kapasitetsøkning og elektrifisering av Solør- og Rørosbanen vil kunne bidra til bedret økonomi, miljø og trafikksikkerhet.

Hedmark er Norges største skogfylke, og har et særlig ansvar, og store muligheter til å utnytte skogressursene i klimasammenheng i større grad.

KRISTIN Ø. BRYHN

3.9 Skog og miljø

Skogbrukets miljøansvar omfatter hensynet til biologiske mangfold, friluftsliv, landskap og kulturminner. Dette er formelt ivaretatt i lovverk og forskrifter og gjennom skognæringens egen miljøsertifisering. Skogbruksloven med tilhørende forskrifter er styrende for skogbehandlingen, men også naturmangfoldloven, vannressursloven og friluftsløven gir føringer for denne. Skognæringen er i dag sertifisert etter ISO 14001 og de krav som det ble enighet om ved revisjonen av Levende Skog i 2006 og som senere er videreført gjennom Norsk PEFC Skogstandard.

Av miljøverdiene har sikring av artsmangfoldet fått mest oppmerksomhet. Om lag halvparten av de truede og nær truede artene i Norge lever i skog, og for 1 400 av disse artene er skogbruk antatt å ha en negativ påvirkning. Det er et nasjonalt mål at status for arter i skog som er i nedgang skal være forbedret innen 2020.

Andelen død ved, gammel skog og grove trær er økende. I gammelskog er andelen død ved høyere enn i annen skog, noe som gjør denne naturtypen særlig viktig for det biologiske mangfoldet. Utviklingen fra 1991 til 2007 viser at omfanget av det biologiske mangfoldet som er knyttet til gammelskog totalt sett ikke reduseres, og at det er muligheter for økt høsting²².

Industriens krav til jevn virkesleveranse gjennom året medfører økte miljøutfordringer for skogbruket, spesielt i form av kjøreskader med fare for avrenning og erosjon. Et varmere, våtere og villere klima kan forsterke dette.

Det er en utfordring i miljøsammenheng at planlegging og gjennomføring av skogkulturtiltak og avvirkning ofte settes bort til entreprenører. Det er derfor avgjørende at disse har nødvendig kunnskap og rutiner som sikrer at miljøhensynene blir ivaretatt.

3.10 Kompetanse, rekruttering og omdømme

Landbruket er en kompetansekrevende næring. Bonden har behov for kompetanse innenfor et bredt felt som; god agronomisk grunnkompetanse, bedriftslederkompetanse, samt muligheter for målrettet etter- og videreutdanning. I tillegg stiller bonden og landbruket høye krav til kompetanse hos arbeidskraft, innenfor forskning og forvaltning og til virkemiddelapparatet. Også næringene tilknyttet landbruket har høye krav til kompetanse på ulike nivåer.

Landbruket har behov for god rekruttering til alle ledd i verdikjeden. For å oppnå det er det viktig at landbruket samlet sett opprettholder et godt omdømme. Bondeyrket er krevende, men det gir også stor fleksibilitet og selvstendighet i hverdagen. Å drive som bonde er et kunnskapskrevende yrke. Samtidig gir det muligheter til å bruke egne ferdigheter og utdanning og til å utøve yrket i nærhet til og i samspill med naturen og de kvaliteter det representerer. Dette er faktorer som må synliggjøres bedre enn i dag for å stryke rekrutteringen og omdømme til landbruksnæringen.

I forhold til rekruttering bør det også rettes mer oppmerksomhet mot nettverk, både faglige nettverk mellom aktive bønder og i forhold til bygdesamfunnet. Å styrke nettverk, kunnskaps-overføring og lokal mobilisering kan gjøre det mer attraktivt å gå inn i landbruksyrket, og vil også bidra til å styrke og videreutvikle kompetansen i sektoren.

Hedmark har tre videregående skoler innen naturbruksutdanning (Storsteigen vgs., Jønsberg vgs. og Solør vgs.), mens Høgskolen i Hedmark har to læresteder (Blæstad og Evenstad) med fokus på naturbruk. Hedmark Bondelag og Hedmark Bonde- og Småbrukarlag er viktige bidragsytere for å øke kunnskapsnivået i jordbruket. De tilbyr egne kurs, bidrar til å synliggjøre næringen, jobber med nettverksbygging og bidrar til å øke rekrutteringen til naturbruksutdanningen i fylket. Videre har industrien fagmiljøer innenfor tre og næringsmiddel. Det er viktig for landbruket at disse kompetansemiljøene synliggjøres, styrkes, koordineres og utvikles. Etablering av fagskoler både innen landbruksteknikk og i tilknytning til fjellandbruket vil kunne være viktige bidrag i å utvikle utdanningstilbudet i fylket.

KRISTIN Ø. BRYHN

I mange deler av fylket er produsentmiljøene innenfor ulike produksjonsgrener i ferd med komme på et kritisk nivå. Bondeyrket er i det daglige et ensomt yrke og mangel på fagmiljø i nærområdet vil kunne påvirke interessen for å fortsette med etablert produksjon eller i yrket. Det er derfor grunn til å se på betydningen av produsentmiljøer for fremtidig utvikling av landbruket.

God og bred kompetanse i virkemiddelsystemet er viktig for å yte den service og bistand som næringen har behov for og som er viktig for økonomien så vel på det enkelte gårdsbruk som i kommunene samlet sett. Ansvar for førstelinjetjenesten er lagt til kommunene. Kvaliteten og kapasiteten i tjenestene varierer imidlertid mye mellom kommunene. Det er avgjørende viktig at det fortsatt fokuseres på en helhetlig og kompetent 1. linje for at målsettingene om økt og trygg matproduksjon skal kunne realiseres. Kommunene har hovedansvaret for at kapasiteten og kompetansen til de ansatte i førstelinja er på et tilfredsstillende nivå. Det er viktig for næringa, næringslivet og økonomien i den enkelte kommune, at kommunene tar dette ansvaret alvorlig.

Utfordringer – kompetanse, rekruttering og omdømme

- Opprettholde og videreutvikle naturbruksutdanningene i fylket
- Synliggjøring av mulighetene for naturbruksutdanning i fylket
- Skape forståelse for mulighetene innenfor landbruksyrket
- Etablere fagskoler innen landbruksteknikk og i tilknytning til fjellandbruk
- Etablere gode prosjekter/tiltak for økt rekruttering, kompetanse og nettverksbygging
- Opprettholde et variert tilbud om etter- og videreutdanning for bønder
- Opprettholde og videreutvikle attraktive produsentmiljø
- Styrket kompetansetilbud til bønder som ønsker å satse på bygdenæringer
- Kapasitet og kompetanse innen 1 linjetjenesten i kommunene

4 Mulighetenes Hedmark

Hedmark er det største jordbruksfylket målt i areal, det største skogbruksfylket og det største landbruksfylket målt i verdiskaping når jord og skog sees under ett. De naturgitte driftsvilkårene er relativt gode, selv om det også er store variasjoner innad i fylket. Hedmark har basisforutsetningene på plass og har et bedre utgangspunkt fra naturens side enn mange andre regioner.

Landbruket er i en kontinuerlig utvikling som henger nært sammen med utviklingen i resten av samfunnet. Denne utviklingen skjerpes av at landbruket i økende grad opererer i et mer åpent marked med redusert tollbeskyttelse og økte krav til variasjon og bredde i utbudet. Selv om tømmer og treprodukter alltid har operert i et fritt marked, oppleves det også der en betydelig skjerpet konkurransesituasjon siden slutten av 1900-tallet. Som annet næringsliv må landbruket håndtere et kostnadsnivå som gjenspeiler et høyt lønnsnivå generelt i samfunnet. Det er også sterk konkurranse om arbeidskraften. Videre endrer nye teknikker og teknologi stadig forutsetningene for hva som er optimal ressursbruk.

Økonomiske rammebetingelser er viktig. Å lykkes i landbruket, handler imidlertid også om å ta i bruk nye muligheter sammen eller enkeltvis, om å jobbe kunnskapsbasert, om å bruke kunnskapsmiljøer rundt seg, om å utvikle produkter som øker uttaket i markedet, i det hele tatt om å videreutvikle eller utnytte de naturgitte, egenskapte eller strategiske fortrinn en måtte ha. Det betyr at den menneskelige faktor og krav til god driftsledelse er viktigere enn før. I det følgende er forsøkt belyst noen av de mulighetene Hedmark som landbruksfylke har, på et overordnet strategisk nivå.

Jordbrukets produksjoner

- Betydelig nydyrkingspotensial. ca. 500.000 daa er klassifisert som ny dyrkbar jord i Hedmark (ca. 40 prosent av landets dyrkingsressurser). Gir stort potensial for økt matproduksjon.
- Økt grøfteaktivitet og bedre jordkultur vil bidra til økt arealproduktivitet og økt matproduksjon.
- Hedmark er godt posisjonert, har stort volum og gode muligheter for vekst i de fleste produksjoner:
 - Økt kornproduksjon – stor underdekning i markedet.
 - Økt andel i kraftforkrevende produksjoner. Hedmark er strategisk godt posisjonert for å kunne øke andelen av de kraftforbaserte produksjoner – nærhet til omfattende kornproduksjon, tilgang til spredeareal for husdyrgjødsel og nærhet til foredlingsanlegg/ marked.
 - Produktive seterområder med store beiteressurser.
 - Økt kjøttproduksjon på storfe. Hedmark har store grasarealer, beiteressurser og nærhet til markedet – underdekning i markedet.
 - Gode muligheter for økt melkeproduksjon med basis i eksisterende ressurser og etablerte fag-/produsentmiljøer.
 - Gode beiteressurser for småfe, men også rovviltutfordringer.
 - Økt og forbedret grovforproduksjon.
 - Gunstige naturgitte betingelser for grønnsak- og bærproduksjon.
 - Videreutvikling av potetproduksjonen. Glåmdalen er et nasjonalt tyngdepunkt i dag.

Skogbruket

- Hedmark har landets mest profesjonelle skogbruk med høy kompetanse.
- God infrastruktur og nærhet til markedene både innen- og utenlands.
 - Av landets beste skogsvegnett, men med behov for vedlikehold og opprusting.
 - Et utbygd jernbanenett som kan videreutvikles.

- Potensial for økt bidrag i klimasammenheng.
- Fremtidig etterspørselsvekst kan møtes med økt utnyttelse av skogsråstoffet og den langsiktige produksjonen.

Kompetanse

- Hedmark har seks naturfaglige lærersteder; Jønsberg vgs., Storsteigen vgs., Solør vgs., Veia-Statens fagskole for gartnere og blomsterdekoratører og Høgskolen i Hedmark med studiestedene Evenstad og Blæstad. Disse miljøene er strategisk viktige for rekruttering, kompetanseheving og kunnskapsspredning, og bør kunne brukes mer aktivt i å utvikle landbruket.
- Hedmark har nasjonalt ledende miljøer innen avl (Graminor, Geno, Norsvin, Tyr, NSG Semin og Skogfrøverket) og bioteknologi. Disse kunnskapsmiljøene er en ressurs som gir muligheter for utvikling av landbruket. Det er nå etablert et større nettverk, Arena Heidner, som har visjon om å bli det ledende fagmiljøet innen blågrønn bioteknologi i Norden. Næringsklyngen har et geografisk tyngdepunkt i avlsorganisasjonene i Hamarregionen.
- Et godt utbygd veiledningsapparat i de fleste produksjoner gir gode muligheter for løpende kunnskapsformidling.
- Utvikling av Storsteigen som et kompetansesenter for fjellandbruket.

Marked /Verdikjede

- Et kraftsentrum for norsk matproduksjon.
- Hedmark har for alle hovedproduksjoner (melk, kjøtt, korn og tømmer) en solid verdikjede fra jord/skog til foredling som er bedre enn de fleste fylker. Infrastrukturen rundt verdikjeden, mht. forskning, veiledningsapparat, kompetansemiljøer er også vel utbygd. Samhandlingen mellom aktørene kan videreutvikles.
- Geografisk nærhet både til de største markedene og nasjonal foredlingsindustri gir et strategisk fortrinn for stabil avsetning, transportkostnader mv. – kan utnyttes bedre.
- Økt bevissthet og etterspørsel i nærmarkedet etter kortreist og lokal mat gir muligheter.

Bygdenæringer

- Potensial for nyetablering og videreutvikling av næringer basert på hele bredden av landbrukets ressurser.
- Hedmark er størst på bioenergi, og har stort ressursgrunnlag både fra jord- og skogbruket til å forsyne anleggene.
- Utnytte landbrukets kulturminner og ledig bygningsmasse som en ressurs for ny eller tradisjonell næringsutvikling.
- Lokalmat som en integrert del av opplevelsesnæringen.
- Aktiv seterdrift og setertradisjoner er en ressurs som kan gi økt grunnlag for reiseliv og opplevelsesprodukter.
- Næringsutvikling i tilknytning til/randsonen av vernede naturområder.

Samhandling

- Samhandlingen mellom aktørene i verdikjeden kan videreutvikles, både mht. produkt- og markedsutvikling.
- Samhandlingen mellom næring og lokale/regionale myndigheter kan videreutvikles.

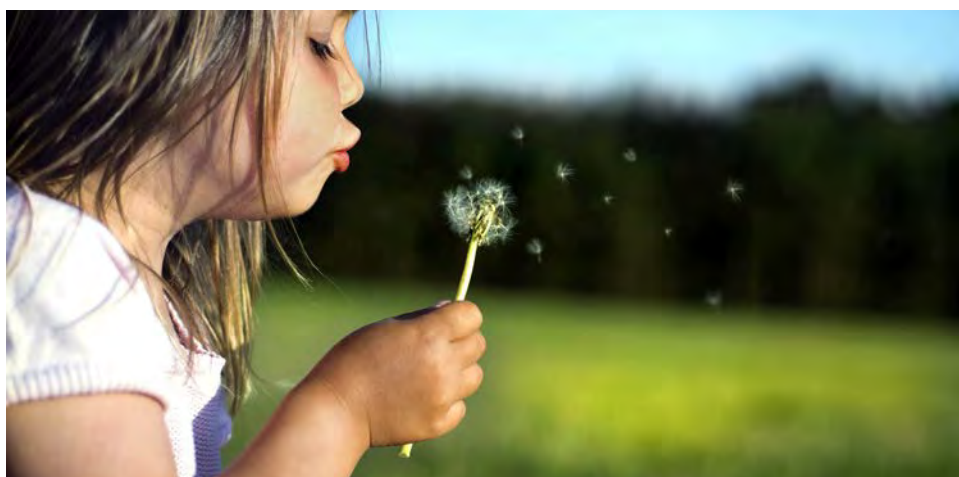

Fylkesmannen i Hedmark

Regionalt bygdeutviklingsprogram for Hedmark (RBU), 2013–2016

Regionalt næringsprogram for landbruket i Hedmark 2013–2016

SHUTTERSTOCK, KRISTIN Ø. BRYHN, CHRISTOFFER H. NILSEN

Innhold

Regionalt næringsprogram for landbruket i Hedmark, 2013–2016

1 Sammenstilling av satsingsområder, mål og strategier.....	4
2 Prioriterte satsingsområder, mål og strategier.....	6
2.1 Matproduksjon	6
2.1.1 Volumproduksjon	6
2.1.2 Økologisk produksjon	6
2.2 Bygdenæringer	7
2.2.1 Landbruksbasert reiseliv og opplevelser	7
2.2.2 Lokal mat	8
2.2.3 Inn på tunet	9
2.2.4 Bioenergi	9
2.2.5 Bruk av tre	9
3 Kriterier for tildeling av bedriftsrettede BU-midler.....	11
3.1 Fordeling av midler mellom tradisjonelt landbruk og bygdenæringer	11
3.2 Søknadsfrister	11
3.3 Tradisjonelt jordbruk	11
3.4 Bygdenæringer	14
4 Kriterier for tildeling av BU-midler til utredning og tilrettelegging.....	15

Regionalt næringsprogram for landbruket i Hedmark 2013–2016

Hedmark skal ha et livskraftig og attraktivt landbruk av høy kvalitet som bidrar til vekst og utvikling i hele fylket.

Regionalt næringsprogram (RNP) er en del av den helhetlige satsingen på landbruk og landbruksbasert næringsutvikling i Hedmark. Planen erstatter «Ta Hedmark i bruk», strategi for landbruksrelatert næringsutvikling i Hedmark 2007–2009(12). Regionalt næringsprogram for Hedmark skal reflektere de nasjonale føringene beskrevet i landbruksmeldingen, brev fra LMD og andre nasjonale føringer beskrevet innledningsvis i RBU. Planen skal understøtte hovedmål for regionalt bygdeutviklingsprogram for Hedmark, og tydeliggjøre regionale valg og prioriteringer. RNP består av bygdeutviklingsmidler (BU-midler) som styrkes gjennom overføring av midler fra nasjonale program til regionalt nivå. Programmet gjelder fram til 2017. Behov for mindre justeringer, sett i lys av utvikling av rammevilkår, marked, politiske målsettinger og erfaringer med programmet, vil bli vurdert årlig i samtaler med Hedmark Bondelag og Hedmark Bonde- og Småbrukarlag.

RNP skal bidra til:

- Å styrke og samordne det regionale næringsarbeidet på landbruks- og matområdet
- Økt mobilisering av lokale ressurser
- Konkretisering av hvordan en skal bidra til å utnytte, utvikle og realisere den enkelte regions fortrinn
- Å bygge opp under den lokale vekstkraften
- Tydeliggjøring av hvilke områder og utviklingsarbeid som skal prioriteres med de økonomiske og menneskelige virkemidlene strategien omfatter
- Forutsigbarhet for landbruksnæringen

1 Sammenstilling av satsingsområder, mål og strategier

Satsingsområder	Mål	Strategier
MATPRODUKSJON MÅL: MATPRODUKSJONEN I HEDMARK SKAL ØKE MED MINST 20 PROSENT INNEN 2030.		
Volumproduksjon	Øke den grovfor- og beitebaserte produksjonen. Øke produksjon innen korn, potet, grønnsaker og bær. Øke kraftforkrevende produksjoner.	Utnytte de ulike regioners produksjonsfortrinn. Prioritere investeringer som fremmer matproduksjon. Prioritere bruken av utrednings- og tilretteleggingsmidlene mot prosjekter som bygger opp under økt matproduksjon. Bygge opp under optimisme og framtidstro på jordbruket i Hedmark. Styrke kompetanse og kapasitet i kommunal landbruksforvaltning.
Økologisk produksjon	15 prosent av produksjonen og forbruk i Innlandet skal være økologisk innen 2020¹.	Utnytte de ulike regioners produksjonsfortrinn. Fylkesmannen skal være pådriver for satsing på markedsadgang og økt forbruk av økologiske matvarer. Søknader om BU-midler til økologiske prosjekter gis prioritet i næringsstrategien.
BYGDENÆRINGER MÅL: FLERE LØNNSOMME BEDRIFTER INNEN BYGDENÆRINGER		
Landbruksbasert reiseliv og opplevelser	Økt verdiskaping og produktivitet i reiselivet. Flere helårs-arbeidsplasser, særlig i distriktene. Flere unike og kvalitative gode opplevelser som tiltrekker seg gjester med høy betalingsvilje².	Utnytte mulighetene som finnes innenfor landbruksbasert reiseliv som en del av produkttilbudet. Tilrettelegge for utviklingsprosjekter innenfor landbruket i tråd med nasjonal reiselivsstrategi og regional plan for opplevelsesnæringene³. Tilrettelegge for nettverk, klynger og produktpakker. Flere innovative og nyskapende bedrifter innenfor landbruksbasert reiseliv. Koble opplevelsesnæringen og matprodusenter, og bidra til at lokalmat blir en integrert del av opplevelsesnæringen.

Satsingsområder	Mål	Strategier
Lokal mat	Økt verdiskaping i primærproduksjonen gjennom å bidra til utvikling, produksjon, kommersialisering og salg av norske matspesialiteter ¹ .	Flere lokalmatprodusenter som gir verdiskaping og sysselsetting i fylket. Øke kompetansen hos tilbyderne innen matproduksjon og foredling av spesialprodukter. Styrke regional matproduksjon, kompetanse og markedstilgang gjennom nettverksbygging. Legge til rette for kompetanse, nettverk og klynger for lokalmat- og reiselivsprodusenter.
Inn på tunet	Utvikle kvalitetssikrede og samfunnsnyttige velferdstjenester med gården som arena ² .	Fortsatt fokus på kompetansehevende tiltak. Skape møteplasser for erfaringsutveksling mellom tilbydere. Støtte nettverk ved å samarbeide om kompetansehevende tiltak. Øke tilbyderens innsalgs- og markedsføringskompetanse Øke kompetansen og kjennskapen til Inn på tunet hos eksisterende og potensielle kjøpere. Flere nye Inn på tunet-tilbydere.
Bioenergi	Hedmark skal være ledende på utvikling og bruk av biomasse til energiformål ³ .	Styrke landbruket som bruker og leverandør av bioenergi til næring og bolig. Fortsatt fokus på kompetanseheving og kunnskapsformidling. Arbeide for langsiktige rammebetingelser som sikrer lønnsomhet i produksjon og bruk av bioenergi.
Bruk av tre	Økt regional videreforedling og bruk av tre. Bidra til økt verdiskaping i trebearbeidende bedrifter.	Bidra til forsknings- og utviklingsprosjekter som sikrer økt bruk av tre og større regional videreforedling av massevirke. Stimulere til tverrfaglig samarbeid innen forsknings- og kompetansemiljøer for å fremme bruk av tre. Fremme bruk av tre i landbruksbygg.

¹ Fra handlingsplan for utvikling av økologisk landbruk i Innlandet 2010-2015

² Mål for nasjonal reiselivsstrategi

³ Regional plan for opplevelsesnæringene i Hedmark

⁴ Utviklingsprogram for norske matspesialiteter; Lokalmatprogrammet (2011)

⁵ Nasjonal strategi for Inn på tunet (2012)

⁶ Strategi for skog- og tresektoren i Hedmark

2 Prioriterte satsingsområder, mål og strategier

De nasjonale føringene er beskrevet under Regionalt bygdeutviklingsprogram (innledende del 1.2).

Satsingsområdene for Regionalt næringsprogram (RNP) er delt inn i to hoveddeler

- Matproduksjon
- Bygdenæringer

Meld. St. 9 (2011–2012) gir klare føringer for å innrette RNP med en hovedvekt på det tradisjonelle jordbruket. Investeringsordningene vil være et viktig virkemiddel for at Hedmark skal kunne øke matproduksjonen og derved bidra til å oppnå nasjonale mål.

Bygdenæringer er og vil være et viktig supplement til det tradisjonelle landbruket. De bidrar til å utvide inntektsgrunnlaget med basis i gårdsbrukets ressurser, og derved understøtte bosetting og sysselsetting. Videre skaper de et utvidet grunnlag for reiseliv og øvrig næringsliv i bygdene.

I Hedmark er det behov for å videreutvikle de virksomhetene og nettverkene som eksisterer i dag. Samtidig er det behov for flere nyskapende/innovative prosjekter. De prioriterte satsingene for Hedmark er landbruksbasert reiseliv og opplevelser, lokal mat, Inn på tunet, bioenergi og bruk av tre. Disse er beskrevet senere i eget kapittel.

2.1 Matproduksjon

Matproduksjonen i Hedmark skal øke med minst 20 prosent innen 2030

2.1.1 Volumproduksjon

Verdiskapingsanalysen viser at bruttoproduktet i primærjordbruket i Hedmark er på 1,3 mrd. Melkeproduksjon er den produksjonen som har størst betydning og utgjør 33 prosent av den totale verdiskapingen i jordbruket. Kornproduksjonen står for i overkant av 16 prosent. Melkeproduksjon, ensidig kornproduksjon, samt kombinasjonene korn/potet og korn/gris utgjør i sum over 70 prosent av verdiskapingen. Volumproduksjonen utgjør også fundamentet for næringsmiddelindustrien. Satsing på volumproduksjonene vil være avgjørende for vekst og utvikling i fylket, og for å bidra til nasjonale mål om økt matproduksjon.

Strategier for å nå nasjonale og regionale målsettinger

- Utnytte de ulike regioners produksjonsfortrinn
- Prioritere investeringer som fremmer matproduksjon
- Prioritere bruken av utrednings- og tilretteleggingsmidlene mot prosjekter som bygger opp under økt produksjon
- Bygge opp under optimisme og framtidstro på jordbruket i Hedmark
- Styrke kompetanse og kapasitet i kommunal landbruksforvaltning

2.1.2 Økologisk produksjon

Meld. St. 9 (2011–2012) stadfester det tidligere målet om at 15 prosent av matproduksjonen og matforbruket skal være økologisk innen 2020. I følge handlingsplan for utvikling av økologisk landbruk i Innlandet 2010–2015 er følgende strategier satt for å nå målsettingen.

Strategier for å nå nasjonale og regionale målsettinger

- Utnytte de ulike regioners produksjonsfortrinn
- Fylkesmannen skal være pådriver for satsing på markedsadgang og økt forbruk av økologiske matvarer
- Søknader om bu-midler til økologiske prosjekter gis prioritet i næringsstrategien

KRISTIN Ø. BRYHN

2.2 Bygdenæringer

Hedmark skal ha flere lønnsomme bedrifter innen bygdenæringer

2.2.1 Landbruksbasert reiseliv og opplevelser

Landbruksbasert reiseliv er viktig for hele Hedmark. Trender i markedet viser økt interesse for naturbasert reiseliv og opplevelser i naturen. Hedmark har gode forutsetninger for å nå dette markedet ved å tilby unike og individuelle opplevelser knyttet til landbruksbasert reiseliv.

Det er utarbeidet en **Nasjonal reiselivsstrategi** som har tre hovedmål: (1) Økt verdiskaping og produktivitet i reiselivet, (2) flere helårsarbeidsplasser, særlig i distriktene og (3) flere unike og kvalitative gode opplevelser som tiltrekker seg flere gjester med høy betalingsvilje.

Videre er det vedtatt en **Regional plan for opplevelsesnæringene i Hedmark**. Planens hovedmål er «å legge til rette for økt bærekraftig verdiskaping i opplevelsesnæringene i Hedmark med fokus på fire delmål for å nå dette: utvikle flere og mer attraktive opplevelser, gjøre opplevelsene mer synlige i markedet, gjøre aktørene mer økonomisk robuste og legge grunnlaget for bærekraftig utvikling.»

Arbeidet med landbruksbasert reiseliv og opplevelser skal understøtte den nasjonale og regionale satsingen på reiseliv og opplevelsesnæringene.

Strategier for å nå nasjonale og regionale målsettinger

- Utnytte mulighetene som finnes innenfor landbruksbasert reiseliv som en del av produkttilbudet
- Tilrettelegge for utviklingsprosjekter innenfor landbruksbasert reiseliv i tråd med nasjonal reiselivsstrategi og regional plan for opplevelsesnæringene
- Tilrettelegge for nettverk, klynger, produktpakker
- Flere innovative og nyskapende bedrifter innenfor landbruksbasert reiseliv
- Koble opplevelsesnæringen og matprodusenter, og bidra til at lokalmat blir en integrert del av opplevelsesnæringen

2.2.2 Lokal mat

Det har de siste årene vært stort fokus på og etterspørsel etter mat med lokal identitet. Dette har vært en viktig drivkraft for utviklingen av lokale matbedrifter og regional næringsutvikling. Dette er også positivt for utviklingen av reiselivsbedrifter. Produksjon av mat med lokal identitet skal fortsatt være et viktig satsingsområde.

Lokalmatprogrammet, som er en videreføring av vsp mat, ble vedtatt i 2011. Hovedmålet til programmet er økt verdiskaping i primærproduksjonen gjennom utvikling, produksjon, kommersialisering og salg av norske matspesialiteter. I programmet er det fokus på; økt lokalmat, økt kompetanse rundt lokalmat og økt omdømmebygging.

For Hedmark sin del har matsatsingen gått i faser. Prosjektet «Mat i Hedmark» hadde fokus på etablering av nettverk, nye tilbydere og økt markedstilgang. Prosjektet ble avsluttet 2011. De siste årene har det vært mest fokus på vekstbedrifter.

Strategier for å nå nasjonale og regionale målsettinger

- Flere lokalmatprodusenter som gir verdiskaping og sysselsetting i fylket
- Øke kompetansen innen matproduksjon og foredling av spesialprodukter
- Styrke regional matproduksjon, kompetanse og markedstilgang gjennom nettverksbygging
- Legge til rette for kompetanse, nettverk og klynger for lokalmat- og reiselivsprodusenter

KRISTIN Ø. BRYHN

2.2.3 Inn på tunet

Inn på tunet er en fellesbetegnelse for tilrettelagte velferdstjenester på gårdsbruk. Dette kan omfatte tilbud innenfor utdanning-, oppvekst-, helse- eller sosialsektoren. Inn på tunet gir gode muligheter for individuell tilpassing for å dekke aktuelle behov i kommunen. Det har vært en betydelig vekst i antall tilbydere i Hedmark de siste årene.

Fylket hadde i 2012 ca. 50 Inn på tunet tilbydere. Inn på tunet nettverket i Hedmark ble etablert i 2009. Nettverket har 34 medlemmer. Formålet er å jobbe med kompetanse, kvalitetssikring, synliggjøring, markedsføring og salg.

Det foreligger en egen nasjonal strategi for Inn på tunet hvor målet er «å utvikle kvalitetssikrede og samfunnsnyttige velferdstjenester med gården som arena». Hedmark skal bidra til å nå dette målet, men med våre regionale tilpasninger.

Strategier for å nå nasjonale og regionale målsettinger

- Fokus på kompetansehevende tiltak
- Skape møteplasser for erfaringsutveksling mellom tilbydere
- Støtte nettverk ved å samarbeide om kompetansehevende tiltak
- Økte tilbydernes innsalgs- og markedsføringskompetanse
- Øke kompetansen og kjennskapen til Inn på tunet hos eksisterende og potensielle kjøpere
- Flere nye Inn på tunet-tilbydere

2.2.4 Bioenergi

Hedmark har landets største skogressurser og har dermed et betydelig ressursgrunnlag for økt bruk av bioenergi. Av stasjonær energibruk i Hedmark utgjør i dag bioenergi ca. 25 prosent. Bruk av bioenergi i landbruket vil si bruk av flis, ved eller halm til varmeformål på gården enten som boligoppvarming, eller til oppvarming av ulike produksjonslokaler. Denne type anlegg betegnes som gårdsvarmeanlegg. Det er omlag 225 gårdsvarmeanlegg i Hedmark.

Strategien for skog- og tresektoren i Hedmark og Oppland for 2013–2016 gir de overordnede føringer for RNP. I tillegg omfatter RNP også biomasse fra jord. For 2013 er midler til bioenergi-prosjekter overført til Fylkesmannen som øremerkede midler (se 2.4). Hovedformålet med midlene er å stimulere bønder og skogeiere til økt bruk av bioenergi med utgangspunkt i lokalt råstoff. Det vil bli utarbeidet nye nasjonale retningslinjer for bruken av de regionale midlene til bioenergi. Når disse foreligger vil strategiene nedenfor bli vurdert.

Strategier for å nå nasjonale og regionale målsettinger

- Styrke landbruket som bruker og leverandør av bioenergi til næring og bolig
- Fortsatt fokus på kompetanseheving og kunnskapsformidling
- Arbeide for langsiktige rammebetingelser som sikrer lønnsomhet i produksjon og bruk av bioenergi

2.2.5 Bruk av tre

Trebasert Innovasjonsprogram koordinerer et landsdekkende nettverk av regionale pådrivere innen innovativ trebruk. For Hedmark er det Tretorget som er regional «tredriver». Trebasert Innovasjonsprogram skal øke bruken av tre og bidra til økt verdiskaping i trebearbeidende bedrifter.

Programmet gir støtte til

- Forprosjekter og utviklingsprosjekter som finner nye bruksområder for tre
- Bedriftsutvikling, samarbeidsprosjekter og produkter
- Kompetanseutvikling i ny bruk av tre, inkludert internasjonal innhenting av kunnskap

Økt regional videreforedling og bruk av tre har et stort potensial i forhold til å sikre skogbasert verdiskaping i Innlandet. Viktige satsingsområder for å utløse dette potensialet er utvikling av nye innovative løsninger for økt bruk av tre i samarbeid mellom regionalt næringsliv og det offentlige. I den sammenheng er det viktig at man i et langsiktig perspektiv utvikler en høyteknologisk treforedling med utgangspunkt i en offensiv satsing på forskning og utviklingstiltak. Dette er viktig også i et klima- og miljøperspektiv.

Innlandet har flere viktige kompetansemiljøer innen trebruk og treindustri. Blant annet har Moelven og Statens Vegvesen Region Øst gjennom samarbeid blitt internasjonalt ledende på bruk av tre i bruer. Satsing på disse viktige kompetansemiljøene er en forutsetning for å drive aktivt og innovativt forsknings- og utviklingsarbeid innen produktutvikling.

I Strategi for skog- og tresektoren i Hedmark og Oppland 2013–2016 er det nedfelt som mål at Innlandet skal bli ledende på videreforedling og bruk av tre.

Strategier for å nå nasjonale og regionale målsettinger

- Bidra til forsknings- og utviklingsprosjekter som sikrer økt bruk av tre og større regional videreforedling av massevirke
- Stimulere til tverrfaglig samarbeid innen forsknings- og kompetansemiljøer for å fremme bruk av tre
- Fremme bruk av tre i landbruksbygg

3 Kriterier for tildeling av bedriftsrettede BU-midler

BU-midlene er det viktigste økonomiske virkemiddelet for å nå målene som er satt i planen. Formålet med BU-midlene er å legge til rette for langsiktig og lønnsom verdiskaping, samt desentralisert bosetting med utgangspunkt i landbrukets ressurser generelt og landbruks-eiendommen spesielt.

BU-midlene består av bedriftsrettede midler som forvaltes av Innovasjon Norge og utrednings- og tilretteleggingsmidler som forvaltes av Fylkesmannen.

Kriteriene under gjelder for de bedriftsrettede midlene som forvaltes av Innovasjon Norge Hedmark.

Prosjekter, som kan innvilges støtte med BU-midler, må være tilknyttet en konsesjonspliktig landbrukseiendom med aktiv drift eller foretaket må være berettiget produksjonstilskudd i jordbruket. Det er konsesjonslovens bestemmelser på søknadstidspunktet som gjelder. Landbrukseiendommen må ligge i et LNF-område i kommuneplanens arealdel og ikke være regulert til andre formål enn landbruk.

3.1 Fordeling av midler mellom tradisjonelt landbruk og bygdenæringer

Av den generelle bevilgningen til bedriftsrettede tiltak skal fordelingen være

- 75 prosent til tradisjonelt landbruk
- 25 prosent til bygdenæringer

Det kan foretas overføring av midler mellom formålene mot slutten av året, dersom det viser seg at det vil bli udisponerte midler til ett av formålene.

3.2 Søknadsfrister

For søknader om midler til tradisjonelt jordbruk skal det være **én** søknadsfrist i året.

Søknader om midler til bygdenæring kan sendes inn fortløpende. Fylkesmannen kan etter drøfting med Hedmark Bondelag, Hedmark Bonde- og Småbrukarlag og Innovasjon Norge Hedmark, sette søknadsfrist(er), dersom en finner dette nødvendig ut fra pågangen av søknader i forhold til tilgangen på økonomiske midler.

3.3 Tradisjonelt jordbruk

Gjennomgående kriterier for vurdering av søknader

For søknader innen tradisjonelt jordbruk skal følgende hensyn vektlegges ved vurderingen

- Tiltak som i seg selv er godt økonomisk forankret og som på en god måte bygger opp under driftsenheten som en fremtidsrettet og robust enhet
- Om tilskuddet er utløsende for at tiltaket blir iverksatt
- Om tiltaket skjer med basis i et forsvarlig ressursgrunnlag på egen eiendom, i forhold til den samlede produksjonskapasiteten som bygges opp
- Fornyelse av driftsapparatet, dyrevelferd og tilpasning til nye forskrifter for dyrehold
- Markedsmuligheter
- Unge brukere og hensynet til rekruttering til næringa
- Kunnskap og kompetanse som grunnlag for gjennomføring og drift
- Verdiskaping, produksjonsøkning og sysselsetting som en direkte eller også indirekte følge av tiltaket

- Naturgitte forutsetninger for produksjonen som skal etableres eller videreutvikles
- Miljømessige konsekvenser av tiltaket

Prioritering av søknader/prosjekter etter produksjoner på fylkesbasis

Det er valgt å prioritere grupper av produksjoner, uten å spesifisere for detaljert på enkeltproduksjoner. Prioriteringene er gjort ut fra produksjonenes betydning i fylket i forhold til verdiskaping og sysselsetting. Grovforbaserte produksjoner har størst både verdiskapings- og sysselsettingseffekt og skjer med basis i utnyttningen av de lokale ressursene. I gruppe 2 er prioritert planteproduksjon for salg og i gruppe 3 kraftforbaserte produksjoner.

Det er satt opp følgende prioritering mellom produksjoner/grupper av produksjoner som grunnlag for vurdering av søknader:

1. a) Grovforbaserte husdyrproduksjoner
Herunder også gjødsellager og driftsbygninger til aktiv setring.
b) All økologisk produksjon
2. Planteproduksjon for salg
Herunder prioriteres potet-, grønnsak-, frukt- og bærproduksjon.
Det kan også gis støtte til grasproduksjon for salg og kornproduksjon.
Fellestiltak for flere eiendommer i form av tørking, lager, pakking etc., kan støttes, men må vurderes opp mot eksisterende kapasitet og konkurransesituasjonen i området.
3. Kraftforbaserte produksjoner
4. Andre søknader

Prioriteringen gjelder for hele fylket, men vektleggingen kan likevel nyanseres mellom regioner i forhold til naturgitte forutsetninger for den enkelte produksjon.

I prioriterte rovviltområder og i områder der det fra det offentlige ytes omstillingsmidler, skal det normalt ikke gis tilskudd til nyetablering eller utvidelse av saueproduksjon basert på bruk av utmark.

Fordeling av midler til tradisjonelt landbruk på regioner

For å legge til rette for en utvikling av jordbruket over hele fylket, i overensstemmelse med nasjonale landbrukspolitiske mål, er det foretatt en fordeling av midlene på regioner. Det er likeledes avsatt en andel av midlene til en fylkesdel som skal kunne brukes til utvalgte fokusområder.

Følgende kriterier er brukt som grunnlag for fordeling mellom regionene:

- Verdiskapingen i jordbruket, målt som bruttoprodukt
- Sysselsetting i antall årsverk
- Antall bruk med grovforbasert husdyrproduksjon
- Landbrukets andel av sysselsettingen i regionen (landbruksavhengige områder)

Fylkesnivå (fokusområder)	15 pst
Glåmdalen	17 pst
Hedmarken	26 pst
Sør-Østerdal	12 pst
Nord-Østerdal	30 pst

Fordelingen på regioner skal være veiledende. Det er et selvstendig argument å sørge for en positiv utvikling av et variert jordbruk over hele fylket. Det skal derfor tilstrebes en fordeling på prosjekter over hele fylket, men likevel slik at prosjektene som gis støtte må ha tilfredsstillende kvalitet og lønnsomhet i alle regioner.

Regionfordelingen går foran/er overordnet prioriteringen av søknader etter produksjoner. Avsatte midler til fokusområder i fylket vil i henhold til oppdragsbrev til Innovasjon Norge eller etter nærmere samtaler mellom Fylkesmannen, Hedmark Bondelag, Hedmark Bonde- og Småbrukarlag og Innovasjon Norge Hedmark kunne disponeres til særlige satsinger innen fylket eller innenfor en eller flere regioner. Ved behov for tapsavsetninger i forbindelse med Risikolån, tas dette fra «fylkespotten».

Etter 1. september det enkelte år, vurderer Innovasjon Norge hvordan resterende disponible midler samlet sett til tradisjonelt jordbruk og bygdenæringer, kan utnyttes best mulig i fylket i forhold til søknader som allerede foreligger eller eventuelle prosjekter som forventes å komme i løpet av året.

Tilskuddsatser

Maksimal tilskuddsramme per søknad skal være i henhold til den til enhver tid gjeldende forskrift om midler til bygdeutvikling. I gjeldende forskrift for 2012 er maksimalt tilskudd per søknad 900 000 kroner.

For midlene til tradisjonelt jordbruk benyttes inntil 20 prosent tilskudd av godkjent kostnadsoverslag.

Ved generasjonsskifte kan det, i forbindelse med overtagelse av landbrukseiendommen, gis tilskudd til personer under 35 år med inntil 40 prosent av første 1 million kroner i kostnadsoverslag og deretter inntil 20 prosent av resterende kostnadsoverslag.

Byggeprosjekter i tre prioriteres med inntil kr. 50 000 i ekstra tilskudd. Tre må i vesentlig grad erstatte andre byggematerialer. Maksimalt tilskudd kan likevel ikke overstige øvre tilskuddsgrense i gjeldene forskrift.

Øvrige føringer

- Utmålingen av tilskudd i det enkelte tilfelle skal avgrenses til det nivået som anses nødvendig for at tilskuddet skal være utløsende og at tiltaket samlet sett bidrar til en sunn økonomi.
- Unge brukere og kvinner prioriteres der prosjekter vurderes å være likeverdige.
- Hensynet til rovviltsituasjonen i området kan tillegges vekt. I noen tilfelle vil dette, ut fra en samlet vurdering, kunne innebære at den fylkesvise prioriteringen av produksjoner/produksjonsgrupper fravikes.
- Ved planlagt etappevis utbygging skal samlet utbygging vurderes.

3.4 Bygdenæringer

Bygdenæring i denne sammenheng er næring som kommer i tillegg til det tradisjonelle landbruket. Den nye næringa skal ha basis i eiendommens ressurser. De prioriterte satsingene for Hedmark er landbruksbasert reiseliv, lokal mat, Inn på tunet, bioenergi og bruk av tre. I tillegg skal nyskapende og innovative prosjekter prioriteres.

Tilskuddssatser

Maksimal tilskuddsramme per søknad skal være i henhold til den til enhver tid gjeldende forskrift om midler til bygdeutvikling. I gjeldende forskrift for 2012 er maksimalt tilskudd per søknad 900.000 kroner.

For midlene til bygdenæringer benyttes inntil 30 prosent tilskudd av godkjent kostnadsoverslag.

Byggeprosjekter i tre prioriteres med inntil kr. 50 000 i ekstra tilskudd. Tre må i vesentlig grad erstatte andre byggematerialer. Maksimalt tilskudd kan likevel ikke overstige øvre tilskuddsgrense i gjeldene forskrift.

Gjennomgående kriterier for vurdering av søknader

- Det skal tillegges vekt om søknaden er i samsvar med nasjonale og/eller regionale satsingsområder.
- Markedsmulighetene for det omsøkte tiltaket/produktet skal tillegges vesentlig vekt, det samme gjelder prosjektets økonomiske potensial, søkers gjennomføringsevne og viljen til å utvikle prosjektet til en tilleggsnæring av økonomisk betydning.
- Tiltak som samlet sett gir god utnyttelse og/eller videreforedling av gårdens ressurser tillegges vekt.
- Kreativitet og nytenking skal tillegges vekt.
- Utmålingen av tilskudd skal avgrenses til det nivået som anses nødvendig for at tilskuddet skal være utløsende.
- Pelsdyr er ikke prioritert i næringsprogrammet, men kan likevel støttes med prioritering etter de nasjonale og regionale satsingsområdene.

Nasjonale føringer for bioenergiprojekter:

I 2013 er midler til bioenergiprojekter blitt overført til fylkene som øremerkede midler. For disse midlene gjelder følgende spesifikke føringer gitt av LMD i brev datert 08.11.2012 «Nasjonale føringer for arbeidet med Regionale bygdeutviklingsprogram»:

- Midlene skal stimulere bønder og skogeiere til økt bruk av bioenergi i næring og bolig.
- Midlene kan også bidra til kompetansebygging.
- Det er et mål å bruke lokalt råstoff fra skog eller kulturlandskap.
- Foruten lønnsomhetsvurdering, skal også energieffektivitet og klimaeffekt vurderes ved tildeling av midler.
- Gjeldende retningslinjer for saksbehandling og tilskudd innen det nasjonale bioenergi-programmet skal legges til grunn for tildeling av midler inntil ny forskrift for bu-midler er fastsatt.
- Av fylkesvise BU-midler kan det gis støtte til gårdsvarmeanlegg og veksthus, mens støtte til varmesalg og biogass er et nasjonalt ansvar.

4 Kriterier for tildeling av BU-midler til utredning og tilrettelegging

Fylkesmannen i Hedmark forvalter midler til utrednings- og tilretteleggingstiltak. Midlene skal støtte opp under nasjonale og regionale satsinger og prioriteringer. Midlene er ikke bedriftsrettet, men skal brukes til fellesprosjekter som bidrar til å styrke landbruksnæringen.

Hovedformålet med utrednings- og tilretteleggingsmidlene er å legge til rette for langsiktig og lønnsom verdiskaping, samt desentralisert bosetting med utgangspunkt i landbrukets ressurser generelt og landbrukseiendommen spesielt. Det skal legges vekt på verdikjedeperspektivet, men hovedfokus er primærprodusenten. Midlene skal bidra til en variert bruksstruktur og styrke familiebrukene. Hovedmålgruppe for bruken av utrednings- og tilretteleggingsmidlene i Hedmark er samarbeidsprosjekter som direkte eller indirekte er med på å styrke og videreutvikle det samlede ressursgrunnlaget i tilknytning til landbrukseiendommene.

Søknadsfrist

Søknader om midler til utrednings- og tilrettelegging kan sendes inn fortløpende. Fylkesmannen kan, etter drøfting med Hedmark Bondelag, Hedmark Bonde- og Småbrukarlag, sette søknadsfrist(er) dersom en finner dette nødvendig ut fra pågangen av søknader i forhold til tilgangen på økonomiske midler.

Tilskuddssatser

Det kan gis tilskudd til utviklings- og tilretteleggingstiltak med inntil 75 prosent av godkjent kostnadsoverslag.

Midlene skal primært brukes til

- Prosjekter som bygger opp under økt produksjon i primærjordbruket samt optimisme og framtidstro blant aktive jordbrukere
- Prosjekter som bygger opp under eller legger til rette for satsinger på bygdenæringer som er i samsvar med nasjonale og regionale satsingsområder
- Kompetanseutvikling, med formål å legge til rette for en næring, fagmiljøer eller klynger
- Fellesprosjekter med andre aktører (partnerskap) og fellestiltak der prosjektet er av vesentlig betydning for landbruksrelatert næringsutvikling/bygdenæringer

ELIV SANDBERG

Fylkesmannen i Hedmark

Regionalt bygdeutviklingsprogram for Hedmark (RBU), 2013–2016

Regionalt miljøprogram for jordbruket i Hedmark 2013–2016

SHUTTERSTOCK, KRISTIN Ø. BRYHN

Innhold

Regionalt miljøprogram for jordbruket i Hedmark, 2013–2016

1 Sammenstilling av miljøområder, mål og tiltak	4
2 Rammer for Regionalt miljøprogram.....	6
2.1 Generelle og miljøfaglige rammer	6
2.2 Økonomiske rammer.....	7
3 Prioriterte miljøområder og tiltak	8
3.1 Kulturlandskap.....	8
3.1.1 Begrense gjengroing og opprettholde kulturlandskapet.....	8
3.1.2 Biologisk mangfold og verdifulle kulturlandskap	10
3.1.3 Kulturminner og kulturmiljøer.....	13
3.1.4 Friluftsliv og tilgjengelighet	16
3.2 Forurensning og klima	16
3.2.1 Avrenning av jord og næringsstoffer til vassdrag.....	16
3.2.2 Utslipp av klimagasser til luft	20
3.2.3 Utlekking av plantevernmidler til vann	23
3.3 Sammendrag av prioriterte miljøområder og tiltak	25
4 Sammenhengen mellom RMP og SMIL.....	27

Regionalt miljøprogram for jordbruket i Hedmark 2013–2016

Hedmark skal ha et livskraftig og attraktivt landbruk av høy kvalitet som bidrar til økt produksjon, vekst og utvikling i hele fylket.

Regionalt miljøprogram er en viktig del av den helhetlige satsingen for et bærekraftig landbruk i Hedmark. Regionalt miljøprogram skal ivareta særlige miljøhensyn i de ulike regionene, og gi en målretting av miljøinnsatsen i jordbruket utover det som er mulig gjennom nasjonale tilskuddsordninger. Programmet erstatter Regionalt miljøprogram for jordbruket i Hedmark 2009–2012.

KRISTIN Ø. BRYHN

1 Sammenstilling av miljøområder, mål og tiltak

Miljøområder	Mål	Tiltak
KULTURLANDSKAP MÅL: OPPRETTHOLDE ET VARIERT OG ÅPENT KULTURLANDSKAP GJENNOM AKTIV SKJØTSEL OG BRUK AV RESSURSGRUNNLAGET.		
Begrense gjengroing og opprettholde kulturlandskapet	Begrense gjengroingen i utmark og legge til rette for rasjonell utnytting av utmarksbeite og redusere tapet av beitedyr Ta vare på og utvikle variasjonen i jordbrukets kulturlandskap	Tilskudd til drift av beitelag «Tilskudd til skjøtsel av artsrike slåttemark og verdifulle innmarksbeiter», «Tilskudd til skjøtsel av setervoller og seterlandskap» og «Tilskudd til automatisk freda kulturminner vil også bidra til å nå målene».
Biologisk mangfold og verdifulle kulturlandskap	Vedlikeholde et mangfold av naturtyper som er viktige for det biologiske mangfoldet i jordbrukslandskapet Økt bruk og vern av bevaringsverdige husdyrraser som en viktig del av landbrukets genetiske ressurser	Tilskudd skjøtsel av artsrike slåttemark og verdifulle innmarksbeiter Tilskudd til bevaringsverdige saueraser «Tilskudd til vedlikehold av fangdammer» vil også bidra til å nå målene.
Kulturmiljøer og kulturminner	Ivareta viktige kulturlandskapsverdier og tradisjoner knyttet til seterbruket og helhetlige setermiljøer forankret i lokal tradisjon Ivareta og synliggjøre landbrukets kulturminner og kulturmiljøer	Tilskudd til setring Tilskudd til skjøtsel av setervoller og seterlandskap Tilskudd til automatisk freda kulturminner
Friluftsliv og tilgjengelighet	Bedre allmennhetens tilgang til jordbrukets kulturlandskap Ivareta særegne landskapselementer som en berikelse for friluftsliv	Det er ikke foreslått noen ordninger spesifikt for friluftsliv og tilgjengelighet, men følgende ordninger vil bidra til å nå målene: «Tilskudd til grasdekte vannveier og vegetasjonssoner» «Tilskudd til skjøtsel av fangdammer» «Tilskudd artsrike slåttemark og verdifulle innmarksbeiter» «Tilskudd til skjøtsel av setervoller og seterlandskap» «Tilskudd til skjøtsel av automatisk freda kulturminner»

Miljøområder	Mål	Tiltak
FORURENSNING OG KLIMA		
MÅL: REDUSERE FORURENSNINGEN FRA JORDBRUKET OG SAMTIDIG FREMME PRODUKSJON GJENNOM GOD AGRONOMI.		
Avrenning til vassdrag	Redusere erosjon og avrenningen fra jordbruksarealer Bidra til at alle vannforekomster i jordbruksdominerte områder har god økologisk tilstand innen 2021	Tilskudd til utsatt jordarbeiding Tilskudd til grasdekte vannveier og grasdekte vegetasjonssoner Tilskudd til vedlikehold av fangdammer <i>«Tilskudd til miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel» vil også bidra til å nå målene.</i>
Utslipp til luft	Redusere utslippene av klimagasser til luft og øke opptaket av karbon i jord Redusere jordbrukets utslipp av lystgass og ammoniakk Bedre utnyttelsen av næringsstoffer i husdyrgjødsel	Tilskudd til miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel <i>«Tilskudd til utsatt jordarbeiding» vil også bidra til å nå målene</i>
Plantevernmidler	Redusere faren for utlekking av plantevernmidler til vann og vassdrag	Tilskudd til ugrasharving og hypping/radrensing <i>«Tilskudd til grasdekte vannveier og grasdekte vegetasjonssoner» og «Tilskudd til vedlikehold av fangdammer» vil også bidra til å nå målene</i>

2 Rammer for Regionalt miljøprogram

2.1 Generelle og miljøfaglige rammer

Nasjonalt miljøprogram 2013–2016¹ skal bidra til å sikre at det tas generelle miljøhensyn i all jordbruksproduksjon over hele landet, og inneholder nasjonale prioriteringer og virkemidler for jordbrukets miljøinnsats. Regionalt miljøprogram (RMP) skal ivareta særlige miljøhensyn i de ulike fylkene og regionene.

Gjennom Nasjonalt miljøprogram er det innført et menybasert system for tilskuddordningene i RMP. Innføringen av en meny har som utgangspunkt at sammenfallende miljøformål følges opp med ordninger som utmåles på lik måte i alle fylker. Menyen innebærer at tiltak i det enkelte fylket velges ut fra en forhåndsdefinert meny. Dette imøtekommer et behov om større harmonisering mellom fylker og effektivisering i forvaltningen av RMP. Det er lagt til grunn at tiltakene i forrige programperiode i all hovedsak skal kunne videreføres.

Nasjonalt miljøprogram gir også noen generelle rammer for de regionale miljøprogrammene:

- Regionalt miljøprogram skal bygge videre på målene i Nasjonalt miljøprogram.
- Regionalt miljøprogram skal gi en bedre synliggjøring av miljøutfordringene på regionalt nivå, og gi en målretting av miljøinnsatsen i jordbruket i Hedmark utover det som er mulig gjennom nasjonale ordninger.
- Alle som er berettiget produksjonstilskudd i jordbruket (aktive jordbruksforetak) kan søke om RMP-tilskudd
- Foretaket skal ha miljøplan trinn 1.
- Søknader om tilskudd skal leveres innen 20. august, men Fylkesmannen kan sette senere søknadsfrist. Søknader levert etter fristen skal behandles ordinært, men innvilget tilskudd avkortes med et fastsatt kronebeløp per dag forsinkelsen varer. Søknader levert senere enn 20 dager etter fristen skal avvises av kommunen dersom det ikke er gitt særskilt dispensasjon fra søknadsfristen.
- Innvilget beløp under kr. 300 kommer ikke til utbetaling.
- Areal- og dyretall i søknaden skal samsvare med situasjonen per 31. juli. Denne datoen er satt for å kunne kontrollere data opp mot søknad om produksjonstilskudd.
- Nedslagsfeltet for de regionale miljøtilskuddene følger fylkesgrensene, og søknad skal sendes kommunen der driftssenteret ligger.
- Aktuelle tiltak skal sortere under ett av følgende miljøtemaer: kulturlandskap, biologisk mangfold, kulturmiljøer og kulturminner, friluftsliv og tilgjengelighet, avrenning til vassdrag, plantevernmidler eller utslipp til luft.
- Tiltak i RMP skal stedfestes, med dokumentasjon i kart som legges ved alle søknader. Nytt elektronisk søknads- og saksbehandlingssystem (eStil) omfatter en elektronisk kartløsning for stedfesting.

¹ Rapport-nr.: 23/2012, Statens landbruksforvaltning (SLF)

2.2 Økonomiske rammer

De økonomiske rammene for Regionalt miljøprogram settes årlig ved jordbruksoppgjøret. I hht. Prop. 122 S. (2011–2012) om jordbruksoppgjøret skal en i rulleringen av RMP ta utgangspunkt i samme bevilgning som for 2012. Dette er for Hedmark sin del 43,3 mill. kr. (tabell 1).

Tabell 1 – Økonomiske rammer for RMP i Hedmark 2004 – 2012

År*	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Ramme (mill.kr)	39,9	38,2	40,6	40,7	40,9	42,0	42,0	43,3	43,3

*) gjelder søknadsår med utbetaling året etter

Fylkesmannen legger årlig fram forslag til budsjett for fordeling av midler mellom ulike ordninger for styringsgruppa for Regionalt bygdeutviklingsprogram. Styringsgruppa vedtar rammene for fordeling mellom forurensnings- og kulturlandskapsordningene, og årlig budsjett for de ulike tilskuddsordningene. Den foreslåtte virkemiddelsammensetningen vil, dersom en legger til grunn dagens tilskuddsnivå, innebære en fordeling mellom forurensning- og kulturlandskapsordningene på linje med tidligere program.

3 Prioriterte miljøområder og tiltak

3.1 Kulturlandskap

Status og utfordringer for kulturlandskapet er beskrevet under «Landbruket i Hedmark». I denne delen beskrives de generelle juridiske og økonomiske virkemidlene for å ivareta kulturlandskapet, samt tiltak i Regionalt miljøprogram for å ivareta særlige miljøhensyn i kulturlandskapet.

3.1.1 Begrense gjengroing og opprettholde kulturlandskapet

Generelle juridiske og økonomiske virkemidler

Noen arealer gror til, mens andre gjenåpnes eller nydyrkes. Resultater fra Skog og landskap sin landskapsovervåking (3Q) viser likevel at hovedtrenden for landet som helhet er at gjengroingstakten er høyere enn gjenåpningen. Utfordringene framover blir å sikre aktiv drift på de produktive arealene, og på samme tid ivareta mer marginale kulturlandskapsarealer med store biologiske og kulturhistoriske verdier.

Jordbrukets kulturlandskap påvirkes både av naturlige endringsprosesser og gjennom jordbrukspolitikken generelt og ulike virkemidler spesielt. I all hovedsak opprettholdes store deler av jordbrukets kulturlandskap gjennom et aktivt jordbruk i hele landet. De nasjonale ordningene med areal- og kulturlandskapstilskudd og tilskudd til dyr på beite er sentrale i denne sammenhengen. De siste årene er det også brukt offentlige midler til utsiktsrydding langs veier og høsting av skog/krattskog for bioenergiformål i tilknytning til kulturlandskapet. For ordningen med Tilskudd til spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL) går en betydelig del av midlene til gjenåpning av gamle kulturbeiter.

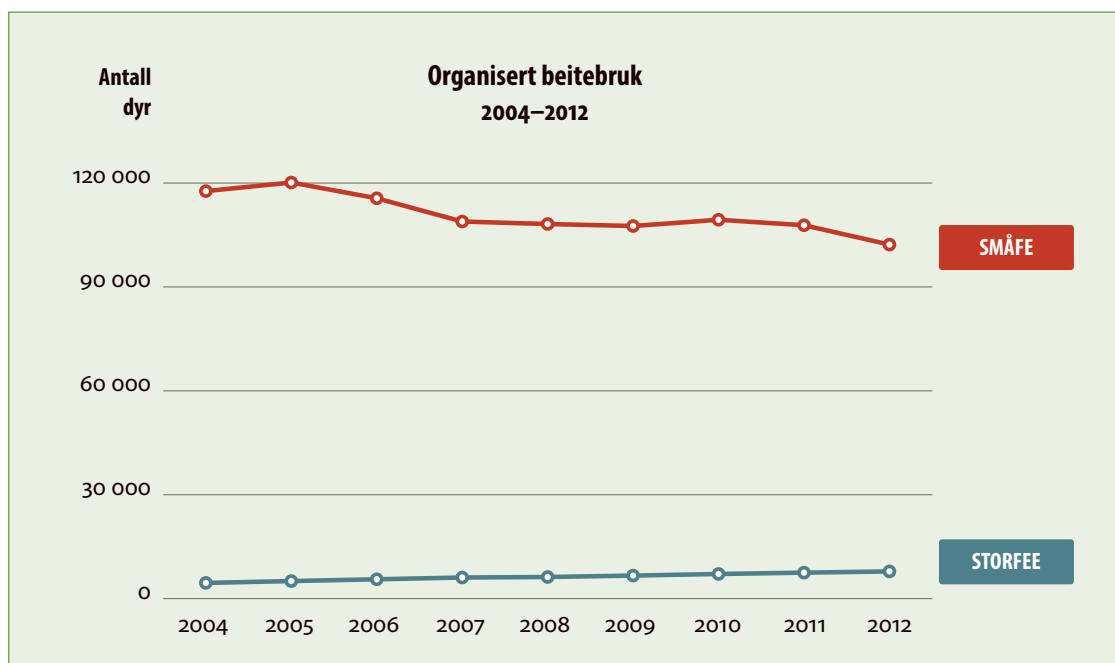
Bønder som har dyr på beite i utmarka kan organisere seg i beitelag. Beitelag kan søke om tilskudd til investeringer gjennom ordningen «Investeringsstilskudd til organisert beitebruk».

Tiltak i Regionalt miljøprogram

Drift av beitelag

Organiserte beitelag kan søke om støtte til drift og tilsyn gjennom RMP. I Hedmark har det vært en ordning med tilskudd til drift av beitelag i utmark. Figur 1 viser utviklingen i perioden 2004–2012, med en liten nedgang i antall småfe i organiserte beitelag.

Figur 1. Tilskudd til organisert beitebruk – utvikling i antall småfe og storfe som går på utmarksbeite og er organisert i beitelag i perioden 2004–2012.

I 2011 var 7 500 storfe og 107 500 småfe med i organiserte beitelag. Dette er ca. 95 prosent av alle dyr som beiter i utmark². Dette er en stor andel sammenlignet med andre fylker. Tabell 2 viser fordelingen av storfe og småfe i de ulike regionene i 2011.

Tabell 2. Fordelingen av storfe og småfe som er organisert i beitelag i de ulike regionene. Tall for 2011.

	Hedmarken	Glåmdalen	Sør-Østerdal	Nord-Østerdal
Storfe (totalt 7 500)	2 500	1 070	950	2 980
Småfe (totalt 107 500)	26 000	4 500	10 600	66 350

Ved å samarbeide om tilsyn, sanking og investeringer kan en oppnå en mer rasjonell utnytting av utmarksbeitene, redusere gjengroingen og hindre tap av dyr. Ordningen er erfaringsmessig et godt virkemiddel for organisering av beitelag, og videreføres i nytt Regionalt miljøprogram.

For eksisterende beitelag er det imidlertid en utfordring at det blir både færre dyr og færre brukere i beitelagene. Dette gir dårligere økonomi/ressurser i forhold til tilsyn m.v., og det er behov for en omorganisering og sammenslåing av beitelag i enkelte kommuner. At det blir færre brukere i beitelagene er en utfordring i forhold til tilsyn.

Tiltak for å ivareta biologisk mangfold, kulturminner og kulturmiljøer er også viktige for å begrense gjengroingen i spesielle områder. Disse tiltakene er beskrevet under hver sine hovedområder.

² Beregnet i forhold til tall fra produksjonstilskudd i jordbruket – dyr på utmarksbeite.

RMP: Tiltak for å begrense gjengroing og opprettholde kulturlandskapet

Tilskudd til drift av beitelag

Formålet med ordningen er å hindre gjengroing i utmark, legge til rette for rasjonell utnytting av utmarksbeitene og redusere tapet av dyr på utmarksbeite.

Det kan gis tilskudd til godkjente beitelag som organiserer felles beitebruk i utmark. Ordningen gjelder for sau, geit, hest og storfe. Tilskudd utmåles per dyr.

I tillegg vil følgende tilskuddsordninger gi et positivt bidrag for å begrense gjengroingen:

«Tilskudd til skjøtsel av artsrike slåttmarker og verdifulle innmarksbeiter»

«Tilskudd til skjøtsel av setervoller og seterlandskap»

«Tilskudd til automatisk freda kulturminner»

ordningene er beskrevet under miljøområde «Kulturminner og kulturmiljøer».

3.1.2 Biologisk mangfold og verdifulle kulturlandskap

Generelle juridiske og økonomiske virkemidler

En stor andel av miljøvirkemidlene rettet mot biologisk mangfold går til istandsetting og skjøtsel av kulturbetingede naturtyper slik som artsrike slåtte- og beitemarker. Det er utstrakt samarbeid både faglig og økonomisk, mellom landbruks- og miljøsidene for å ivareta disse naturtypene. Handlingsplan for å ivareta slåttmarker startet opp i 2009. Hedmark kom med fra 2012. Slåttmarker har status som utvalgt naturtype i Naturmangfoldloven, og det er i den forbindelse etablert en egen ordning for tilskudd til ivaretagelse av slåttemark som går over miljøforvaltningens budsjett.

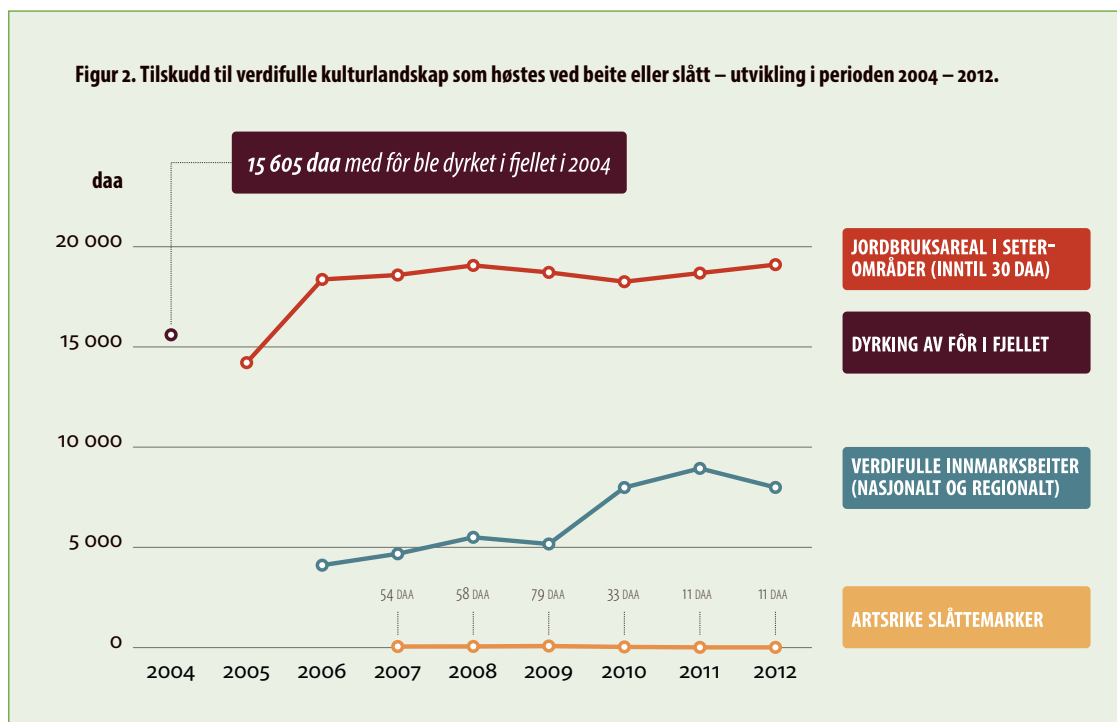
Gjennom ordningen med Utvalgte kulturlandskap som i Hedmark omfatter seterdalene Vangrøftdalen og Kjurrudalen i Os, gis det blant annet midler til istandsetting og skjøtsel av slåtte- og beitemarker. Mange tiltak for å skjøtte og utvikle biologisk mangfold i tilknytning til slåtte- og beitemarker får også støtte gjennom SMIL. Gjennom SMIL-ordningen er det også innvilget betydelig med midler til restaurering av dammer for biologisk mangfold.

For bevaringsverdige husdyrraser er det viktigste tiltaket å sikre store nok populasjoner av rasene slik at de er levedyktige over tid. En bevaringsverdig rase er en nasjonal rase med en populasjonsstørrelse som vurderes som truet eller kritisk truet. Norsk Genressurssenter har et spesielt ansvar for å følge opp de bevaringsverdige husdyrrasene. Det gis fra nasjonalt hold et ekstra tilskudd til bevaringsverdige storferaser. Det er ingen tilsvarende ordning for småferaser på nasjonalt nivå.

Tiltak i Regionalt miljøprogram

Slåtte- og beitemarker

Gjennom Regionalt miljøprogram har det til nå vært to tiltak for å fremme biologisk mangfold – skjøtsel av nasjonalt og regionalt verdifulle innmarksbeiter og artsrike slåttmarker. Innmarksbeitene og slåttmarkene må være kartlagt og klassifisert som nasjonalt eller regionalt verdifulle for å være tilskuddsberettiget. Omfanget av ordningen med tilskudd til verdifulle innmarksbeiter har hatt en jevn økning i perioden 2004–2011 og var i 2011 på litt i underkant av 9 000 dekar (figur 2).

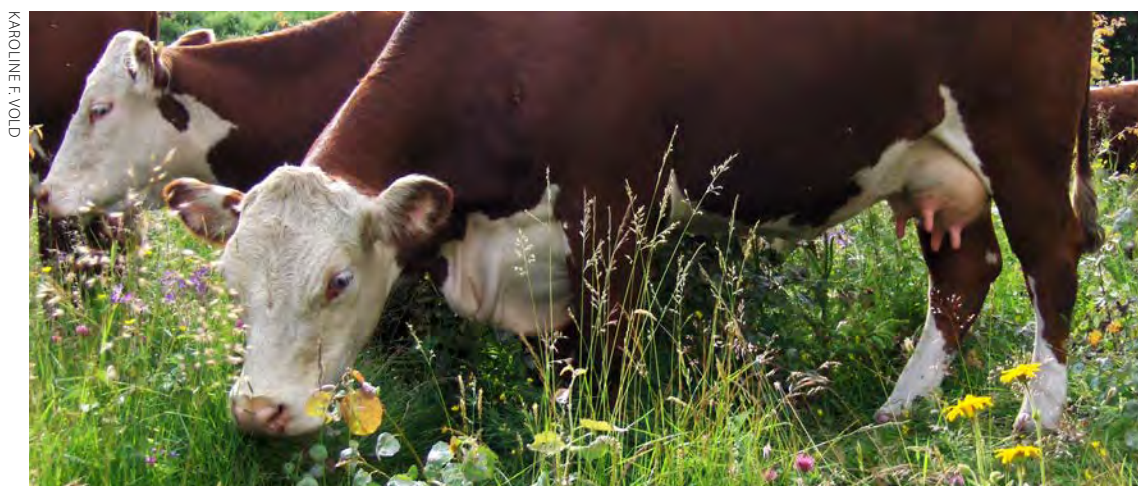

Tyngdepunktet for de nasjonalt og regionalt verdifulle innmarksbeitene ligger i Nord-Østerdal. Aller minst av denne type arealer finnes i Glåmdalen (tabell 3). Det kartlegges stadig nye områder, og det forventes en positiv utvikling i antall dekar nasjonalt og regionalt verdifulle innmarksbeiter.

Tabell 3. Antall dekar omsøkt areal for nasjonalt og regionalt verdifulle innmarksbeiter og artsrik slåttemark i 2011.

	Hedmarken (daa)	Glåmdalen (daa)	Sør-Østerdal (daa)	Nord-Østerdal (daa)
Nasjonalt og regionalt verdifulle innmarksbeiter (total 9 060 dekar)	1 900	150	1 200	15 400
Artsrik slåttemark	0	0	11	0

Områdene som inngår i ordningen er på forhånd kartlagt og klassifisert som nasjonalt eller regionalt verdifulle. Dette gjør at tiltakene som innvilges tilskudd er svært målrettet mot de mest verdifulle arealene.

KAROLINE F. YOLD

Artsrike slåttemarker

Tilskudd til artsrike slåttemarker ble innført i 2006. I 2011 var det kun en søknad om midler gjennom RMP (figur 2 og tabell 3). Slåttemarker kartlagt og klassifisert som spesielt verdifulle i Hedmark ligger i all hovedsak på arealer der grunneier ikke er berettiget produksjonstilskudd. Disse er derfor heller ikke berettiget tilskudd gjennom Regionalt miljøprogram. Erfaringer viser at dette er tiltak som til nå i større grad har egnet seg for en skjønnsmessig vurdering og tildeling av midler i forhold til beliggenhet, arbeidsinnsats og høstingsmetoder. Handlingsplan for artsrike slåttemarker ble igangsatt i Hedmark i 2012. Dette kan føre til at det blir registrert flere slåttemarker i perioden, og som kan være berettiget tilskudd gjennom Regionalt miljøprogram. Ordningen videreføres men tas opp til ny vurdering ved neste rullering av programmet.

Biologisk mangfold i vann og våtmarker

Det er i Hedmark gjort en betydelig innsats for å anlegge dammer for biologisk mangfold. En evaluering av SMIL-ordningen konkluderte med at disse tiltakene var svært viktige for ivaretagelsen av det biologiske mangfoldet tilknyttet slike miljøer. Horndykkeren er en av de artene som øker i antall med økt tilgang på gårdsdammer. Dammer og våtmarker med relativt stillestående vann krever imidlertid jevnlig skjøtsel for ikke å gro igjen. For å bidra til at det biologiske mangfoldet knyttet til våtmarksmiljøene i kulturlandskapet ivaretas gjøres ordningen med tilskudd til vedlikehold av fangdammer også gjeldende for andre dammer i jordbrukslandskapet (gårdsdammer/ dammer for biologisk mangfold). Dette vil målrette denne ordningen også mot å fremme det biologiske mangfoldet tilknyttet vann og våtmarker i jordbrukslandskapet.

Bevaringsverdige husdyrraser

Ivaretagelse av de bevaringsverdige husdyrrasene bør etter holdningen i Hedmark være et nasjonalt ansvar. Gjennom nasjonalt miljøprogram er imidlertid ansvaret for eventuelle tiltak plassert på regionalt nivå. De aller fleste fylker har innført ordninger i sine Regionale miljøprogram.

Husdyrgenetiske ressurser er en vesentlig del av det biologiske grunnlaget for verdens matvaresikkerhet. For å planlegge for ulike fremtidsscenarioer er det viktig å ha tilgang på en variasjon av arter og raser. Det er en stor utfordring å sikre store nok populasjoner av de bevaringsverdige husdyrrasene slik at det opprettholdes levedyktige bestander over tid. Situasjonen for de bevaringsverdige husdyrrasene i Norge og i Hedmark er i følge Norsk Genressurssenter alvorlig. I følge Landslaget for reinrasa norsk sau er det også store utfordringer når det gjelder antall reinrasa produksjonsdyr og driftsprognoser mht. besetningenes størrelser og eiernes alder. Dette gjør populasjonene for småfe svært sårbare.

For å bidra til å ivareta de husdyrgenetiske ressursene innføres det et nytt tilskudd til de bevaringsverdige småferasene. For Hedmark sin del vil dette kun omfatte sau da det per nå ikke er registrert bevaringsverdige geiteraser i fylket.

Tilskudd til skjøtsel av artsrike slåttemark og verdifulle innmarksbeiter

Formålet med ordningen er å hindre gjengroing av artsrike slåttemark og verdifulle innmarksbeiter.

Det kan gis tilskudd til:

- 1) slått av artsrike slåttemark
- 2) beite av verdifulle innmarksbeiter

Slåttemarkene og innmarksbeitene må være kartlagt og klassifisert som nasjonalt eller regionalt verdifulle iht. Direktoratet for naturforvaltning (Miljødirektoratet f.o.m. 01.07.2013) sine kriterier for kartlegging av naturtyper i Norge.

Tilskudd utmåles per dekar

Tilskudd til bevaringsverdige saueraser

Formålet med ordningen er å ivareta bevaringsverdige saueraser som en viktig del av landbrukets genetiske ressurser.

Det kan gis tilskudd til sauer av raser som er definert som bevaringsverdige jfr. Norsk genressurssenter sine kriterier for og liste over bevaringsverdige småferaser.

Tilskudd utmåles per dyr.

I tillegg vil følgende tilskudd gi et positivt bidrag for å ivareta det biologiske mangfoldet i tilknytning til vann:

"Tilskudd til vedlikehold av fangdammer" – ordningen er beskrevet under miljøområde "Avrenning av jord- og næringsstoffer til vassdrag".

3.1.3 Kulturminner og kulturmiljøer

Generelle juridiske og økonomiske virkemidler

Hedmark fylkeskommune har det overordnede ansvaret for kulturminneforvaltningen, og det er et godt samarbeid mellom Fylkesmannen og Fylkeskommunen i Hedmark om ivaretagelse av landbrukets kulturminner og kulturmiljøer. Hedmark Fylkeskommune forvalter flere virkemidler for å ivareta landbrukets kulturminner og kulturmiljøer, i tillegg har Norsk Kulturminnefond de siste årene overtatt et stort ansvar for de nasjonale tilskuddene.

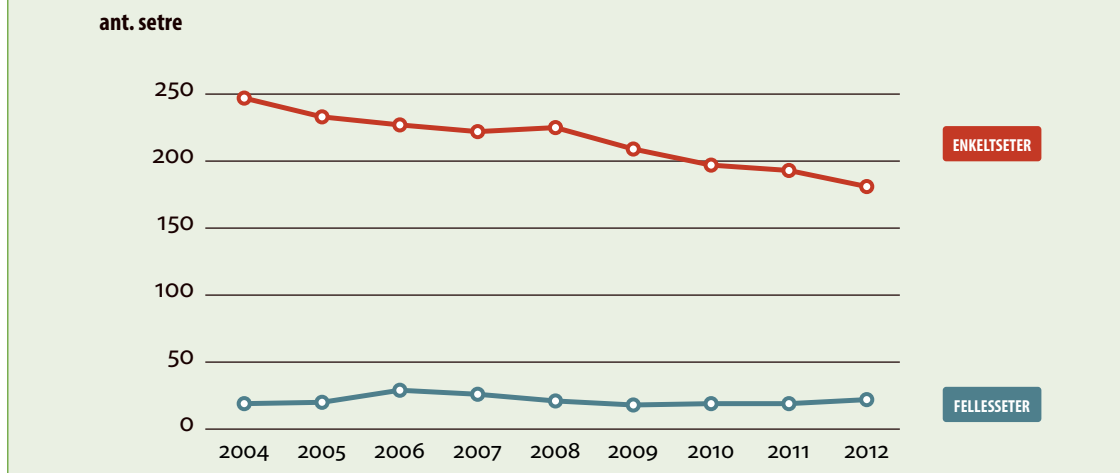
Landbruket ivaretar sitt sektoransvar blant annet gjennom SMIL og RMP. Seterområdene Vangrøftdalen og Kjurrudalen i Os omfattes i tillegg av ordningen for Uvalgte kulturlandskap med tilhørende økonomiske virkemidler. Fylkesmennene i Hedmark og Oppland avsluttet i 2012 fellesprosjektet «Fornytt bruk av eldre landbruksbygninger i Hedmark og Oppland» som har hatt som mål å øke bevisstheten om det økonomiske potensialet som ligger i utnytting av eksisterende bygningsmasse i landbruket, og vise hvordan de antikvariske verdiene kan ivaretas ved ombygging/modernisering av bevaringsverdige landbruksbygninger. Prosjektet har vært en del av det nasjonale prosjektet «Landbruksbygg og kulturlandskap».

Tiltak i Regionalt miljøprogram

Seterdrift med melkeproduksjon

Hedmark har hatt en ordning med tilskudd til seterdrift med melkeproduksjon. På tross av en økning i tilskuddet fra kr. 13 000 per seter da ordningen var på nasjonalt nivå i 2003 til kr. 36 000 per seter i Regionalt miljøprogram i 2012, har det vært en jevn nedgang i antall setre i drift. Nedgangen har vært på omlag ti enkeltsetre per år (figur 3). Antallet fellessetre har holdt seg relativt stabilt i perioden. De generelle rammebetingelsene i melkeproduksjonen ser ut til å ha hatt innvirkning på nedgangen. Det gis likevel klare tilbakemeldinger om at ordningen er motiverende og gir et viktig økonomisk bidrag til å fortsette med setring.

Figur 3. Utvikling i antall setre med melkeproduksjon 2004–2012.

Det har vært vurdert en differensiering av tilskuddet i forhold til blant annet produksjonsomfang, antall uker med seterdrift m.m. Konklusjonen har imidlertid blitt at tilskuddet videreføres som et flatt tilskudd med minimumskrav om fire uker melkeproduksjon på setra. Erfaringer tilsier at setre med liten produksjon kan være vel så viktige for å ivareta helhetlige setermiljøer og setertradisjoner som setre der det produseres større mengder melk.

Skjøtsel av setervoller og seterlandskap

Gjennom ordningen med tilskudd til verdifulle kulturlandskap som høstes ved beite eller slått har det vært en egen delordning for beite eller slått av jordbruksareal i seterområder (inntil 30 dekar per seter). Omsøkt areal har vært på ca. 18 000 dekar fra 2006 fram til i dag (figur 6). Tyngdepunkt av arealene ligger i Nord-Østerdal med 15 400 dekar omsøkt areal i 2011. Der nest kommer Hedmarken, Sør-Østerdalen og til slutt Glåmdalen med 150 dekar omsøkt areal i 2011. Seterlandskapet er en viktig del av ressursgrunnlaget spesielt i Nord-Østerdal. Samtidig er skjøtsel av seterlandskapet viktig for turisme, friluftsliv og bevaring av biologisk mangfold. På bakgrunn av dette videreføres det en ordning med skjøtsel av setervoller og seterlandskap.

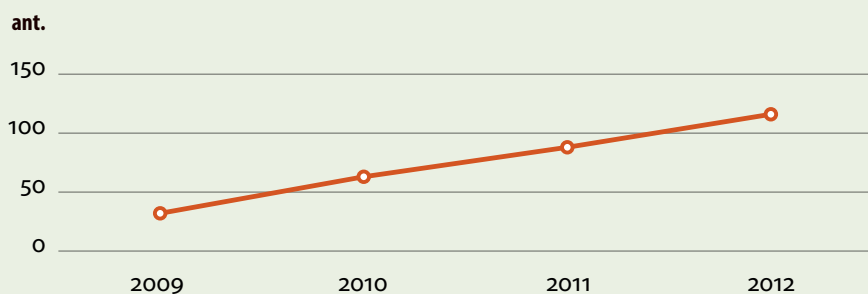
Automatisk freda kulturminner

Hedmark innførte i 2009 en ordning med tilskudd til slått og beite rundt automatisk freda kulturminner som er synlige på overflata og som ligger på eller i nær tilknytning til jordbruksarealer. Ordningen har omfattet gravhauger/gravrøyser, tufter, bautasteiner/steinringer, helleristninger/skålgroper og dyrkingsspor som røysfelt/åkerreiner eller steinsetninger. Antall omsøkte kulturminner har økt i perioden, og var i 2011 på 88 stk (figur 4). Hoveddelen av disse kulturminnene ligger på Hedmarken (72 stk) der også de fleste gravhaugene/gravrøysene i fylket er registrert.

Figur 4. Antall kulturminner omsøkt gjennom ordningen med tilskudd til automatisk freda kulturminner i perioden 2009–2012.

Ordningen med tilskudd til automatisk freda kulturminner videreføres. Ordningen får en noe annen innretning ved at det for større sammenhengende områder innvilges tilskudd per dekar og ikke per stk. Det har under prosessen også vært utredet muligheten for en ordning med tilskudd til husmannsplasser/finnetorp blant annet i samarbeid med Hedmark fylkeskommune. Kartlegging og kategorisering av denne typen kulturmiljøer har imidlertid kommet for kort til at det kan innføres en slik ordning nå.

RMP: Tiltak for å ivareta kulturminner og kulturmiljøer

Tilskudd til seterdrift med melkeproduksjon

Formålet med ordningen er å ivareta viktige kulturlandskapsverdier knyttet til seterområder og helhetlige setermiljøer forankret i lokal tradisjon.

Det kan gis tilskudd til:

- 1) Drift av enkeltseter med melkeproduksjon (minimum 4 uker mjølkeproduksjon på setra)
- 2) Drift av fellesseter med melkeproduksjon (minimum 4 uker mjølkeproduksjon på setra)

Tilskudd utmåles per seter

Tilskudd til skjøtsel av setervoller og seterlandskap

Formålet med ordningen er å ivareta viktige kulturlandskapsverdier i tilknytning til seterområdene.

Det kan gis tilskudd til jordbruksareal i seterområder der arealene sammen med seterhusene utgjør et helhetlig setermiljø (inntil 30 dekar per seter).

Tilskudd utmåles per dekar.

Tilskudd til skjøtsel av automatisk freda kulturminner

Formålet med ordningen er å hindre gjengroing, ivareta og synliggjøre automatisk freda kulturminner

Det kan gis tilskudd til

- 1) Skjøtsel av gravminne (beite eller slått). Tilskudd utmåles per stk.
- 2) Skjøtsel av gravfelt/rydningsrøysfelt (beite eller slått). Tilskudd utmåles per dekar
- 3) Skjøtsel av andre automatisk freda kulturminner (beite el. slått). Tilskudd utmåles per dekar

Andre automatisk freda kulturminner kategorisert som: tufter, bautasteiner/steinringer, helleristninger/skålgroper, dyrkingsspor som åkerreiner eller steinsettinger.

Ordningen gjelder kulturminner som ligger på eller i tilknytning til jordbruksarealer og gjelder automatisk freda kulturminner som er registrert i Riksantikvaren sin kulturminnebase «Askeladden» eller i Hedmark fylkeskommune sitt arkeologiske arkiv.

3.1.4 Friluftsliv og tilgjengelighet

Generelle juridiske og økonomiske virkemidler

Det settes inn mye innsats på å holde kulturlandskapet åpent, både det generelle landskapet og kulturlandskap med store kulturhistoriske og biologiske verdier. Gjennom aktiv drift holdes gamle ferdselsårer og traktorveger åpne, og allmennheten gis mulighet til ferdsel og rekreasjon i jordbrukslandskapet. Store produksjonsarealer kan imidlertid også virke som barrierer for tilgjengelighet.

Gjennom SMIL-ordningen innvilges tilskudd til tilretteleggingstiltak for allmenn ferdsel i jordbrukslandskapet, og for istandsetting av særegne landskapselementer (eks. gårdsdammer, kulturminner m.v.). I forbindelse med innvilgning av tilskudd kan det også settes krav til at områdene er allment tilgjengelige. Det finnes i tillegg kommunale- og fylkeskommunale midler for å fremme friluftsliv og bedre tilgjengeligheten for allmennheten.

Tiltak i Regionalt miljøprogram

Tilgang til kulturlandskapet øker forståelsen for de verdiene landbruket tar vare på. For næringa er det viktig å tilpasse drifta slik at man tar vare på de verdiene gården har som friluftslivs- og opplevelsesområder. Det er ikke foreslått noen ordninger spesifikt for friluftsliv og tilgjengelighet i Regionalt miljøprogram for Hedmark, men tilskudd til grasdekte vannveier og vegetasjonssoner, fangdammer, artsrike slåttemarkar og verdifulle innmarksbeiter, dammer, setervoller og seterlandskap, og automatisk freda kulturminner retter seg mot naturmiljøer og områder som ofte er attraktive turmål. Skjøtsel av disse vil derfor virke positivt også for friluftsliv og tilgjengelighet.

RMP: Tiltak for å fremme friluftsliv og tilgjengelighet

Det er ikke foreslått noen ordninger spesifikt for friluftsliv og tilgjengelighet, men følgende ordninger vil bidra til å nå målene:

«Tilskudd til grasdekte vannveier og vegetasjonssoner» og «Tilskudd til fangdammer»
– ordningene er beskrevet under miljøområde «Avrenning til vassdrag»

«Tilskudd til artsrike slåttemarkar og verdifulle innmarksbeiter»
– ordningen er beskrevet under miljøområde «Biologisk mangfold»

«Tilskudd til skjøtsel av setervoller og seterlandskap» og «Tilskudd til skjøtsel av automatisk freda kulturminner»
– ordningene er beskrevet under miljøområde «Kulturminner og kulturmiljøer»

3.2 Forurensning og klima

Status og utfordringer i forhold til avrenning av jord og næringsstoffer til vassdrag, bruk av plantevernmidler og tilpasning til klimaendringer er beskrevet i den innledende delen til Regionalt bygdeutviklingsprogram. I denne delen beskrives de generelle juridiske og økonomiske virkemidlene i forhold til å redusere forurensningen fra jordbruket og tilpasning til klimaendringer, samt tiltak i RMP for ytterligere å møte disse utfordringene.

3.2.1 Avrenning av jord og næringsstoffer til vassdrag

Generelle juridiske og økonomiske virkemidler

De siste 20 årene, og nå i forbindelse med oppfølging av vannforskriften, har fokuset økt på redusert jordarbeiding som tiltak for å redusere nitrogen- og fosfortilførslene fra jordbruket. Midler til tiltak for å redusere vannforurensning fra jordbruket gis hovedsakelig gjennom de

regionale miljøprogrammene (RMP). Andre tiltak som påvirker vannkvaliteten kan finansieres over ordningen med Tilskudd til spesielle miljøtiltak i jordbruket (etablering av hydrotekniske tiltak, permanente kantsoner og fangdammer).

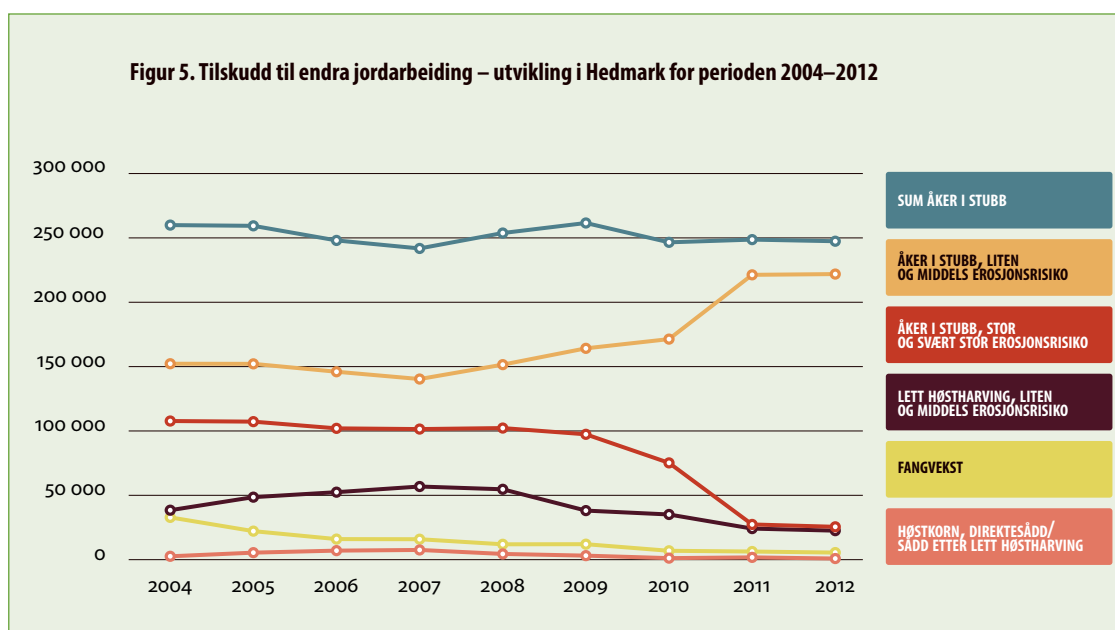
Forskrift om gjødselvarer gir regler for lagring og bruk av husdyrgjødsel³. Investeringsstøtte fra Innovasjon Norge (BU-midler) kan gis i forbindelse med nybygg av gjødsellager.

Alle aktive jordbruksforetak skal ha en gjødslingsplan før vekstsesongen. Formålet med en gjødslingsplan er å tilpasse gjødslingen til de ulike vekstenes næringsbehov. Dette for å oppnå gode avlinger samtidig som at overskuddet av næringsstoffer i systemet minimeres.

Tiltak i Regionalt miljøprogram

Redusert jordarbeiding

Hedmark har hatt en ordning med tilskudd til åker i stubb, lett høstharving, direktesådd høstkorn, høstkorn sådd etter lett høstharving og fangvekst. Utviklingen for perioden 2004–2012 vises i figur 5. Formålet med ordningene har vært å redusere erosjon og avrenning fra jordbruksarealene.

Arealet som ligger i stubb har vært tilnærmet stabilt i perioden. Arealtallene for åker i stubb i ulike erosjonsklasser for 2010/2011 har sammenheng med at en da gikk over fra manuelle beregninger av erosjonsrisiko til å benytte Skog- og landskap sine erosjonsrisikokart for alt areal som er kartlagt. Disse kartene har jevnt over vist lavere erosjonsrisiko enn det en har kommet fram til ved manuelle beregninger.

Omsøkt areal med endret jordarbeiding ligger i all hovedsak på Hedmarken og i Glåmdalen. Jordforsk foretok i 2004 en beregning av flateerosjon fra ulike nedbørfelt på Hedmarken og i Glåmdalen⁴. Disse viste stor effekt av redusert jordarbeiding spesielt på Hedmarken og langs Glommadalføret fra Braskereidfoss i nord til Kongsvinger i sør.

En oppsummering av nordiske forsøk med effekt av jordarbeiding gjennomført av Bioforsk⁵ viser at det er generelt større jord- og fosfortap ved høstpløying sammenlignet med andre jordarbeidingssystemer slik som høstharving, vårpløying, vårharving og direktesåing vår eller høst. Overvintring i stubb og direktesådd høstkorn gir jordtap som stort sett er under halvparten

³ Forskrift om gjødselvarer m.v. av organisk opphav nr. 951. 04.07.2003

⁴ Jordforsk rapport 19/2004.

⁵ Beckmann m.fl. Effekter av jordarbeiding på fosfortap. Bioforsk Rapport 6(6) 2011

av jordtapene ved høstpløying. Målinger fra grøftevann viser at jordarbeiding om våren også gir mindre fosfortap gjennom grøftesystemene. Effekten av redusert jordarbeiding er likevel mye større for overflateavrenning.

Utsatt jordarbeiding bidrar til færre løse jordpartikler som er utsatt for utvasking, og er et vesentlig tiltak for å redusere avrenningen fra jordbruket. På bakgrunn av utfordringene i Hedmark med avrenning av jord og næringsstoffer videreføres ordningen med tilskudd til åker i stubb.

Lett høstharving og høstkorn

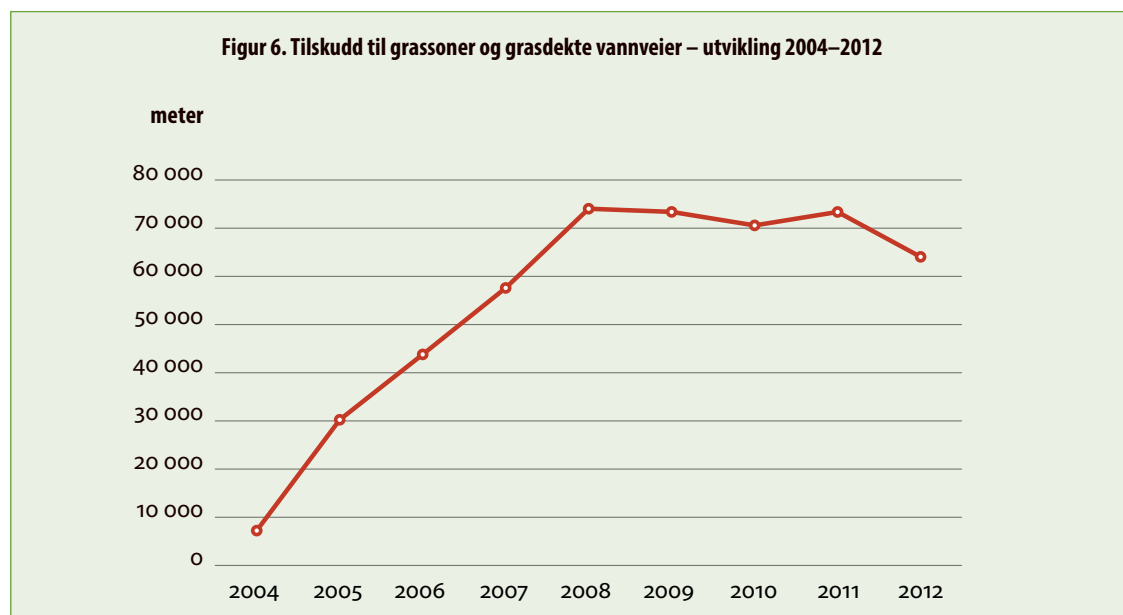
Ulike nordiske forsøk har vist noe varierende effekt for høstharving i forhold til høstpløying, mens norske forsøk gjennomgått av Bioforsk har vist lavere jordtap ved høstharving sammenlignet med høstpløying særlig på grunn av at en del plantemateriale (halmrester) bevares på jordoverflaten. Hedmark økte i 2009 kravet til halmdekke etter lett høstharving fra 30 til 40 prosent. Intensjonen med dette var i seg selv god, men å oppnå et halmdekke på 40 prosent etter harving har i praksis vist seg vanskelig. Høstkorn etter lett høstharving har også vist dårlige miljøeffekter. Tilskudd til lett høstharving og høstkorn etter lett høstharving videreføres derfor ikke i nytt miljøprogram. Direktesådd høstkorn gir bra miljøeffekt, men har så lite omfang at det ikke er grunn til å ha en egen ordning for dette formålet.

Fangvekster

Hedmark har også hatt en ordning med tilskudd til fangvekst sådd sammen med hovedvekst, eller etter høsting av en tidligkultur. Erfaringen med ordningene er at det er vanskelig å få etablert en fangvekst som har tilstrekkelig effekt i forhold til å holde igjen jord og næringsstoffer, og ordningen videreføres derfor ikke.

Grasdekte vannveier og grasdekte vegetasjonssoner

Bioforsk konkluderer i sin rapport med at grasdekte vannveier og vegetasjonssoner er vel så viktige tiltak som redusert jordarbeiding, spesielt i et jordbrukslandskap med søkk og forsenkninger der overflatevannet samler seg i vannveier. En grassone har vist å kunne ha en renseeffekt fra 30 til 80 prosent for jordpartikler, fosfor og nitrogen⁶. Den mest effektive reduksjonen i erosjon og fosfortap skjer uansett ved målretting av tiltakene ut fra lokale forhold.

⁶ Syversen, Nina. Vegetasjonssoner som filter for overflateavrenning fra landbruksarealer i områder med kaldt klima. Tilbakeholdelse av jordpartikler, fosfor og nitrogen. Doctor Scientiarum Theses UMB 2002:12.

Hedmark har hatt en ordning med tilskudd til grassoner og grasdekte vannveier. Figur 6 viser utviklingen i antall meter grasdekt vannvei for perioden 2004–2012. De omsøkte tiltakene ligger i all hovedsak som grassoner langs vassdrag.

Ordningen med tilskudd til grassoner langs vassdrag og grasdekte vannveier videreføres i Regionalt miljøprogram da tiltakene har vist å ha god miljøeffekt.

Fangdammer

Det er etablert og etableres stadig nye fangdammer i Hedmark. Fangdammer kan holde tilbake vesentlige mengder jord og næringsstoffer⁷. For at disse skal fungere etter hensikten er det nødvendig med regelmessig skjøtsel og vedlikehold i form av rensking. Jord og næringsstoffer fanges opp og kjøres tilbake på jorda. For å stimulere til bedre vedlikehold av disse innføres det en ny tilskuddsordning for rensking av dammene. Ordningen gjøres også gjeldende for rensking av andre dammer (gårdsdammer/dammer for biologisk mangfold), og vil også gjennom dette bidra til å fremme det biologiske mangfoldet tilknyttet vann og våtmarker i jordbrukslandskapet.

En av utfordringene i forhold til tiltaksgjennomføring for alle forurensningsordningene er at flere faktorer slik som variasjoner i vær og spesielt nedbørsforhold virker inn på effekten av tiltaket. Bruken av tyngre maskiner kan føre til jordpakking, mindre mulighet for infiltrasjon av vann i jorda og dermed økt risiko for avrenning. Når det gjelder dyrkingmessige forhold er det heller ikke alltid helt enkelt å drive uten høstpløying. Under enkelte forhold kan det være en risiko for avlingssvikt. Større utfordringer i forhold til ugras og soppsykdommer kan føre til økt bruk av plantevernmidler⁸. Det er derfor viktig at det fokuseres på god agronomi og en tilpasset jordarbeidingsstrategi i forhold til utfordringer på det enkelte jordstykke.

Spredning av husdyrgjødsel

Hedmark har hatt en ordning i RMP for spredning av husdyrgjødsel om våren og i vekstsesongen. I tillegg har enkelte kommuner vært med i nasjonalt pilotprosjekt for miljøvennlig spredning. Dette er begge ordninger som bidrar til redusere avrenning til vann. Ordningene bidrar også til å redusere utslippene til luft, og er primært plassert under dette miljøområdet.

MARGRETE NØKLEBY

⁷ Bach, R., Braskerud B. C. og Eggestad, H. O. Tilbakeholding av fosfor og jordpartikler i fangdammene rundt Akersvannet. Jordforsk rapport nr. 30/03.

⁸ Hofgaard et al., 2011. Bioforsk TEMA 6 (4) 2011.

RMP: Tiltak for å redusere avrenning av jord og næringsstoffer til vann

Tilskudd til ingen/utsatt jordarbeiding

Formålet med ordningen er å redusere erosjon og arealavrenning fra jordbruksarealer og øke lagringen av karbon i jord.

Det kan gis tilskudd til åker i stubb (4 erosjonsklasser).

Tilskudd utmåles per dekar.

Tilskudd til grasdekte vannveier

Formålet med ordningen er å redusere tapet av jord og næringsstoffer til vann og redusere faren for utlekking av plantevernmidler.

Det kan gis tilskudd til:

- 1) Grasdekte vannveier i forsenkninger i terrenget der det kan forekomme konsentrert overflateavrenning
- 2) Grasdekte vegetasjonssoner langs vassdrag og kanaler
- 3) Grasdekte vegetasjonssoner (striper) på tvers av fallet

Tilskudd utmåles per meter

Tilskudd til vedlikehold av fangdammer

Formålet med ordningen er å fange opp jord og næringsstoffer fra jordbruket, og redusere faren for utlekking av plantevernmidler.

Det kan gis tilskudd til rensking av fangdammer (sedimentasjonskammer og våtmarksfilter) og andre gårdsdammer i jordbrukslandskapet (fjerning av sedimenter i selve dammen).

Tilskudd utmåles per dekar dam som renskes.

I tillegg vil følgende tilskudd gi et positivt bidrag for å redusere avrenning av næringsstoffer til vann:

«Tilskudd til miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel» – ordningen er beskrevet under miljøområde «Utslipp til luft.»

3.2.2 Utslipp av klimagasser til luft

Generelle juridiske og økonomiske virkemidler

Det er ofte naturlige prosesser som gir klimagassutslipp fra jordbruket. Store deler av utslippene fra jordbruket påvirkes derfor av naturlige faktorer som temperatur, nedbør og jordstruktur, faktorer som er i stadig endring. Dette kompliserer arbeidet med å komme fram til effektive tiltak.

Det er likevel flere tiltak som reduserer klimagassutslippene. Redusert jordarbeiding vil bidra til å øke opptaket av karbon i jorda. Ordninger for raskere nedmolding av husdyrgjødsel, mindre kontakt mellom husdyrgjødsel og luft ved spredning, god drenering av jorda og jordarbeidingsrutiner som gir liten risiko for jordpakking vil også bidra til å få ned utslippene av klimagasser til luft.

Produksjon av biogass er et målrettet og effektivt klimatiltak som reduserer utslippene fra håndtering av husdyrgjødsel og kan erstatte annen fossil energi. Det er i dag mulig å få investeringsstøtte fra Innovasjon Norge til etablering av biogassanlegg. Det er likevel etablert få anlegg, noe som henger sammen med dårlig lønnsomhet.

Selv om det kan være vanskelig å kvantifisere effekten av klimatiltak i jordbruket, vil det på mange områder være sammenfall mellom god agrobiologi, god bedriftsøkonomi og redusert miljøbelastning. Det gir grunn til å tro at man kan redusere klimagassutslippene fra jordbruket ved økt fokus på gode agronomiske løsninger.

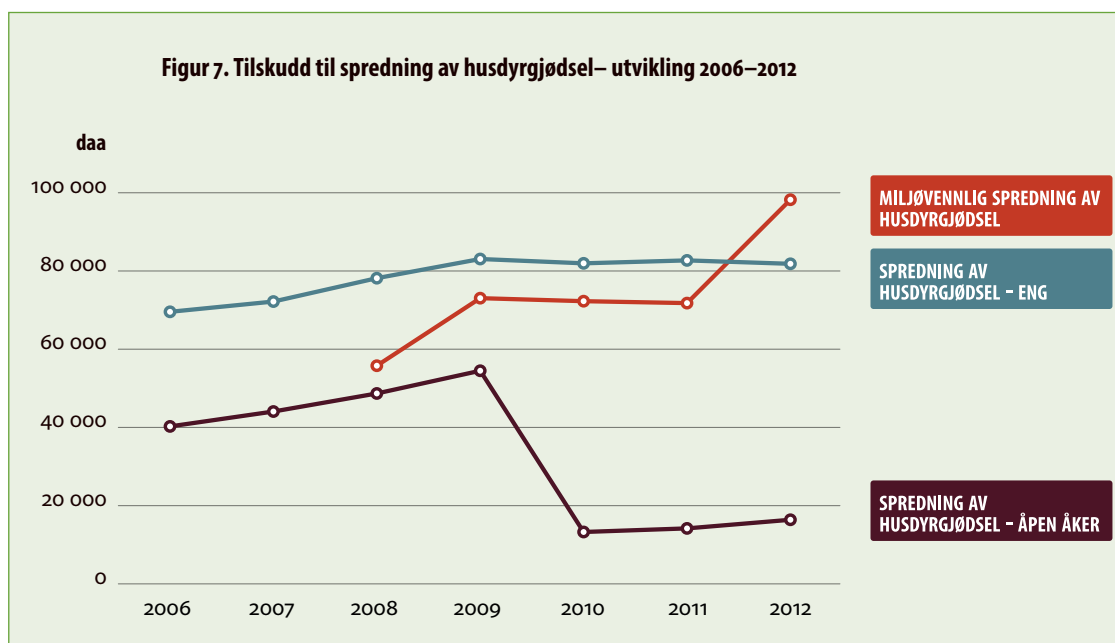
Tiltak i Regionalt miljøprogram

I Regionalt miljøprogram er det primære tiltaket for å redusere utslippene av klimagasser til luft miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel.

Miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel

Hedmark har i 2006–2012 hatt en ordning med tilskudd til spredning av husdyrgjødsel om våren og i vekstsesongen. I tillegg har fire kommuner vært med i nasjonalt pilotprosjekt for miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel i 2008–2012. Formålet med ordningene har vært å bidra til at husdyrgjødsel i størst mulig grad spres om våren og i vekstsesongen og på miljøvennlige måter som reduserer uønskede utslipp til luft og vann, samt gir minst mulig luktulemp. Spredningen skal foregå slik at mest mulig av næringsstoffene i gjødsla gjøres tilgjengelig for plantevekst. Utviklingen i omsøkt areal for 2006–2012 er vist i figur 7.

Gjennom RMP-ordningen med tilskudd til spredning av husdyrgjødsel på eng om våren eller i vekstsesongen ble det i 2011 spredt husdyrgjødsel på totalt 82 700 dekar eng (Nord- og Sør-Østerdal). På Hedmarken ble det spredt husdyrgjødsel på totalt 73 570 dekar åpenåker og 9 716 dekar eng med tilskudd. Den store nedgangen i antall dekar for spredning av husdyrgjødsel på åpen åker fra 2009 til 2010 skyldes at det ikke lenger ble gitt «dobbeltilskudd» – dvs. både

gjennom RMP og den nasjonale pilotordningen for miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel. For de to husdyrgjødselordningene til sammen er husdyrgjødsel spredt på miljøvennlige måter på 166 000 dekar jordbruksareal i 2011. I henhold til Landbrukstellingen 2010 (kilde SSB - statistikkbank) spres det husdyrgjødsel på totalt 274 100 dekar i Hedmark. Dersom en går ut fra samme tall for 2011 vil det si at gjødsla er spredt på miljøvennlige måter på 62 prosent av arealet det spres husdyrgjødsel på.

Bioforsk har evaluert den nasjonale pilotordningen for miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel⁹. Evalueringen konkluderer med at metoder som fører husdyrgjødsel raskt på (nedlegging) eller i bakken (nedfelling), rask nedmolding av gjødsla, samt vannfortynning av gjødsla, medfører at næringsstoffene i husdyrgjødsla blir bedre tatt vare på, ammoniakkutslippene (NH₃) til lufta blir redusert og luktproblemer reduseres. Tap av ammoniakk ved spredning utgjør en stor andel av de totale ammoniakktapene fra lagring og spredning av husdyrgjødsel, og evalueringen konkluderer med at det er et stort potensial for å redusere ammoniakktapene ved spredning av husdyrgjødsel. Når det gjelder lystgass og avrenning av fosfor og nitrogen er det ikke så tydelige direkte virkninger av spredemetodene som for ammoniakk.

Tilbakemeldinger fra kommune og regionene er at tilskuddsordningene har bidratt til en mer bevisst holdning til sprede- og nedmoldingstidspunkter og en bedre utnyttelse av husdyrgjødsla. Det generelle inntrykket er at en større andel av gjødsla spres om våren og i vekstsesongen, det spres mindre mengder per dekar og gjødsla moldes ned raskere enn før. Da ordningen har vist god miljøeffekt og at det er det vesentligste tiltaket for å redusere utslippene av klimagasser til luft innføres det en ordning der søker selv kan velge ett av følgende tiltak; nedmolding i åpenåker innen 2 timer eller spredning på eng, frøeng eller høstkorn om våren/vekstsesongen. Det fokuseres på bruk av lettere utstyr for å hindre jordpakking, og det gis derfor et ekstra tilskudd for slangespredning.

Det er også en utfordring med opphoping av næringsstoffer og stor risiko for avrenning fra områder med «utegangerdyr», og i forhold til uheldig plassering og dårlig skjerming av åpne lagerplasser for talle. Tørrgjødsel inkluderes i ordningen også for å bidra til en større bevissthet og mer miljøvennlig håndtering av tørrgjødsel. Tørrgjødsel gir også et viktig bidrag til plantenes næringsbehov.

RMP: Tiltak for å hindre utslipp av klimagasser til luft

Tilskudd til miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel

Formålet med ordningen er å redusere tapet av næringsstoffer til vann og utslippene av klimagasser til luft, og redusere luktulempene ved spredning av husdyrgjødsel.

Det kan gis tilskudd til:

- 1) spredning om våren/vekstsesongen i åpen åker med rask nedmolding (innen 2 timer)
 - 2) spredning om våren/vekstsesongen i eng, frøeng eller høstkorn
- bruk av tilførselsslanger fra lager til spredde (fungerer som tillegg til øvrige tiltak)

Det enkelte foretak kan kun søke på ett av tiltakene (åpen åker eller eng/frøeng/høstkorn), og velger selv hvilket som omsøkes. Ordningen gjelder både for tørr- og bløtgjødsel.

75 pst av gjødsla som foretaket disponerer må være spredt om våren eller i vekstsesongen. Spredning på eng, frøeng eller høstkorn må skje innen 1. august.

Tilskudd utmåles per dekar.

I tillegg vil følgende tilskuddsordning gi et positivt bidrag for å hindre utslipp til luft:

Tilskudd til utsatt jordarbeiding – ordningen er beskrevet under miljøområde **Avrenning til vassdrag**.

⁹ Skoien m.fl. Evaluering av pilotordning for miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel. Bioforsk rapp. 6 (9) 2011

3.2.3 Utlekking av plantevernmidler til vann

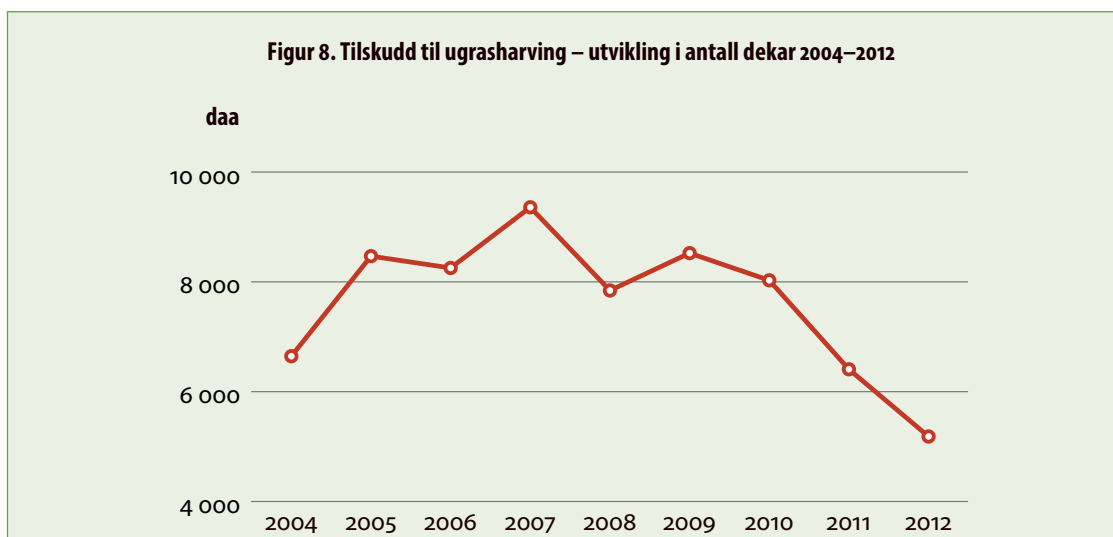
Generelle juridiske og økonomiske virkemidler

Økologisk jordbruk og arealer i karens utgjør en stor del av arealene som drives uten bruk av kjemiske plantevernmidler. Enkelte som ikke driver økologisk benytter også tiltak som reduserer bruken av plantevernmidler slik som ugrasharving, radrensing og flemming. For kjøp og bruk av plantevernmidler er det innført krav om autorisasjonsbevis. Gjennom miljøplan trinn 1 skal det føres sprøytejournal over all bruk av plantevernmidler. Åkersprøyter skal funksjonstestes minimum hvert 5. år for å sikre at sprøyta oppfyller fastsatte krav.

Tiltak i Regionalt miljøprogram

I Regionalt miljøprogram har ugrasharving vært det primære tiltaket for å få ned bruken av plantevernmidler, men vegetasjonssoner og fangdammer vil også virke positivt på binding og nedbryting av plantevernmidler.

Ordningen med tilskudd til ugrasharving ble først innført i Glåmdalen og senere utvidet til å omfatte også Nord- og Sør-Østerdal. Ordningen har vært rettet mot de regionene med de letteste jordartene og der faren for utvasking er størst. Det gjøres imidlertid funn på alle jordarter, også moldholdig jord og leire¹⁰, og ordningen utvides derfor til å gjelde hele Hedmark. Antallet dekar som harves har vært på et lavt, men stabilt nivå rundt 7 000 dekar i hele perioden (figur 8).

For å bidra til å hindre utlekking av plantevernmidler til vann videreføres ordningen med tilskudd til ugrasharving. I tillegg vil grasdekte vannveier/vegetasjonssoner og fangdammer være med på å redusere risikoen for utlekking.

¹⁰ Ludvigsen, L. og Lode, O. 2010. Jord og vannovervåking i landbruket (JOVA). Resultater fra overvåking av pesticider i bekker og elver i Norge 1995 – 2008. Bioforsk rapport 5 (84).

Tilskudd til ugrasharving og hypping/radrensing

Formål: Bidra til å redusere miljøbelastningen ved bruk av plantevernmidler

Det kan gis tilskudd til ugrasharving og hypping/radrensing

Tilskudd utmåles per dekar

I tillegg vil følgende tilskuddsordninger gi et positivt bidrag for å hindre utlekking av plantevernmidler til vann:

Tilskudd til grasdekte vannveier og grasdekte vegetasjonssoner

Tilskudd til vedlikehold av fangdammer

– ordningene er beskrevet under miljøområde *Avrenning til vassdrag*

SHUTTERSTOCK

Generelle vilkår ved tildeling av tilskudd for å hindre forurensning

- Det kan ikke brennes halm om høsten på noe av det arealet foretaket disponerer.
- Det kan ikke brennes halm på søndager og helligdager om våren på noe av det arealet foretaket disponerer.

3.3 Sammendrag av prioriterte miljøområder og tiltak

Miljøtema	Mål	Tiltak / Tilskuddsordning	Beskrivelse av tiltaket
Oppretthold kulturlandskapet	Begrense gjengroingen i utmark og legge til rette for rasjonell utnytting av utmarksbeite og redusere tapet av beitedyr.	Drift av beitelag	Tiltaket gjelder tilskudd per dyr i beitelag, og det er beitelaget som søker om tilskudd. Minimum fem uker beitetid i utmark. To tilskuddsklasser: sau/geit og hest/storfe Tilskudd utmåles per dyr.
Biologisk mangfold	Vedlikeholde et mangfold av naturtyper som er viktige for det biologiske mangfoldet i jordbrukslandskapet.	Skjøtsel av artsrike slåttemarker og verdifulle innmarksbeiter	Tiltaket består i slått av artsrike slåttemarker og beite av verdifulle innmarksbeiter med verdi for landskap, kulturminner, plante- og dyrelivet. Omfatter arealer som har dokumentert verdi som nasjonalt eller regionalt verdifulle. Tilskudd utmåles per dekar.
	Økt bruk og vern av bevaringsverdige husdyraser som en viktig del av landbrukets genetiske ressurser.	Bevaringsverdige saueraser	Tiltaket består i å holde bevaringsverdige raser av sau, dvs. dyr som står på Norsk genressurssenter sin liste over bevaringsverdige saueraser. Tiltaket gjelder for sauer og værer. Krav til raserenhet, og at dyra skal være registrert i sauekontrollen. Tilskudd utmåles per dyr.
Kulturmiljøer og kulturminner	Ivareta viktige kulturlandskapsverdier og tradisjoner knyttet til seterbruket og helhetlige setermiljøer forankret i lokal tradisjon	Drift av enkeltseter med melkeproduksjon	Tiltaket innebærer et tilskudd for seter med melkeproduksjon. Minstekrav til oppholdstid er fire uker. Det vil også være mulig å søke tilskudd for drift av flere setre. Tilskudd utmåles per seter.
	Ivareta og synliggjøre landbrukets kulturminner og kulturmiljøer	Drift av fellesseter med melkeproduksjon	Tiltaket innebærer et tilskudd for fellesseter med melkeproduksjon. Tilskuddet fordeles mellom deltakerne i samsvar med deres andel (kan i tillegg søke om enkeltseter). Minstekrav til oppholdstid er 4 uker. Tilskudd utmåles som en andel per seter.
		Skjøtsel av setervoller og seterlandskap	Tiltaket er et arealtilskudd for beite eller slått av setervoller og seterlandskap, og kan gis for inntil 30 daa jordbruksareal pr. seter. Skjøtselen kan foregå på setre med eller uten melkeproduksjon. Tilskudd utmåles per dekar.
		Skjøtsel av automatisk freda kulturminner	Tiltaket består i skjøtsel av gravminner (eks. gravhaug/gravrøys), gravfelt (flere gravminner som utgjør et større område) eller andre utvalgte automatisk freda kulturminner. Andre utvalgte automatisk freda kulturminner er i denne sammenheng tufter, bautasteiner/steinringer, helle-ristninger/skålgroper, åkerreiner eller steinsettinger. For gravminner utmåles tilskuddet per stk., for gravfelt og andre automatisk freda kulturminner utmåles tilskuddet pr. dekar.
Avrenning til vassdrag	Redusere erosjon og avrenning fra jordbruksarealer	Utsatt jordarbeiding	Tiltaket innebærer å avstå fra jordarbeiding om høsten, slik at åkeren overvintrer i stubb og derved beskytter mot erosjon. Tiltaket er aktuelt i korn og annet frø til modning hvor innhøstingen etterlater en stubbåker. Tilskudd utmåles per dekar. Det benyttes fire erosjonsklasser (liten, middels, stor og svært stor).
	Bidra til at alle vannforekomster i jordbruksdominerte områder har god økologisk tilstand innen 2021.	Grasdekte vannveier og grasdekte vegetasjonssoner	Tiltaket innebærer et plantedekke i dråg der det forekommer konsentrert overflateavrenning, ei vegetasjonssone (grassone) langs vassdrag eller kanaler for å hindre avrenning eller grasdekte vegetasjonssoner (striper) på tvers av fallet. Tilskudd utmåles pr. løpemeter.
		Vedlikehold av fangdammer og gårdsdammer	Tiltaket innebærer skjøtsel og vedlikehold av fangdammer for å hindre gjengroing og for at de skal være effektive som rensetiltak. Tiltaket gjelder også for å hindre gjengroing i andre gårdsdammer (bl.a. for biologisk mangfold). Tilskudd utmåles per dekar damareal/våtmarksfilter som renskes ved fjerning av sedimenter.

Miljøtema	Mål	Tiltak / Tilskuddsordning	Beskrivelse av tiltaket
Utslipp til luft	Redusere utslippene av klimagasser til luft. Bedra utnyttelse av næringsstoffer i husdyrgjødsel. Redusere utslippet av lystgass og ammoniakk.	Miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel	Tiltaket dreier seg om at mest mulig av gjødselbeholdningen (bløt- og tørrgjødsel) skal spres om våren eller i vekstsesongen. Ved spredning på åpenåker skal gjødsel harves/pløyes ned raskt og senest innen 2 timer etter spredning. Spredning på eng, frøeng eller høstkorn må skje innen 1. august. Det kan gis tilskudd for bruk av tilførselsslanger (fra lager til spredde) som et tillegg til de to øvrige tiltakene. Tilskudd utmåles per dekar.
Plantevernmidler	Redusere faren for utlekking av plantevernmidler til vann og vassdrag	Ugrasharving og hypping/radrensing	Tiltaket innebærer utgrasharving i korn og annet frø til modning for å redusere bruken av plantevernmidler. Tiltaket gjøres gjeldende for hele fylket, og utmåles per dekar.

KAROLINE F. VOLD

4 Sammenhengen mellom RMP og SMIL

RMP-midlene i jordbruksavtalen har et bredt nedslagsfelt og skal møte miljøutfordringer i det enkelte fylke og region. Virkemidlene er innrettet som årlig godtgjøring for spesifisert drift og skjøtsel, hvor innsatsen gjentas med jevne mellomrom (ofte årlig). SMIL-midlene gis som engangsbeløp, til investeringer og istandsetting, og er målrettet til behovene på den enkelte landbrukseiendom.

Tilskudd over Regionalt miljøprogram er rettighetsbasert, dvs. hvis kriteriene for tilskudd oppfylles, så er søker berettiget tilskudd. Tilskudd over SMIL-ordningen tildeles etter en konkret vurdering der de enkelte tiltak prioriteres opp mot hverandre. Det er kommunene som har vedtaksmyndighet for både *Tilskudd til generelle miljøtiltak for jordbruket i Hedmark* og *Tilskudd til spesielle miljøtiltak i jordbruket*.

Regionalt bygdeutviklingsprogram (RBU) og herunder Regionalt miljøprogram (RMP) gir en oversikt over status og utfordringer for miljøtilstanden i jordbruket i Hedmark, og har ordninger for å imøtekomme disse utfordringene. Kommunene skal utarbeide lokale tiltaksstrategier og prioriteringer for tildeling av SMIL-midlene. Tiltaksstrategiene i kommunene skal kobles opp mot definerte utfordringer og prioriteringer i RMP, men være enda bedre innrettet mot miljøutfordringene i den enkelte kommune. Samtidig er enkelte tiltak i Regionalt miljøprogram ment å skulle bidra til jevnlig skjøtsel der kommunene har innvilget SMIL-midler til førstegangs miljøinvesteringer. At et tiltak har fått innvilget SMIL-midler gir imidlertid ikke automatiske rettigheter i RMP.

Det er mange eksempler på koblinger mellom de to ordningene. Disse koblingene har blitt styrket ytterligere gjennom rulleringen ved innføringen av nye ordninger bl.a. ordningen for vedlikehold av dammer. I tillegg vil flere av ordningene som videreføres fra tidligere ha en slik funksjon, spesielt ordningene med kulturlandskapsformål.

På andre områder er det eksempler på at det ikke er noen spesiell sammenheng mellom RMP og SMIL. Tilskudd til vedlikehold av turstier har vært vurdert for RMP-tilskudd, men er ikke prioritert. Det legges ned en stor frivillig innsats for skjøtsel av turstier, organisert blant annet gjennom Den norske turistforeningen, lokale velforeninger, idrettslag og lignende. Ferdselstiltak har en stor målgruppe, og mange interessenter som kan være med å gjøre en innstas for fellesskapet. Det er viktig å støtte opp under dette, og ikke undergrave dette med tilskudd slik at den enkelte grunneier blir sittende alene med ansvaret for skjøtsel av et tiltak som i stor grad benyttes av allmennheten. At turstier omfatter mange ulike grunneiere og brukerinteresser kompliserer også en RMP-ordning som kun vil være rettet mot aktive landbruksforetak.

Det er gjennom Regionalt miljøprogram foretatt en rekke utvelgelser, registreringer og prioriteringer av områder (eks. spesielt verdifulle innmarksbeiter, kulturminner og kulturmiljøer). Denne utvelgelsen gir et viktig grunnlag for kommunene i prioritering av SMIL.

Fordeling av SMIL –midler til kommunene

Kommunene vedtok i 2009 nye tiltaksstrategier for perioden 2010–2013. Rulleringen av kommunenes tiltaksstrategier er lagt opp slik at disse kommer året etter rulleringen av Regionalt miljøprogram. Dette for å sikre en helhetlig forvaltning av miljøvirkemidlene. Foredlingen av midler til kommunene baseres på behovsinnmeldinger fra kommunene, omfang av jordbruksvirksomhet, aktivitet og opplysninger om størrelsen på ansvar (midler som kommune har inndratt fra tidligere år og tiltak med overskredet arbeidsfrist). 60 prosent av rammen til kommunene fordeles på bakgrunn av et sett med objektive kriterier, og de resterende 40 prosent av midlene blir fordelt på bakgrunn av kommunenes tiltaksstrategier (subjektive kriterier).

Følgende objektive kriterier benyttes i beregningene:

- Jordbruksareal i drift (fulldyrka, overflatedyrka og innmarksbeite) 30 prosent
- Antall driftsenheter (ant. søkere om produksjonstilskudd) 40 prosent
- Innmarksbeiteareal (ant. dekar) 15 prosent
- Dyr på utmarksbeite (antall dyr) 15 prosent

SMIL-midlene fordeles til kommunene gjennom eget tildelingsbrev innen 1. mars hvert år.

KRISTIN Ø. BRYHN

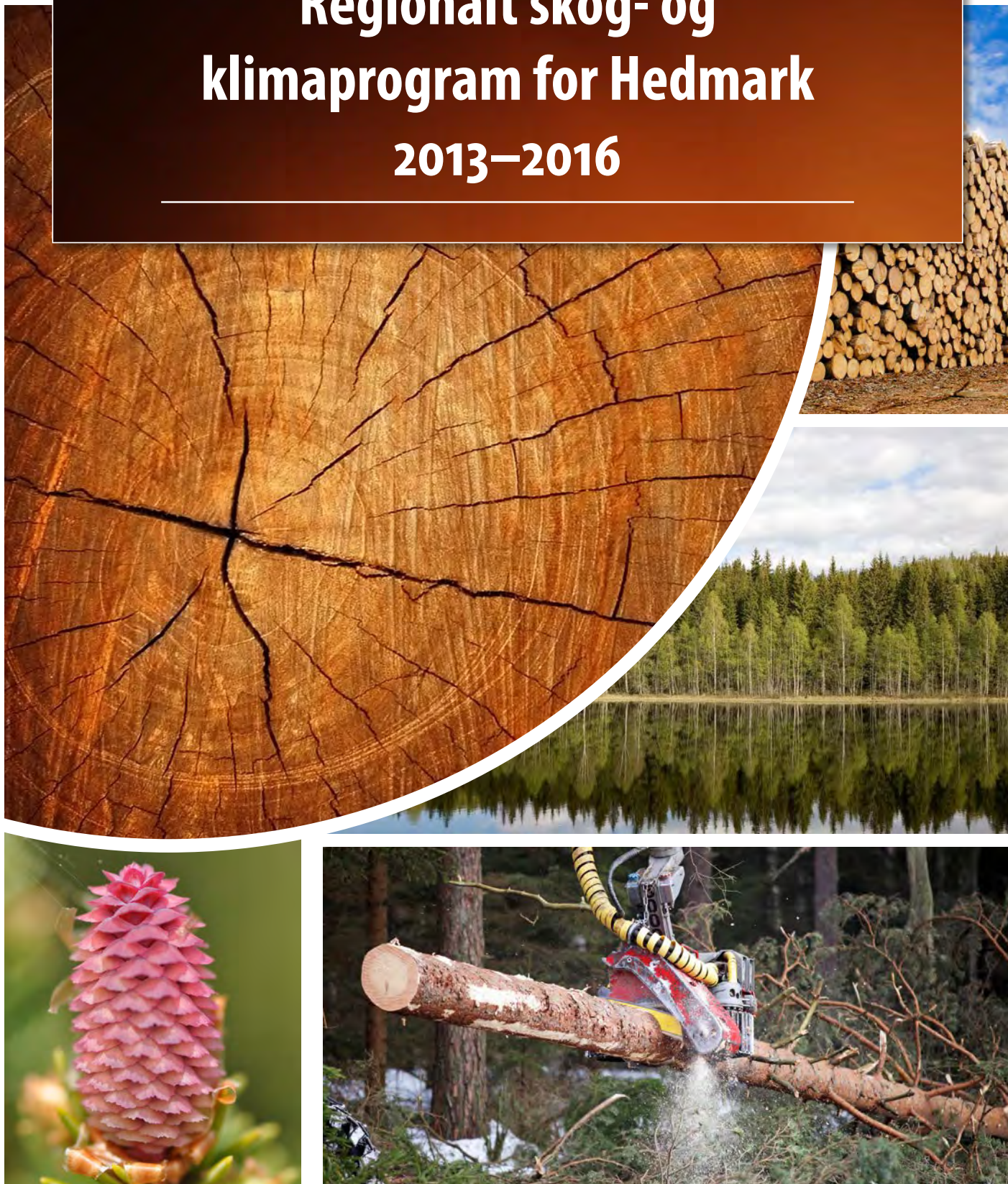

Fylkesmannen i Hedmark

Regionalt bygdeutviklingsprogram for Hedmark (RBU), 2013–2016

Regionalt skog- og klimaprogram for Hedmark 2013–2016

SHUTTERSTOCK, KRISTIN Ø. BRYHN, COLOURBOX

Innhold

Regionalt skog- og klimaprogram for Hedmark, 2013–2016

1 Satsingsområder, mål og tiltak	4
1.1 Skogproduksjon	6
1.1.1 Volum- og kvalitetsproduksjon	6
1.1.2 Skogbruksplanlegging	7
1.2 Transport	8
1.2.1 Skogsbilveger	8
1.3 Rekruttering og kompetanse	9
1.3.1 Rekruttering - Velg Skog	9
1.3.2 Kompetanse - ØK-prosjektet	9
1.4 Klima og miljø	9
1.4.1 Skogbrukets klimabidrag	9
1.4.2 Skogbrukets miljøansvar	10
2 Kriterier for virkemidlene i RSK	11
2.1 Tilskudd til skogbruksplanlegging med miljøregistreringer	11
2.2 Tilskudd til vegbygging/Tilskudd til drift med taubane, hest o.a.	12
2.3 Nærings- og miljøtilskudd i skogbruket (NMSK)	14
2.4 Rentemidler	15

Regionalt skog- og klimaprogram for Hedmark 2013–2016

Hedmark skal ha et livskraftig og attraktivt landbruk av høy kvalitet som bidrar til økt produksjon, vekst og utvikling i hele fylket.

Regionalt skog og klimaprogram (RSK) er en oppfølging av den nasjonale landbrukspolitikken og et delprogram i Regionalt bygdeutviklingsprogram (RBU). Programmet er forankret i Strategi for skog og tresektoren i Hedmark og Oppland 2013–2016.

RUNA E SKVRUD

1 Satsingsområder, mål og tiltak

Ny Strategi for skog- og tresektoren i Hedmark og Oppland 2013-2016 ble vedtatt av de to Fylkestingene i desember 2012. Hovedmålet for strategien er:

Skogen og de skogbaserte næringene skal gi økt verdiskaping i Innlandet, og bidra til å løse viktige samfunnsoppgaver innen miljø- og klima.

Skog- og trenæringene har vært delaktig i utformingen av strategien og ambisjonene er offensive og fremtidsrettede. I følge strategien skal innlandet

- Bli ledende på bruk av tre
- Være ledende på utvikling og bruk av skogbasert bioenergi
- Øke den langsiktige produksjonen og utnyttelsen av skogsråstoffet
- Redusere skogbrukets og skogindustriens transportkostnader
- Ha den beste kompetansen som grunnlag for utvikling i skog- og tresektoren
- Bidra til å nå nasjonale klimamål
- Basere sin virksomhet på et bærekraftig skogbruk og ta vare på miljøverdiene

RSK følger opp satsingsområdene i Skog- og trestrategien og har følgende hovedmål:

Gjennom et aktivt og bærekraftig skogbruk bidra til økt produksjon, verdiskaping og positiv klimagevinst.

SHUTTERSTOCK

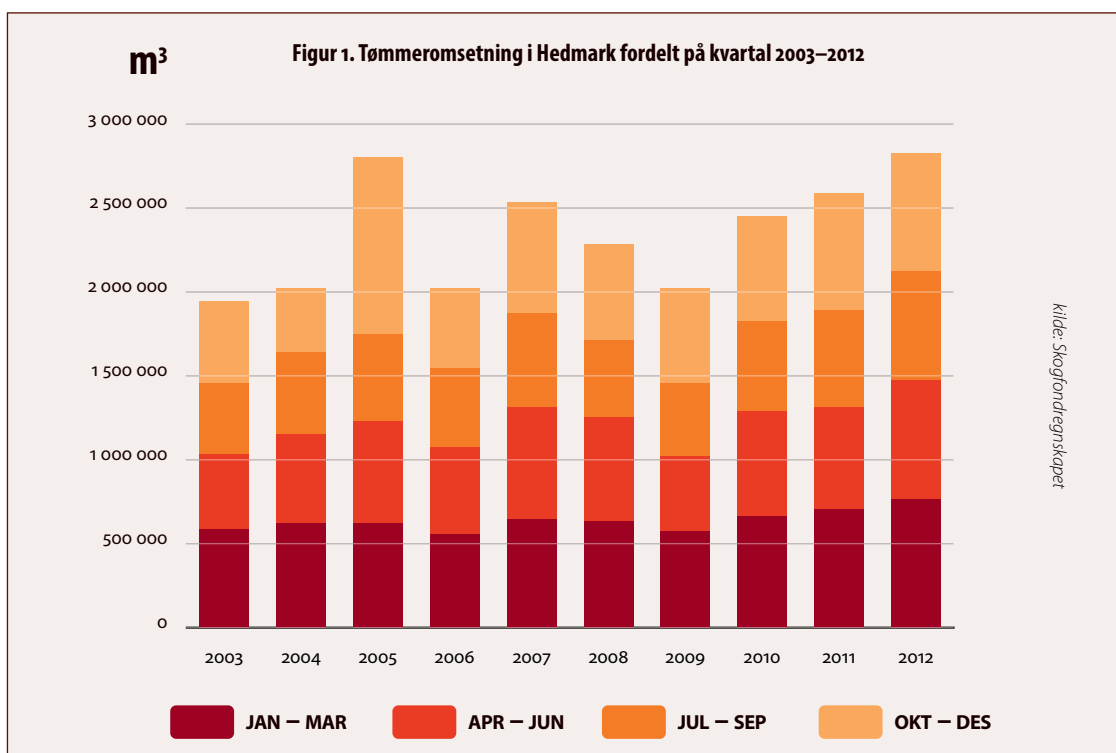

Temaområder	Mål	Tiltak
SKOGPRODUKSJON		
Volum- og kvalitetsproduksjon	Den langsiktige produksjonen og utnyttelsen av skogsråstoffet skal øke for å møte framtidig etterspørsel	Tilskudd til skogkultur (Forskrift om tilskudd til nærings- og miljøtiltak i skogbruket – NMSK) Bruk av rentemidler til prosjekter (Forskrift om skogfond og annet)
Skogbruksplanlegging	Bidra til at skogeierne har oversikt over egne ressurser, og har et planleggingsverktøy, for å utnytte skogens potensial på en miljømessig riktig måte	Tilskudd til skogbruksplanlegging med miljøregistreringer
TRANSPORT		
Skogsbilveger	Redusere skogbrukets transportkostnader. Øke investeringer i skogsvegnettet, spesielt vedlikehold av eksisterende vegnett og ombygging av skogsbilvegnettets hovedveger til standard som tåler helårsbruk.	Tilskudd til veibygging (NMSK) Tilskudd til med taubane, hest og annet (NMSK)
REKRUTTERING OG KOMPETANSE		
Rekruttering	Sikre rekruttering til skog- og trebaserte næringer gjennom målrettede tiltak og prosjekter tilpasset næringens behov. Sikre framtidsrettede og kvalitativt gode studietilbud i Innlandet.	Forskrift om skogfond og annet - bruk av rentemidler til prosjektet "Velg Skog"
Kompetanse	Vedlikeholde og utvikle kompetansen og øke den operative kapasiteten. Bidra til at skogeierne har tilgang til et aktivt og kompetent veiledningsapparat.	Tilskudd til ØK-prosjektet (NMSK)
KLIMA OG MILJØ		
Skogbrukets klimabidrag	Øke produksjonen og bruken av biomasse fra skogen. Utnyttelse av skogressursene skal bidra til å nå nasjonale klimamål.	Tilskudd til skogkultur (NMSK) Tilskudd til utdrift av skogsvirke til bioenergi og tilskudd til andre tiltak i skogbruket (NMSK)
Skogbrukets miljøansvar	Utvikle og vedlikeholde kompetanse om hvordan miljøhensyn kan ivaretas i skogbruket.	Tilskudd til skogbruksplanlegging med miljøregistreringer Tilskudd til miljøtiltak i skog (NMSK)

1.1 Skogproduksjon

1.1.1 Volum- og kvalitetsproduksjon

Innlandet har råstoff, treindustri og kompetanse, og det er mulig å øke produksjonen og foredlingen av skogsråstoff i regionen for å oppnå høyere verdiskaping. Ved en høyere ressursutnyttelse på vanskelig tilgjengelige arealer og på mindre eiendommer, og i form av mer tynningshogster er det mulig å øke avvirkningen med 1 mill. m³ utover dagens 3,3 mill. m³. Norsk Institutt for Skog og Landskap (nå Skog og Landskap) har i sin rapport «Muligheter og aktuelle strategier for økt avvirkning» fra 2006 pekt på strategier i forhold til å stimulere til økt avvirkning

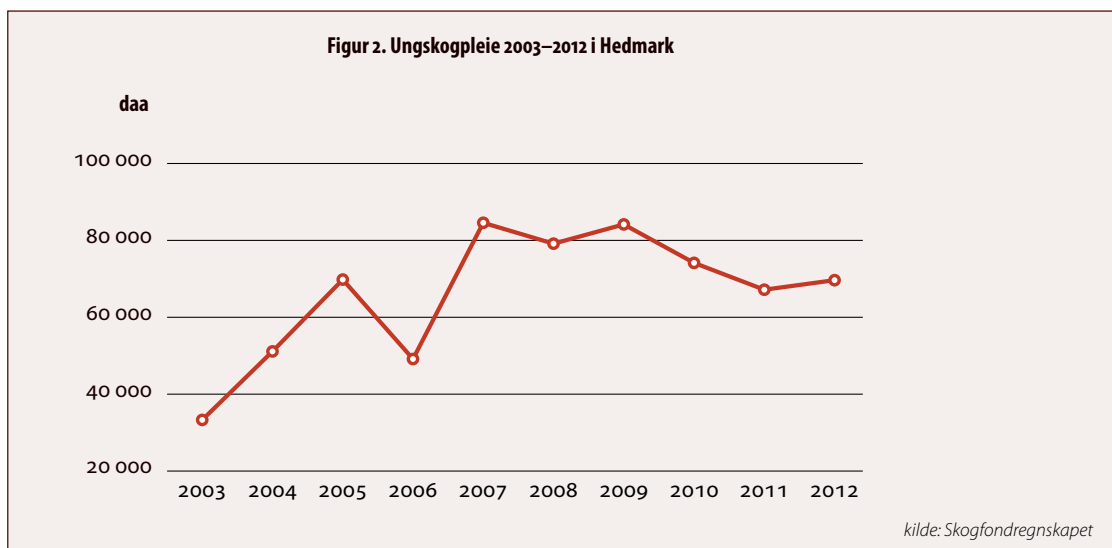

Figur 1 viser tømmeromsetning i Hedmark. Dagens investeringer i skogkultur må økes dersom en også i framtida skal ha et høyt avvirkningsnivå. Investeringer i økt tilvekst forutsetter langsiktige rammebetingelser som gjør dette interessant. Ordningen med skogfond er sentral for å få til dette og kan brukes enda mer aktivt av skogeierne enn i dag. Den private og offentlige veiledningstjenesten har en viktig rolle for å øke kunnskapen om og bruken av skogfond.

Klimaendringer gir også utfordringer i forhold til skogforvaltningen. Valg av plantemateriale og skogbehandling vil være sentrale utfordringer i forhold til å utnytte skogens produksjonspotensial og hindre skader på skog. I tillegg til faren for klimarelaterte skader har betydelige arealer uakseptable beiteskader på ungskog på grunn av en stor elgstamme.

God ungskogpleie er viktig for framtidig tømmerkvalitet. Figur 2 viser omfanget av ungskogpleie i Hedmark 2003–2012. Målsettingen er et ungskogpleienivå på rundt 100 000 dekar per år.

For å sikre en aktiv forvaltning av skogressursene er næringas eget veiledningsapparat sentralt. Et kompetent og tilgjengelig myndighets- og veiledningsapparat på kommune og fylkesnivå er også viktig.

1.1.2 Skogbruksplanlegging

Skogbruksplaner er et grunnleggende virkemiddel for å fremme et bærekraftig skogbruk og aktiv utnytting av skog- og utmarksressursene både på kort og lang sikt, og slik at biologisk mangfold, landskap, friluftsliv og kulturminner i skogen blir ivaretatt og videreutviklet.

Tilskudd til skogbruksplanlegging med miljøregistreringer omfatter utarbeiding av skogbruksplaner og ressuroversikter, og registrering av skog- og miljøinformasjon i denne forbindelse.

Tilskudd kan gis til alle skogeiere som har mer enn 10 daa produktiv skog. Grensen på 10 daa kan fravikes hvis søknaden gjelder et tiltak i samarbeid mellom flere eiendommer.

TORE HOLAKER

1.2 Transport

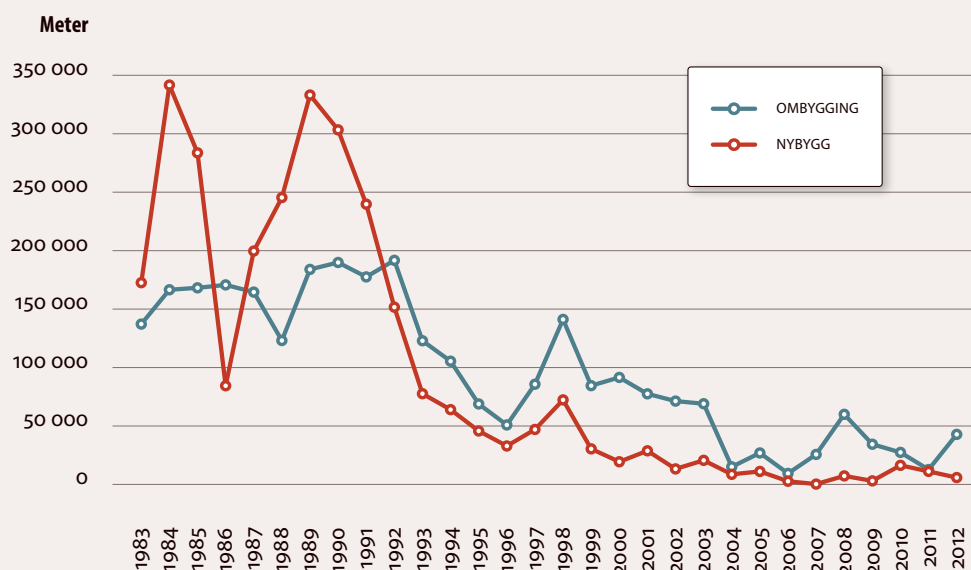
Kostnadseffektiv transport er en sentral forutsetning for økt verdiskaping innen skog- og tresektoren.

1.2.1 Skogsbilveger

Skogsbilvegnettet i Hedmark er stort sett godt utbygd, men det vil fortsatt være behov for nybygging som supplement til eksisterende vegnett. Figur 3 viser utviklingen og omfanget av nybygging og ombygging av skogsbilveger i Hedmark.

Ressursene bør rettes mot økt satsing på vedlikehold og ombygging av veger. Flaskehalser slik som bruer og stedvis dårlig standard på kommunale og fylkeskommunale veier samt deler av riksveinettet begrenser mulighetene for kostnads- og miljøeffektiv transport. Gjeldende regler for vogntogstørrelse, i form av lengde og totalvekt, er en utfordring for tømmertransporten.

Figur 3. Antall meter nybygd og ombygd skogsbilveg 1983–2012

kilde: Skogfondregnskapet

1.3 Rekruttering og kompetanse

Landbruket i Hedmark har utfordringer med rekrutteringen, og synkende interesse for utdanning innen primærnæringene. Skogbruket er avhengig av å ha et velfungerende entreprenørapparat. Det er en utfordring med en økende andel skogeiere uten skogfaglig kompetanse og uten et aktivt forhold til skogressursene. I tillegg er det en økende gjennomsnittsalder både blant private skogeiere/-forvaltere og innen offentlig forvaltning.

I et marked der ungdommen har mange valgmuligheter er det viktig med omdømmebygging for å gjøre skog- og trenæringen mer interessant som karriereveg. Det må skapes attraktive utdanningsløp tilpasset næringas behov. Sikring av arbeidsmuligheter etter endt utdanning er viktig. Det er også en utfordring for sektoren som helhet å bli mer attraktiv for kvinner.

1.3.1 Rekruttering - Velg Skog

Prosjektet «VELG SKOG» ble opprettet i Hedmark i mars 2009, og ledes av Skogselskapet i Hedmark. Prosjektet eies av Fylkesmennene og fylkeskommunene i Hedmark og Oppland. Bakgrunnen for prosjektet er at rekrutteringen til utdanninger innen skognæringen er for lav i forhold til behovet. Det er derfor nødvendig å øke søkerantallet til aktuelle utdanningsinstitusjoner gjennom aktive og målrettede tiltak. Prosjektet er forankret i Strategi for skog- og tresektoren i Hedmark og Oppland 2008-2011. Fra 2012 er prosjektet utvidet til å gjelde Hedmark, Oppland, Oslo, Akershus og Østfold. Støtte til prosjektet gis blant annet gjennom BU-midler, og noe gjennom fylkesinntrukne rentemidler.

1.3.2 Kompetanse - ØK-prosjektet

ØK-prosjektet er et samarbeidsprosjekt mellom næringa, kommunene og Fylkesmannen.

Prosjektet startet i 2011 og kan deles inn i 2 delprosjekter:

1. Kompetansetiltak for sesongarbeidskraft. Består av kursing av skogkulturledere og deltagere i skogkulturgjenger.
2. Økt kapasitet for å administrere skogkulturaktivitet med sesongarbeidskraft. Dette ble gitt som økonomisk støtte, dels som et kronebeløp pr skogeierbesøk, og dels på grunnlag av utført skogkulturarbeid.

Prosjektet evalueres fortløpende av aktørene, og endres etter ønsker og behov, og i tråd med måloppnåelse og resultater. Prosjektet er finansiert gjennom NMSK-midler.

1.4 Klima og miljø

Skogen og skogbasert virksomhet danner historisk sett grunnlag for stor nasjonal verdiskaping. I tillegg er skogen viktig for bevaring av biologisk mangfold, som arena for friluftsliv og rekreasjon og ikke minst for opptak og binding av CO₂ som et bidrag til løsning av klimautfordringene.

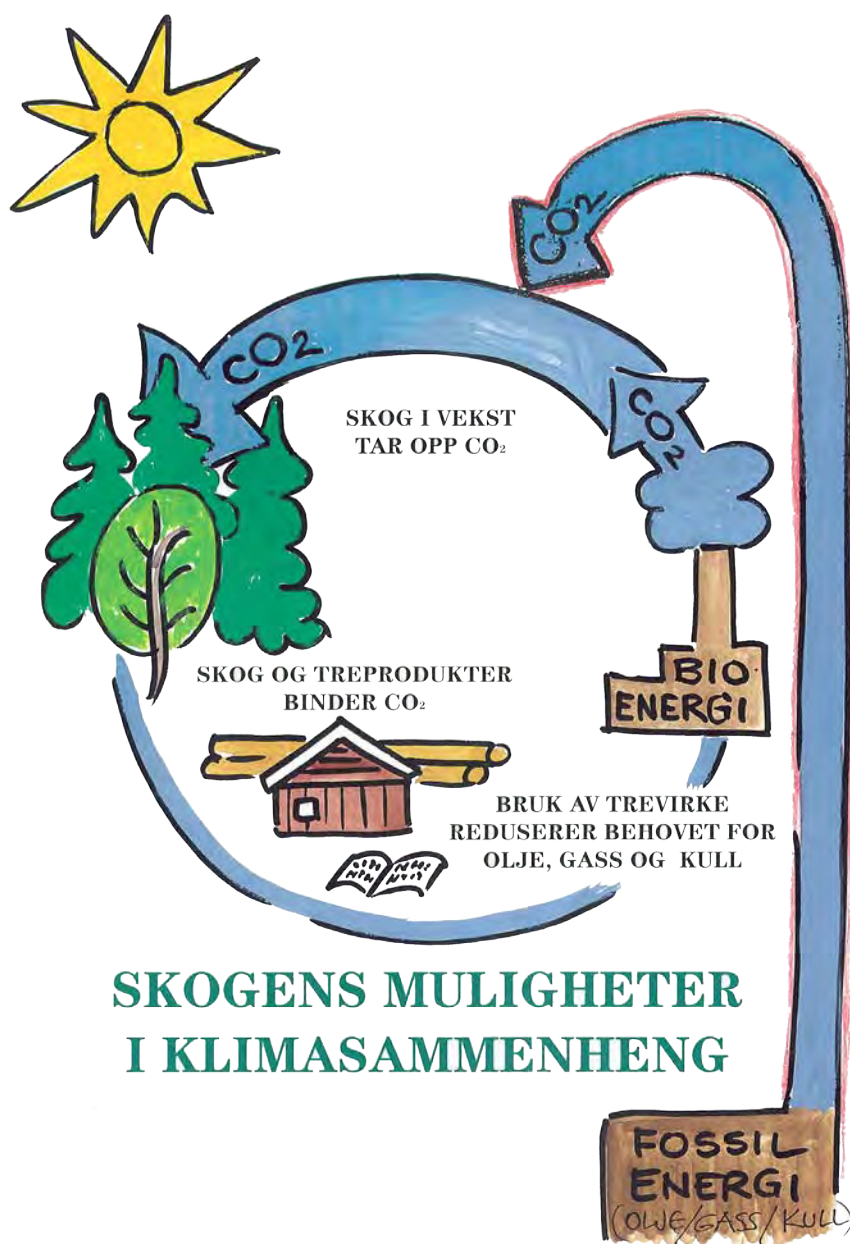
1.4.1 Skogbrukets klimabidrag

Skogen har i dag en viktig rolle i klimasammenheng gjennom opptak og lagring av CO₂. På nasjonal basis tar skogen opp omlag halvparten av våre samlede årlige utslipp av klimagasser, og det er et stort potensial i å øke denne andelen gjennom en langsiktig bærekraftig forvaltning av skogen. Det er et nasjonalt mål, med bakgrunn i internasjonale klimaforhandlinger og i skogens rolle for binding av karbon, å føre en aktiv skogpolitikk som øker skogens karbonlager. Samtidig som det bygges opp karbonlagre i stående skog skal skogressursene brukes til å produsere mer fornybar energi, klimavennlige byggematerialer og nye videreforedlete produkter.

Skogbrukets klimafordrinn bør i sterkere grad framheves som en markedsfordel og gjennom det styrke skogproduktene posisjon i forhold til valg av byggematerialer og energiløsninger. Tilskudd til skogkultur støtter opp om en aktiv skogskjøtsel. Tilskudd til utdrift av skogsvirke til bioenergi og tilskudd til andre tiltak i skogbruket støtter opp om økt produksjon og bruk av biomasse fra skogen.

1.4.2 Skogbrukets miljøansvar

Skogeier skal, i henhold til skogbruksloven, ha oversikt over miljøverdiene i egen skog. Dette gjøres gjennom egne miljøregistreringer. Utvalgte områder får restriksjoner i forhold til avvirkning. I Hedmark er 89 prosent av den produktive skogen miljøregistrert, og det resterende arealet vil være det i løpet av få år. Arealene som har fått restriksjoner etter miljøregistreringene utgjør i Hedmark 1,2 prosent av det produktive skogarealet (Biologisk viktige områder – BVO). Gjennom NMSK ordningen er det mulig å stimulere til langsiktig bevaring av BVO-områder.

2 Kriterier for virkemidlene i RSK

Virkemidlene i RSK styres etter gjeldende forskrifter, vedtatte strategier og målsettinger. Behovet for og prioriteringen av midler for de ulike ordningene drøftes årlig med kommunene og næringa.

2.1 Tilskudd til skogbruksplanlegging med miljøregistreringer

Ordningen er styrt gjennom *Forskrift om tilskudd til skogbruksplanlegging med miljøregistreringer 2004-02-04 nr 449* og tilhørende *Rundskriv om tilskudd til skogbruksplanlegging med miljøregistrering nr. 2010/011* fra Statens landbruksforvaltning (SLF).

Formålet med tilskuddsordningen er å stimulere skogbruksplanlegging som et grunnleggende virkemiddel for å fremme et bærekraftig skogbruk med aktiv næringsmessig utnyttning av skog- og utmarksressursene på kort og lang sikt, og slik at biologisk mangfold, landskap, friluftsliv og kulturminner i skogen blir ivaretatt og videreutviklet.

Tilskuddsordningen omfatter utarbeiding av skogbruksplaner og ressursoversikter, samt registrering av skog- og miljøinformasjon. Tilskudd kan gis til alle skogeiere som har mer enn 10 daa produktiv skog. Grensen på 10 daa kan fravikes hvis søknaden gjelder et tiltak i samarbeid mellom flere eiendommer.

Nye prosjekter igangsettes i samarbeid mellom kommunene og Fylkesmannen. Prosjektene rulleres etter behov og ut i fra når et område sist ble taksert. Fylkesmannen har oversikt over tidspunkt for siste taksering for hele fylket. Miljøregistrering er et krav i forbindelse med skogbruksplanlegging, og hele fylket har nå fått tilbud om dette.

Fylkesmannen fastsetter tilskuddssatser, og må i denne sammenheng vurdere arealkostnader og tilskuddsandel i forhold til en effektiv virkemiddelbruk. Fylkesmannen kan gi særskilte tilskudd til skogeiere som samarbeider om konkrete tiltak over eiendomsgrensene. Planene skal være i samsvar med § 6 i forskriften, og skal på forhånd være godkjent av Fylkesmannen.

Bruk av tilskuddsmidler forutsetter at Fylkesmannen – i forbindelse med utarbeiding av hovedplan for skogbruksplanlegging i fylket, jf. § 9 – har godkjent at taksten kan inngå i hovedplanen.

Det kan gis inntil 50 prosent tilskudd til skogeier til dekning av deltakelse på kurs i utarbeiding og bruk av skogbruksplan/ressursoversikt. Kursopplegget skal være godkjent av Fylkesmannen.

Tabell 1. Skogbruksplanlegging og miljøregistreringer hvor det er søkt om tilskudd 2009–2012.

Kilde: Skogfondsregnskapet

Skogbruksplanlegging og miljøregistreringer hvor det er søkt om tilskudd 2009–2012				
	Antall	Produktivt areal (daa)	Kostnad (kr)	Tilskudd (kr)
Sum 2012	903	1 658 582	15 357 966	6 050 475
Sum 2011	365	967 176	8 772 762	3 497 989
Sum 2010	604	1 373 968	12 619 271	4 199 216
Sum 2009	59	78 891	598 601	239 441

2.2 Tilskudd til vegbygging/Tilskudd til drift med taubane, hest o.a.

Infrastruktur, herunder skogsveger, er et prioritert område i strategien for skog- og tresektoren i Hedmark og Oppland. Tildeling av tilskudd styres iht. *Forskrift om tilskudd til nærings- og miljøtiltak i skogbruket 2004-02-04 nr 447*.

Formålet med tilskudd til nærings- og miljøtiltak i skogbruket er at det ut fra regionale og lokale prioriteringer blir stimulert til økt verdiskaping i skogbruket, samtidig som miljøverdier knyttet til biologisk mangfold, landskap, friluftsliv og kulturminner i skogen blir ivarettatt og videreutviklet.

Vedtak om tildeling av tilskudd etter §§ 5, 7 og 8, 1. ledd fattes av Fylkesmannen, og vedtak om tildeling av tilskudd etter §§ 4, 6 og 8, siste ledd fattes av kommunen.

Det skal fastsettes overordnede retningslinjer for prioritering av søknader. Slike retningslinjer skal utarbeides i dialog mellom Fylkesmannen, kommunene og næringsorganisasjonene i skogbruket lokalt.

Det kan settes vilkår for utbetaling av tilskudd til det enkelte tiltak, jf. også §§ 5 - 7. Vilkårene må være i samsvar med tiltakenes formål. Ved fellestiltak skal det foreligge en skriftlig avtale mellom deltakerne om fordeling av kostnader og ansvar i forbindelse med tiltakets gjennomføring, og eventuelle vilkår som blir knyttet til senere oppfølging og vedlikehold.

Det kan gis tilskudd til utdrift av skogsvirke med taubane, hest o.a.

Tilskudd kan bare gis der det er foretatt registrering av miljøkvaliteter i området. I områder der det ikke er foretatt ordinære miljøregistreringer, skal det stilles krav om gjennomføring av de føre-var-tiltak som er nedfelt i Norsk PEFC skogstandard (tidligere Levende Skog).

Fra 1. januar 2007 ble vedtaksmyndigheten for tilskudd til vegbygging og tilskudd til drift med taubane, hest o.a. flyttet fra kommunen til Fylkesmannen. Fylkesmannen vedtok overordnede retningslinjer for prioritering av søknader 29. april 2011. Kommunens ansvar for prioritering av tiltak, oppfølging av veganlegg gjennom anleggsperioden og kontroll er videreført.

Retningslinjer som legges til grunn for prioritering av søknader i Hedmark fylke

Generelt

Tilskudd til skogsveger prioriteres foran tilskudd til drift i bratt terreng og drift med hest.

Skogsveger

Innkomne søknader om tilskudd vurderes ut fra følgende prioriteringsliste:

1. Ombygging av hovedveger til vegklasse 2 eller 3.
2. Velteplasser/avkjøringer langs offentlig veg. Slike tiltak skal skje i samarbeid med vegmyndigheten.
3. Ombygging og nybygging av bilveger som ikke kommer inn under pkt. 1.
4. Vinterbilveger over myr og korte strekninger over/gjennom morenerygger.
5. Traktorveger.

Med hovedveger menes veger som har et stort dekningsområde. Det kan være en hovedveg alene, eller en hovedveg som fanger opp flere sideveger. Fellestiltak prioriteres. Det gis kun unntaksvis og etter nærmere vurdering tilskudd til vegklasse 7 – tung traktorveg i region Nord-Østerdal og Engerdal kommune.

Nedre kostnadsgrense for tilskudd er kr. 25 000.

Tilskuddsprosent: Det kan gis et tilskudd på inntil 40 prosent.

Søknadsfrist: **1. mars og 1. oktober.** Skogeier sender søknad om tilskudd til kommunen.
1. april og 1. november. Kommunen oversender søknadene til Fylkesmannen for endelig behandling.

Utbetaling: Siste frist for innsending av regnskapssammendrag til Fylkesmannen for utbetaling inneværende år følger rutiner for skogfondsregnskapet.

Søknadsskjema SLF 903 B skal benyttes og sendes kommunen. Søknaden vurderes av kommunen og oversendes med vedlegg til Fylkesmannen for endelig behandling. Kopi av søknad og vedtak etter forskrift om planlegging og godkjenning av veger for landbruksformål skal legges ved eller være sendt Fylkesmannen på forhånd. Kommunen har ansvar for prioritering av søknader i sin kommune ut fra de fastsatte retningslinjene. Kommunen har ansvar for oppfølging av veganlegg gjennom anleggsperioden, blant annet for å følge opp at de vilkår som er satt i forskriften og vedtaksbrev følges. Videre har kommunen også ansvar for kontroll av veganleggene, herunder sluttkontroll og vedlikeholdskontroll.

Drift i bratt terreng

Det kan gis tilskudd til drift med taubane, helikopterdrift o.a. i bratt terreng. Det gis ikke tilskudd til traktorvegdrifter. Tilskudd kan gis der lengden på lia som hovedregel er over 75 meter og hellingen over 40 pst. Jf. Forskrift om tilskudd til nærings- og miljøtiltak i skogbruket kan tilskudd bare gis der det er foretatt registreringer av miljøkvaliteter i området. I områder der det ikke er foretatt ordinære miljøregistreringer, skal det stilles krav om gjennomføring av de føre-var-tiltak som er nedfelt i Norsk PEFC skogstandard (tidligere Levende Skog standarden). Drifter i bratt terreng som det søkes tilskudd til skal være vurdert og prioritert av kommunen på forhånd. Søknadsskjema utarbeidet av Fylkesmannen i Hedmark skal benyttes. Dette skjemaet påført kommunens vurdering og prioritering sendes Fylkesmannen i samsvar med gjeldende frister, jf nedenfor. Fylkesmannen fatter vedtak om bevilgning. Etter at driften er gjennomført skal det meldes til kommunen på skjema utarbeidet av Fylkesmannen i Hedmark. Meldingen vurderes av kommunene og oversendes Fylkesmannen som utbetaler tilskudd til søker etter anmodning fra kommunen. Fylkesmannen kan ved spesielle forhold fravike kravene ovenfor.

Drift i bratt terreng

(Det gis ikke tilskudd til hogstmaskindrifter i bratt terreng)

- Tilskuddssats: Inntil 80 kr/m³ begrenset oppad til 1200 kr/daa.
Ved stor søknadsmengde kan Fylkesmannen justere tilskuddssatsen.
- Søknadsfrist: **1. mars og 1. oktober.** Skogeier sender søknad om tilskudd til kommunen.
1. april og 1. november. Kommunen oversender søknadene til Fylkesmannen for endelig behandling.
- Utbetaling: Siste frist for innsending av regnskapssammendrag til Fylkesmannen for utbetaling inneværende år, følger rutiner for skogfondsregnskapet.

Drift med hest

- Tilskuddssats: 30 kr/m³
- Søknadsfrist: Det er ingen søknadsfrist. Søknad skrives på skjema SLF-916 N.
- Utbetaling: Siste frist for innsending av regnskapssammendrag til Fylkesmannen for utbetaling inneværende år følger rutiner for skogfondsregnskapet.

2.3 Nærings- og miljøtilskudd i skogbruket (NMSK)

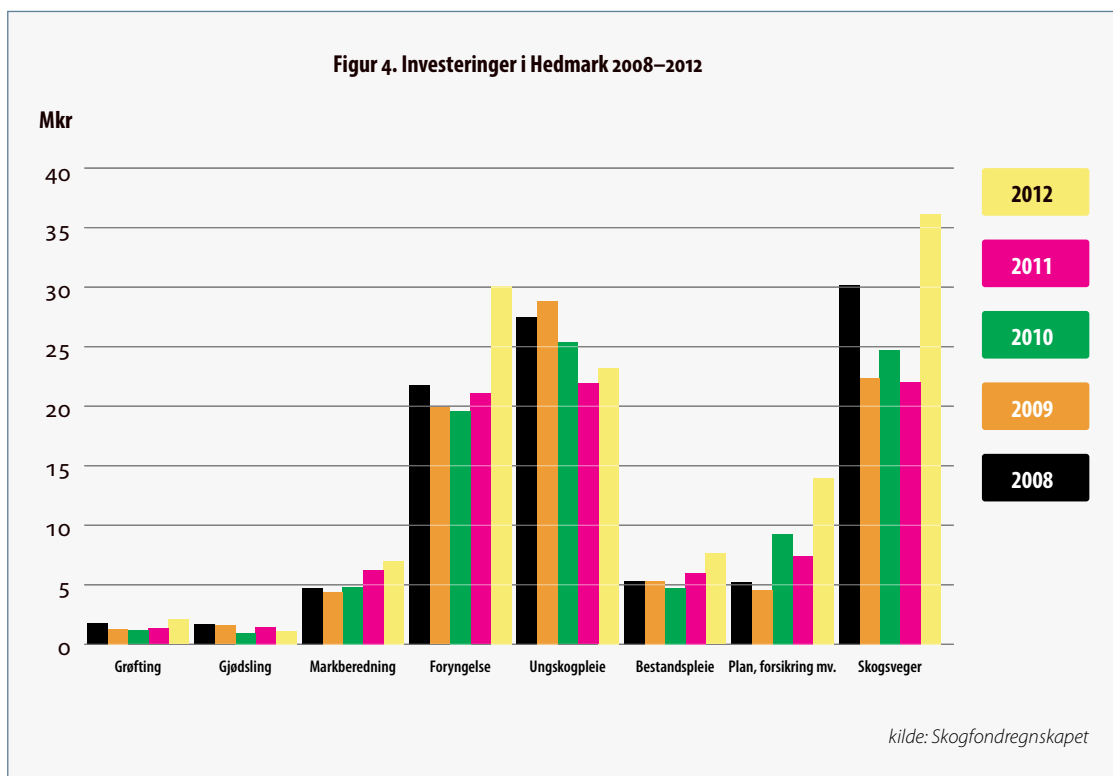
Forvaltningen av NMSK-midlene styres av retningslinjer i FOR 2004-02-04 nr 447: *Forskrift om tilskudd til nærings- og miljøtiltak i skogbruket*. Fylkesmannen fordeler tilgjengelige midler kommunevis. Kommunene lager tiltaksstrategier og budsjett som behandles og godkjennes av Fylkesmannen. For 2012 utgjør NMSK-midlene i Hedmark ca. 12 mill. kr. Midlene fordeles etter objektive (60 prosent) og subjektive (40 prosent) kriterier.

Fordelingsnøkkel for den objektive tildelingen er:

- 20 prosent etter skogareal
- 20 prosent etter antall skogeiendommer
- 60 prosent etter gjennomsnitts virkesomsetning siste 5 år

Kommunene prioriterer hvilke områder som skal gis tilskudd, og størrelsen på tilskuddet avhengig av tildelte midler. Tilskuddssatsen varierer mellom 20 og 40 prosent. Ungskogpleie og markberedning har tradisjonelt vært høyt prioritert.

Investeringene er konjunkturavhengige, og varierer også som en følge av både offentlige og private strategier og satsingsområder (figur 4).

2.4 Rentemidler

Rentemidlene forvaltes etter Forskrift om skogfond o.a. 2006-07-03 nr 881. Renter av innestående skogfond fordeles etter en nøkkel fastsatt av LMD. En andel (16 prosent) avsettes til Fylkesmannen (fylkesinntrukne midler). Fylkesmannen lager budsjettforslag som legges fram for Kontaktforum for skogbruk. For 2013 er total budsjettert inndragning kr 1 330 000 og for 2012 var de faktiske fylkesinntrukne midlene kr 1 273 274 (tabell 2). Disponibelt beløp varierer med rentesats og innestående beløp på skogfond. Midlene brukes til administrasjon av ordningen, informasjon, veiledning og opplæring, tilskudd til organisasjoner/institusjoner, prosjekter etter søknad og andre formål.

Tabell 2. Fylkesinntrukne rentemidler 2009–2013

. Kilde: Skogfondsregnskapet

2009	2010	2011	2012	2013*
kr 2 184 368	kr 1 554 074	kr 1 066 646	kr 1 273 274	kr 1 330 000

*) foreløpig tall

Fylkesmannen i Hedmark

Postadresse: Postboks 4034, 2306 Hamar
Telefon: 62 55 10 00 Telefaks: 62 55 10 31
E-postadresse: fmhepost@fylkesmannen.no
Organisasjonsnummer: 974 761 645

www.fylkesmannen.no/hedmark